Nasza Beskidzka

Mała Ojczyzna

Limanowa 2012

Wydawca
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Przyjazna Ziemia Limanowska"
ul. M.B.Bolesnej 10a, 34-600 Limanowa
tel. 18 533 06 62, fax.18 5426 025
e-mail: biuro@lgdlimanowa.eu
www.lgdlimanowa.eu

Tekst
Dariusz Gacek

Zdjęcia na okładce
Paweł Mucha (www.fly-art.pl)
Adam Sołtys

Projekt, skład i opracowanie wydawnicze
Studio Grafiki i DTP Grafpa
Kraków, os. Oświecenia 55/86
tel. 696-045-760, www.grafpa.pl

Druk
Drukarnia Leyko sp. z o.o.
ul. Romanowicza 11, 30-702 Kraków
tel. 12 656 44 87, 656 19 88, fax 12 656 17 22
www.leyko.pl

ISBN 978-83-63213-00-8

Nakład 10 000 egzemplarzy.

Egzemplarz bezpłatny

Limanowa 2012

Spis treści

Słowo od Wydawcy 4

Dlaczego w Beskid Wyspowy i Gorce? 8

Beskid Wyspowy w pigułce 10

Gorce w pigułce 14

Opisy tras pieszych 17
Trasa 1. Polubić Luboń 18
Trasa 2. Tajemnicza Góra Śnieżnica 20
Trasa 3. Panorama z Ćwilina 22
Trasa 4. Wizyta u Królowej Beskidu Wyspowego 24
Trasa 5. Szlakami Pasma Łososińskiego 26
Trasa 6. Po skarby Świętej Kingi 30
Trasa 7. Szlakiem Kwitnących Jabłoni 32
Trasa 8. Gorczańskim szlakiem Władysława Orkana 34
Trasa 9. Z widokiem na Gorce 36

Doliną, doliną – propozycje tras samochodowych i rowerowych 38
Trasa I. Przyjazna Dolina Raby 39
Trasa II. W krainie Zagórzan 42
Trasa III. Piękna Ziemia Limanowska 46
Trasa IV. Szlakiem Sanktuariów Limanowszczyzny 50

Słownik krajoznawczy 52

Informator turystyczny 136
Turystyka aktywna 136
Muzea i imprezy kulturalne 138
Baza noclegowa 140
Baza gastronomiczna 148
Punkty informacji turystycznej i GOPR 150

Bibliografia 151

Słowo od Wydawcy

W panoramie polskich gór Beskid Wyspowy i Gorce zajmują pozycję szczególną. O odrębności i niepowtarzalnym uroku Beskidu Wyspowego decyduje przede wszystkim malowniczy krajobraz, którego charakterystycznym elementem są wyspowe szczyty, opadające stromymi stokami do głębokich dolin. Urodę Gorców oraz ich niezaprzeczalne piękno tworzą wspaniała przyroda Gorczańskiego Parku Narodowego, malownicze polany rozsiane na górskich grzbietach, czy historia zaklęta w drewnianych kościołach i szlacheckich dworkach rozsiadłych u podnóża gór.

Opracowanie niniejsze powstało z inicjatywy Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Przyjazna Ziemia Limanowska", w ramach partnerskiego porozumienia z Lokalną Grupą Działania Stowarzyszenie „Piękna Ziemia Gorczańska" oraz z Lokalną Grupą Działania Stowarzyszenie „Przyjazna Dolina Raby". Lokalne Grupy Działania popularyzują swe małe ojczyzny, odkrywają przed turystami zróżnicowane oblicze krajoznawcze beskidzkiej ziemi między Rabą a Dunajcem. Informator prezentuje fragment panoramy turystycznej Beskidu Wyspowego i Gorców – ma na celu zachęcenie do odwiedzenia malowniczych gór i uroczych beskidzkich dolin. Opisywany obszar jest niejednorodny pod względem geograficznym i nie nawiązuje wprost do szeroko rozumianego podziału polskich Beskidów na mniejsze subregiony. Pokrywa się z zasięgiem administracyjnym gmin beskidzkich: Dobrej, Jodłownika, Kamienicy, Limanowej, Łukowicy, Słopnic, Tymbarku, Mszany Dolnej, Niedźwiedzia, Raby Wyżnej, Rabki Zdrój i Spytkowic, realizujących wspólną politykę promocyjną w ramach partnerstwa Lokalnych Grup Działania. Zatem obszar opisywany w informatorze – biorąc pod uwagę obowiązującą regionalizację polskich Karpat – będzie obejmował centralną część Beskidu Wyspowego, północne fragmenty Gorców oraz Kotlinę Rabczańską.

Zapraszamy zatem w Beskid Wyspowy i Gorce. Wszystkim, którzy ruszą na szlaki z naszym informatorem w plecaku, życzymy dużo słońca, wspaniałych wrażeń i wiele satysfakcji ze zwiedzania naszej Małej Beskidzkiej Ojczyzny.

Beskid Wyspowy i Gorce – miejsca szczególnie inspirujące...

Informator „Nasza Beskidzka Mała Ojczyzna" to podsumowanie realizacji projektu współpracy „Beskid Wyspowy i Gorce – miejsca szczególnie inspirujące", którego koordynatorem było Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Przyjazna Ziemia Limanowska".

Koncepcją projektu współpracy była szeroka promocja obszaru Beskidu Wyspowego i Gorców, wchodzącego w skład LGD „Przyjazna Ziemia Limanowska", LGD „Przyjazna Dolina Raby" oraz LGD „Piękna Ziemia Gorczańska". Projekt współpracy miał na celu rozpowszechnianie informacji o walorach turystycznych, przyrodniczych i kulturowo–kulinarnych Beskidu Wyspowego i Gorców. Dzięki położeniu trzech LGD na obszarze Beskidu Wyspowego i Gorców, partnerzy projektu dostrzegli szansę rozwoju swoich terenów i postanowili wykorzystać bogactwo turystyczne i dziedzictwo kulinarne regionu, aby na szeroką skalę wypromować region i upowszechnić jego walory turystyczno-kulinarne. Wykorzystanie dziedzictwa kulinarnego to niewątpliwie bardzo dobry sposób na propagowanie zrównoważonego rozwoju turystyki. Poprzez promocję dziedzictwa kulinarnego jest możliwy rozwój innych atrakcji turystycznych regionu, a tym samym podniesienie wiedzy społeczności lokalnych w tym zakresie. W ramach projektu przeprowadzono akcję promocyjną w radiu o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim, promująca turystyczne, przyrodnicze, kulturowe i historyczne walory obszaru trzech LGD. Emisje radiowych spotów reklamowych zapraszały do odwiedzania obszaru objętego projektem współpracy oraz do uczestnictwa w Festiwalu „Smaki Beskidu Wyspowego". W ramach pro-

Festiwal Smaki Beskidu Wyspowego

jektu została także opracowana, a następnie zamieszczona w prasie, mapka turystyczna promująca walory turystyczne, przyrodnicze, kulturowe i historyczne obszaru projektu współpracy. Zakupiono również promującą Beskid Wyspowy i Gorce maskotkę Rysia. Dla miłośników pieszych wędrówek szlakami Beskidu Wyspowego i Gorców zorganizowano gry terenowe, jak również wręczano gadżety promujące projekt, aby zachęcić do wspólnego odkrywania naszego urokliwego obszaru.

18 sierpnia 2012 roku Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Przyjazna Ziemia Limanowska" zorganizowało imprezę plenerową – Festiwal „Smaki Beskidu Wyspowego" na Błoniach Szczyrzyckich (gmina Jodłownik). Patronat medialny nad wydarzeniem objęli: TVP Kraków, Radio Kraków oraz Gazeta Krakowska. Impreza w towarzystwie sierpniowej słonecznej aury promowała walory turystyczne obszaru projektu współpracy, przy wykorzystaniu aspektu kulinarnego, który stał się inspiracją do odkrywania smaków tworzących swoisty i niepowtarzalny klimat regionu. Festiwal był okazją do zaprezentowania dorobku kulinarnego i kulturalnego obszaru trzech Lokalnych Grup Działania – partnerów projektu współpracy.

Podczas Festiwalu kulinarne specjały Beskidu Wyspowego były prezentowane przez: KGW Zawadka, KGW Krasne Lasocice, KGW Łukowica, KGW Sadek – Kostrza, KGW Słopnice, KGW Pisarzowa, KGW Olszówka, KGW Spytkowice, KGW Grabie, KGW Kamienica oraz „Gosposie z pod Gorca". Osoby odwiedzające Festiwal oddawały głosy w konkursie publiczności na najlepsze stoisko regionalne, bezpłatnie degustując przygotowane potrawy. Łącznie zostało oddanych ponad 3 tysiące głosów. Podniebienia publiczności zdecydowały, że na miano najlepszego stoiska regionalnego Smaków Beskidu Wyspowego zasługuje stoisko KGW z Krasnych Lasocic. Wszystkie potrawy smakowały znakomicie, o czym świadczyło olbrzymie zainteresowanie stoiskami. Na stoisku LGD „Przyjazna Ziemia Limanowska" rozpowszechniano materiały promujące pro-

Festiwal Smaki Beskidu Wyspowego

jekt współpracy „Beskid Wyspowy i Gorce – miejsca szczególnie inspirujące".

W trakcie Festiwalu „Smaki Beskidu Wyspowego", prowadzono także 10 turniejów kulinarnych w następujących kategoriach: Nalewek; Serów świeżych i krótko dojrzewających, w tym serów twarogowych; Serów wędzonych; Moskali; Kołaczy z serem; Ciasta z owocami; Kycioków kontra siercioków; Przekąsek z miodem; Tradycyjnego chleba ze smalcem; Przaśnej kwaśnicy. Do turniejów zostało łącznie zgłoszonych ponad 130 potraw. Komisja konkursowa pod przewodnictwem Sylwestra Lisa – Szefa Kuchni Kompleksu Bukovina**** - dokonała oceny zgłoszonych potraw. W każdej z kategorii zostały nagrodzone trzy najlepsze potrawy.

Dużym zainteresowaniem publiczności cieszyły się pokazy kulinarne połączone z bezpłatną degustacją. Można było zasmakować produktów regionalnych przygotowanych za pomocą kuchni molekularnej oraz podziwiać sztukę rzeźbienia w owocach – carvingu. Równocześnie, prowadzono pokaz gotowania gulaszu w kotłach „Kucharze kontra gospodynie", a także pokaz akrobacji barmańskiej. Pokazy kulinarne były gwarancją mile spędzonego czasu, co więcej stanowiły doskonałe narzędzie do promocji niezapomnianych „Smaków Beskidu Wyspowego".

Atmosferę Festiwalu umilały występy zespołów ludowych oraz grupy obrzędowej KGW Makowica. Wśród zespołów ludowych mogliśmy zobaczyć występy zespołu „Szczyrzycanie" ze Szczyrzyca, „Dolina Słomki" ze Stronia oraz „Krzesani" ze Spytkowic. Zespoły te wieloletnio kultywują miejscowe tradycje, śpiew ludowy i sposób muzykowania.

Festiwal organizowany był w ramach projektu współpracy pt. „Beskid Wyspowy i Gorce, miejsca szczególnie inspirujące" w ramach PROW 2007-2013. Projekt współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach osi 4 LEADER – działanie 421 „Wdrażanie projektów współpracy" Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

Festiwal Smaki Beskidu Wyspowego

Dlaczego w Beskid Wyspowy i Gorce?

Bogactwo krajobrazu

Opisywany obszar to „serce Beskidów", położony w centralnej części polskich Karpat, w niewielkiej odległości od Krakowa i Śląska. Mozaika krajobrazu, na który składają się wyspowe kopice i rozległe obszary leśne Gorców z uroczymi polanami, zachwycała całe pokolenia polskich turystów. Trudno wręcz wybrać, kiedy zaplanować wycieczkę. Czy wiosną, gdy kwitną drzewa owocowe? Czy może jesienią, gdy czerwienią się buki? Czy latem, kiedy najlepiej smakują poziomki, a także woda z potoków i studni gościnnych mieszkańców?

Bogactwo przyrody

Beskidzka ziemia leczy swym pięknem serca i dusze. Na turystów czekają park narodowy i rezerwaty przyrody, ustanowione by chronić najcenniejsze fragmenty ekosystemów. Dzięki wyjątkowym warunkom klimatycznym i geologicznym Rabka jest jednym z najbardziej znanych uzdrowisk w naszym kraju. Pamiętajmy, by skorzystać tu choćby z tężni solankowej. Zresztą źródła mineralne biją w wielu miejscach: w Szczawie, Porębie i Rabce.

Bogactwo kultury materialnej

Wędrując beskidzkimi dolinami znajdziemy wiele atrakcji. Uwagę przyciągają urocze drewniane kościółki, klasztory i ośrodki pątnicze. W głębi gór schowane są liczne cmentarze żołnierskie z I wojny światowej, przypominające tragiczną historię tej ziemi. Aby poczuć urok dawnych czasów, zajrzyjmy do starego kościółka – muzeum w Rabce, wybierzmy się do skansenu w Laskowej i na wycieczkę malowniczą trasą kolejki „Retro" ze skansenu w Chabówce.

Bogactwo folkloru – W Gorcach i Beskidzie Wyspowym spotykamy prawdziwą mozaikę grup etnograficznych. W rejonie Mszany Dolnej mieszkają przedstawiciele Zagórzan, w dolinie Kamienicy Górale Biali, w okolicach Limanowej i Nowego Sącza spotkamy Lachów. Kultura ludowa jest tu wciąż żywa, o czym świadczą liczne zespoły regionalne, imprezy folklorystyczne, a także ciągle popularne uroczystości oraz obrzędy rodzinne i świąteczne.

Turystyka aktywna – Tutaj turysta nie może się nudzić. Oprócz klasycznej, pieszej turystyki górskiej oferujemy wiele innych form spędzania wolnego czasu. Gorce i Beskid Wyspowy to świetny teren na rower, narty, wędkarstwo, paintball. Funkcjonuje kilkanaście nowoczesnych stacji narciarskich (stoki są sztucznie naśnieżane i doświetlane), bystre górskie rzeki zadowolą każdego wędkarza, a wczasowicze spragnieni emocji i dawki adrenaliny znajdą je na pewno na ścieżkach rowerowych, torach motocrossowych i polach do paintballu.

Agroturystyka – Warto wreszcie wspomnieć o niezwykłej gościnności tutejszych gospodarzy. Przysłowie „czym chata bogata" nie jest w Beskidzie Wyspowym i Gorcach pustym sloganem. Gospodarstwa agroturystyczne kuszą niskimi cenami i dobrym standardem, a mieszczuchom, którzy przyjadą z dziećmi, pokazują uroki sielskiego życia, oferują możliwość obcowania z naturą i smaczną, domową kuchnię.

Beskid Wyspowy w pigułce

Położenie

Beskid Wyspowy stanowi fragment fliszowych Karpat Zewnętrznych i w długim łuku karpackim jest jedną z najbardziej na północ wysuniętych grup górskich. Nazwa – wprowadzona do literatury turystycznej przez Ludomira Sawickiego w 1910 r. i spopularyzowana przez Kazimierza Sosnowskiego – nawiązuje do charakterystycznej rzeźby terenu, jedynej w swoim rodzaju w polskich Beskidach. Tworzy ją szereg wzniesień o stromych stokach i spłaszczonych wierzchołkach. We wschodniej części wyspowy układ wzniesień zanika i przechodzi w długie pasma schodzące ku dolinie Dunajca.

Beskid Wyspowy sąsiaduje od południa z Gorcami i Beskidem Sądeckim, od wschodu z Pogórzem Rożnowskim, od północy z Pogórzem Wiśnickim, krańce zachodnie sięgają Beskidu Średniego i Żywieckiego.

Opisywany w niniejszym informatorze obszar obejmuje zasadniczą część Beskidu Wyspowego (bez części wschodniej oraz bez Pasma Łysiny zaliczanego w środowisku turystycznym do Beskidu Średniego), północną część Gorców oraz obszar dwóch gmin na pograniczu z Gorcami: Raby Wyżnej i Spytkowic.

Omawiany teren leży w dorzeczu dwóch dużych rzek karpackich: Raby (132 km długości, powierzchnia dorzecza 1567 km^2) na zachodzie i Dunajca (247 km długości, powierzchnia dorzecza 6804 km^2) na wschodzie. Na południu toczy swe burzliwe wody Kamienica. Istotną rolę w regulowaniu stosunków wodnych Beskidu Wyspowego pełnią zbiorniki zaporowe w Rożnowie, Czchowie i Dobczycach.

Geologia

Beskid Wyspowy stanowi fragment wielkiej jednostki geologicznej, jaką są Centralne Karpaty Zewnętrzne. Podobnie jak inne pasma beskidzkie, jest zbudowany z leżących na sobie naprzemianległych warstw skalnych: łupków, zlepieńców, margli i piaskowców. Strukturę taką nazywamy fliszem karpackim.

Interesującym elementem budowy geologicznej są beskidzkie jaskinie. Do czerwca 2009 r. zinwentaryzowano w Beskidzie Wyspowym 63 jaskinie i schroniska skalne. Ważniejsze to: Jaskinia Zbójecka na Łopieniu (433 m), Jaskinia Czarci Dół (140 m), Jaskinia Borkowskiego w Luboniu Wielkim (26 m), czy Zimna Dziura w Szczeblu (25 m).

Omawiając budowę geologiczną warto wspomnieć o ciekawym jej elemencie – **wychodniach skał piaskowcowych**. Są one zgrupowane głównie w północnej części Beskidu Wyspowego na pograniczu z Pogórzem Wiśnickim. W centralnej części ostańce, rumowiska i osuwiska znajdują się na stoku Szczebla (przy czarnym szlaku z Krupciówki), Lubonia Wielkiego (Perć Borkowskiego), Ćwilina (na północno-zachodnim stoku), Śnieżnicy (północne i wschodnie stoki), Łopienia (północne stoki), Kostrzy (wschodnia ściana) oraz w rejonie Mogielicy i zachodnich stoków Jasienia. Natomiast w części północnej występuje znacznie większe nagromadzenie fantazyjnych form skalnych. Największy i najbardziej znany jest bez wątpienia potężny 26-metrowy Diabelski Kamień w Smykani koło Szczyrzyca, z chatką pustelnika i zabytkową kaplicą u podnóża. Wśród bogactw mineralnych na czoło wysuwają się złoża roponośne w okolicy Klęczan oraz źródła wód mineralnych. Na terenie Beskidu Wyspowego miejscowościami obfitującymi w **źródła mineralne** są Szczawa, Poręba i Rabka, leżące na pograniczu z Gorcami.

Przyroda i jej ochrona

Współczesny obraz flory i fauny Beskidu Wyspowego jest wynikiem długotrwałego działania czynników klimatycznych, geologicznych oraz gospodarczej działalności człowieka.

Aktualnie w lasach Beskidu Wyspowego prowadzona jest gospodarka leśna zmierzająca do przebudowy sztucznych drzewostanów świerkowych w lasy bukowo-jodłowe. Według najnowszych badań lesistość Beskidu Wyspowego wynosi 42 proc. obszaru. Ciekawostką jest fakt, że występuje tutaj najwięcej drzewostanów jodłowych w całej krainie karpackiej.

W ostatnich kilku latach obserwuje się powrót większych drapieżników w Beskid Wyspowy. Żyją tu wilki i rysie, z Gorców zachodzą niedźwiedzie. Beskid Wyspowy jest jedną z najważniejszych krajowych ostoi nietoperzy, które zimują w tutejszych jaskiniach, a rozradzają się w lasach i starych drewnianych kościołach. Największe skupiska zwierzyny zachowały się głównie w dzikich ostępach leśnych centralnej części omawianej grupy górskiej (rejon Mogielicy, Jasienia, Łopienia, Ćwilina i Śnieżnicy). W Beskidzie Wyspowym gniazduje ok. 120 gatunków ptaków, w tym 13 z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Najcenniejszymi przedstawicielami awifauny są głuszce, sowy leśne oraz rzadkie gatunki dzięciołów.

Najcenniejsze pod względem przyrodniczym fragmenty zostały objęte ochroną rezerwatową oraz siecią Natura 2000. Poniżej przedstawiamy krótką charakterystykę poszczególnych rezerwatów.

1. **Rezerwat „Białowodzka Góra nad Dunajcem”** utworzony w 1961 r. na powierzchni 67,89 ha, na terenie nadleśnictwa Stary Sącz. Liczne jest tutaj zbiorowisko roślin kserotermicznych i naskalnych, kwitną masowo storczyki. Na Białowodzkiej Górze

spotykamy okazy jarzębu brekini. Rezerwat jest miejscem atrakcyjnym pod względem krajobrazowym. W kulminacji Zamczyska występuje kilka grzęd i wychodni skalnych, a widoki na Jezioro Rożnowskie z okolicznych polan i przecinek są bardzo piękne.

2. **Rezerwat leśny „Kamionna"** utworzony 25 lipca 1997 r. na stokach Kamionnej i Pasierbieckiej Góry nad Żegociną, w północno-wschodniej części Beskidu Wyspowego. Na terenie rezerwatu o powierzchni 64,04 ha chroni się dobrze zachowany drzewostan jodłowo-bukowy.
3. **Rezerwat leśny „Śnieżnica"** utworzony w 1968 r. Obszar rezerwatu (24,92 ha) obejmuje wierzchołkowe partie środkowego szczytu Śnieżnicy, nazywanego Wierchy (ok. 980 m). Chroni się tutaj wspaniale zachowany drzewostan bukowy na północnych stokach, liczne ambony i wychodnie skalne na grzędzie grzbietowej. Pojawiają się tutaj wilk i ryś, często można spotkać jelenia, sarnę, dzika i kunę leśną. W runie leśnym są rzadkie i chronione rośliny, m.in. widłak goździsty, widłak jałowcowaty, tojad mocny.
4. **Rezerwat przyrody nieożywionej „Luboń Wielki"** utworzony w 1970 r. na powierzchni 11,80 ha, niedawno powiększony do 35,24 ha. Obejmuje teren osuwiska fliszowego na południowym stromym stoku Lubonia Wielkiego, z bogactwem form skalnych: grzędy, ambony, rumowiska skalne, rynnowate obniżenia. Wokół wspaniały las bukowo-jodłowo-świerkowy.
5. **Rezerwat leśny „Kostrza"** zajmujący północne zbocza Kostrzy (720 m) nad wsią o tej samej nazwie, powołany w 2001 r. Rezerwat ten chroni największy w Beskidzie Wyspowym drzewostan jaworowy i klonowo-lipowy, stanowiska języcznika zwyczajnego, licznie tu występuje lilia złotogłów, paprotka zwyczajna i marzanka wonna. Powierzchnia rezerwatu wynosi 38,56 ha.
6. **Rezerwat faunistyczno-florystyczny „Mogielica",** utworzony na przełomie 2010 i 2011 r. na obszarze 50,44 ha. Chroni reliktowy bór górnoreglowy (jedyny w Beskidzie Wyspowym) na kopule szczytowej Mogielicy (1000–1170 m n.p.m.), buczyny, rumowiska piaskowców oraz siedliska rzadkich gatunków górskich ptaków, ssaków, płazów i owadów.

Śnieżnica (1007 m)

Z innych form ochrony przyrody warto wspomnieć o **Wiśnicko-Lipnickim Parku Krajobrazowym** utworzonym decyzją wojewody tarnowskiego w 1997 r. na obszarze 14 311 ha. W perspektywie planuje się utworzenie Łososińsko-Żegocińskiego Parku Krajobrazowego oraz Parku Krajobrazowego Doliny Kamienicy.

Na terenie Beskidy Wyspowego i w jego sąsiedztwie znajduje się też dziewięć **Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk w sieci Natura 2000** chroniących górskie siedliska rzadkich gatunków ssaków drapieżnych, nietoperzy i płazów, rośliny leśne, torfowiska, łąki trzęślicowe, koryta rzeczne. Są to między innymi ostoje Kostrza, Luboń Wielki, łąki w Kasinie Wielkiej, dorzecze Raby i Mszanki. W centralnej części zlokalizowana jest Ostoja Ptaków „Beskid Wyspowy", planowana do włączenia do sieci Natura 2000 jako Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Beskid Wyspowy".

Gorce w pigułce

Gorce – malownicza grupa górska, stanowiąca fragment Beskidów Zachodnich, rozciągnięta – najogólniej mówiąc – między dolinami Raby i Dunajca. Nazwa pochodzi od słowa „gorzeć" (płonąć, palić się), co ma związek z karczowaniem i wypalaniem lasu na potrzeby gospodarki pasterskiej. Powierzchnia wynosi ok. 350 km^2, długość ok. 50 km, szerokość 10–15 km.

Gorce sąsiadują od północy z Beskidem Wyspowym, na wschodzie i południu dolina Dunajca oddziela je od Beskidu Sądeckiego i Pienin, skrawki zachodnie sięgają Kotliny Rabczańskiej i Pasma Podhalańskiego w Beskidzie Żywieckim. Pod względem administracyjnym obszar Gorców należy do powiatu limanowskiego i nowotarskiego.

Charakterystycznym elementem **topografii Gorców** jest rozróg Turbacza. Najwyższy szczyt przypomina z lotu ptaka wielką rozgwiazdę, jest bowiem zwornikiem dla kilku najważniejszych grzbietów rozchodzących się w różnych kierunkach. Grzbiet główny liczy sobie ok. 50 km i ciągnie się od Rabskiej Góry na zachodzie przez Stare Wierchy, Obidowiec, Turbacz, Gorc w stronę Koziarni nad Ochotnicą i doliną Dunajca. Najwyższym szczytem Gorców jest Turbacz (1310 m), poza nim warto wymienić Jaworzynę (1288 m), Kiczorę (1282 m), Kudłoń (1276 m), Czoło Turbacza (1259 m). Na wschodzie dominuje Gorc Kamienicki (1228 m), a w kierunku doliny Dunajca ciągnie się długim, zalesionym wałem pasmo Lubania (1225 m).

Krajobraz i rzeźba Gorców mają typowo beskidzki charakter. Dominują długie, zalesione grzbiety, najogólniej mówiąc o przebiegu równoleżnikowym (główny grzbiet gorczański, Pasmo Lubania, grzbiet Kudłonia), od których oddzielają się grzbiety boczne, rozciągnięte w większości na osi północ – południe. Ciekawym elementem geologii gorczańskiej są wychodnie skał piaskowcowych, spotkamy je między innymi w masywie Kudłonia (największa to „Kudłoński Baca" wys. 15 m) oraz na Czole Turbacza i Lubaniu. Największą jaskinią gorczańską jest Zbójecka Jama pod polaną Jaworzyna Kamienicka.

Malowniczym elementem gorczańskiego pejzażu są **polany**, zlokalizowane na górskich grzbietach. Powstały w wyniku trzebieży i wypalania lasu na potrzeby gospodarki pasterskiej. Największe obszarowo polany gorczańskie są zlokalizowane w masywie Turbacza i jego bezpośrednim otoczeniu: Hala Długa, Polana Turbacz, polana Jaworzyna Kamienicka, widokowe polany ozdabiają również partie szczytowe Kudłonia (Gorc Troszacki, Pustak) oraz Gorca (Gorc Kamienicki, Gorc Gorcowe). Panoramy Tatr i Beskidów z gorczańskich polan są niezwykle rozległe i zaliczane do najpiękniejszych w polskich Karpatach. Jeszcze przed wojną była tutaj prowadzona intensywna gospodarka pasterska, natomiast w ostatnich latach prowadzi się już tylko sporadycznie chów owiec, tzw. kulturowy. Na polanach następuje ciekawe zjawisko sukcesji przyrodniczej, widoczne między innymi poprzez stopniowe zarastanie młodym lasem.

Hydrografia

Zwarte obszary leśne i górski klimat powodują, że Gorce są terenem zasobnym w wodę. Do Dunajca uchodzi najdłuższy potok gorczański – Kamienica. Od źródeł pod Turbaczem aż do ujścia w Zabrzeży ma ok. 35 km. Innym ważnym dopływem Dunajca jest Ochotnica, mająca największą zlewnię wśród wszystkich potoków gorczańskich. Zachodnia część opisywanego obszaru należy do dorzecza Raby. Ciekawym elementem hydrografii Gorców są stawki grzbietowe, największy z nich – Pucułowski Stawek znajduje się przy szlaku z Łopusznej na Turbacz. Największe wodospady znajdują się na potoku Konina oraz na Kamienicy (Wodospad Spad, ok. 2,5 m). Istotną rolę w regulowaniu stosunków wodnych na południowym obrzeżu Gorców pełni zalew Czorsztyn-Niedzica

(pow. ok. 11 km^2, maksymalna pojemność 234,5 mln m^3, długość linii brzegowej 29,7 km).

Ochrona przyrody

Najcenniejsze przyrodniczo fragmenty Gorców chroni się w **Gorczańskim Parku Narodowym**. Został on powołany w 1981 r., obejmuje m.in. masyw Turbacza, Gorca, uroczą dolinę Kamienicy. Park znajduje się na obszarze pięciu gmin: Mszana Dolna, Niedźwiedź, Kamienica, Nowy Targ i Ochotnica Dolna. Dyrekcja ma siedzibę w Porębie Wielkiej, na terenie dawnego kompleksu dworskiego Wodzickich. Symbolem Parku jest salamandra plamista.

Charakterystyczne dla parku są rozległe obszary leśne, gdzie można wyróżnić bardzo czytelne piętra roślinności górskiej. Gorczańskie lasy szczycą się bogactwem roślin i zwierząt. Flora Gorców to ponad 900 gatunków roślin naczyniowych, 25 gatunków mchów, 450 gatunków porostów i 116 gatunków wątrobowców. Sporo jest gatunków typowo górskich: tojad dziobaty, jaskier platanolistny, miłosna górska, omieg górski, liczne gatunki storczyków. W Gorcach rośnie ponad 20 gatunków alpejskich: kuklik górski, wiechlina alpejska, tymotka alpejska. Lasy stanowią ponad 65 proc. powierzchni Gorców, najbardziej rozpowszechniona jest żyzna buczyna karpacka z pięknymi okazami buków. W puszczy gorczańskiej spotykamy również pomnikowe okazy jodeł i świerków.

Idea ochrony przyrody gorczańskiej zrodziła się już w okresie międzywojennym. Hrabia Ludwik Wodzicki w 1927 r. ze swych lasów na Kopieńcu wydzielił 114 ha w celu utworzenia rezerwatu przyrody. Rezerwat ten objął najcenniejsze przyrodniczo fragmenty północnych zboczy masywu Turbacza. Do koncepcji utworzenia parku narodowego powrócono pod koniec lat 70. XX w. Animatorem przedsięwzięcia był Jerzy Honowski – pierwszy dyrektor parku. Początkowo park miał powierzchnię 5908 ha (znalazły się w nim m.in. wcześniej istniejące rezerwaty ścisłe: „Gorce", „Turbacz" i „Dolina Łopusznej"), z czasem powiększył się do 7030 ha. Od chwili powstania Park musiał zmagać się z inwazją groźnego szkodnika – zasnui wysokogórskiej, która zniszczyła całe połacie lasów w masywie Kudłonia i Jaworzyny. Obecnie spore zagrożenie dla parku stanowi dzika ekspansja budownictwa letniskowego oraz planowane inwestycje w infrastrukturę turystyczną, głównie narciarską.

Opisy tras pieszych

Niniejszy rozdział prezentuje kilka najciekawszych i godnych polecenia tras znakowanych, wiodących na najwyższe i najpiękniejsze szczyty Beskidu Wyspowego i Gorców. Aby proponowana trasa stanowiła zwartą i logiczną całość, zaproponowano jej przebieg w kształcie pętli, tzn. trasa zaczyna się i kończy w tej samej miejscowości, ewentualnie w sąsiedniej, z której można w miarę sprawnie dostać się do punktu początkowego wędrówki.
Przyjęto konwencję, że poszczególne kolory szlaków mają swoje symbole literowe. I tak szlak żółty ma symbol Ż, zielony Z, niebieski N, czerwony C, czarny S. Czasy przejścia podane przy opisie szlaku dotyczą turysty górskiego o przeciętnej kondycji i są podane w wersji „netto" – nie uwzględniają dłuższych postojów, odpoczynku i zwiedzania mijanych obiektów. Czas przejścia jest podany w godzinach i minutach; przykładowo zapis 2.50 h należy odczytywać jako dwie godziny i pięćdziesiąt minut, a nie jako dwie i pół godziny.
Wszystkie **obiekty mające swe hasła w rozdziale „Słownik krajoznawczy" zostały w opisach tras wyróżnione gwiazdką.**
Koniecznym uzupełnieniem opisów tras będzie mapa turystyczna.
Stan szlaków turystycznych na opisywanym obszarze jest generalnie dobry; większość z nich jest na bieżąco konserwowana. Na terenie Beskidu Wyspowego istnieją też szlaki znakowane przez Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (np. na Białowodzkiej Górze) oraz trasy rowerowe i spacerowe znakowane z inicjatywy Urzędów Gmin (np. w rejonie Tymbarku, Limanowej i Żegociny).

Podane propozycje tras pieszych wprowadzają turystę w mozaikę szczytów Beskidu Wyspowego i Gorców. Są w zasadzie tylko zachętą do samodzielnego projektowania bardziej ambitnych tras. Trzeba tylko trochę pomarzyć, wziąć mapę do ręki i … ruszać na trasę.

Trasa 1. Polubić Luboń

1 Ż + N. Rabka Zaryte ok. 470 m – Luboń Wielki 1022 m („Percią Borkowskiego") – Rabka Zaryte ok. 470 m. Znaki żółte, w zejściu niebieskie. Czas przejścia 3.00 h, w kierunku przeciwnym 3.00 h. Trasę można przedłużyć wędrując szlakiem niebieskim z Zarytego do centrum Rabki.

Jeden z najciekawszych szlaków w Beskidzie Wyspowym i to zarówno ze względu na walory widokowe, jak i atrakcje geologiczne. Na trasie znajduje się jedyne w tej części Beskidów rumowisko zwietrzałych piaskowców, kilka niewielkich jaskiń i ładne lasy bukowe, a strome podejścia i skalne odcinki nadają jej prawdziwie wysokogórski charakter. Na szczycie Lubonia zobaczymy piękną panoramę północno-zachodnich fragmentów Beskidu Wyspowego oraz odwiedzimy sympatyczne schronisko turystyczne, przypominające troszkę domek Baby Jagi.

0.00 Wycieczkę rozpoczynamy w Rabce Zarytem, przy drodze krajowej nr 28. Do miejsca, w którym szlak żółty schodzi z tej drogi na północ, dojdziemy od stacji kolejowej Rabka Zaryte, wędrując ok. 1 km na wschód, bądź też wysiadając na przystanku autobusowym Zaryte II. Przy ładnej, drewnianej willi z mansardą schodzimy z asfaltu na północ i podążamy w kierunku zalesionych stoków Lubonia. Wiejska dróżka wyprowadza na pola uprawne i łąki. Uwaga! Ok. 50 m przed dojściem do lasu należy na rozwidleniu dróg skręcić w prawo i iść w kierunku północno-wschodnim.

Schronisko PTTK na Luboniu Wielkim

0.30 Wchodzimy do lasu. Strome podejście wzdłuż potoku Rolskiego, potem potoku Miedzianego. Przechodząc nad jego źródliskowym obszarem szlak wykręca nieco na prawo, a podejście trochę łagodnieje. Rozpoczyna się najciekawszy odcinek trasy. Kamienista ścieżka wyprowadza na niewielki garb pokryty rumowiskiem głazów, a potem nieznacznie obniża się na skraj gołoborza.

1.10 Wkraczamy do rezerwatu „Luboń Wielki". Szlak wspina się niezwykle stromo po potężnych złomach piaskowca. W górnej partii gołoborza należy zwrócić uwagę na znaki. Przy dojściu do pierwszych drzew skręcamy w prawo i rozpoczynamy stromy trawers górnym fragmentem rumowiska. Ścieżka kluczy między zwalonymi drzewami, potężnymi wykrotami i skalnymi ambonkami. Po ok. 200 m szlak gwałtownie skręca na lewo, prawie o 180° i wspina się na garb o na-

zwie Dziurawe Turnie, wiodąc skrajem bezwodnej niszy osuwiskowej. Po prawej stronie kilka niewielkich jaskiń – schronisk skalnych.

W obrębie rezerwatu przyrody „Luboń Wielki" odkryto i zinwentaryzowano 2 jaskinie i 3 schroniska skalne. Najbardziej znana, licząca 8 m „Jaskinia w Luboniu I" znajduje się przy szlaku, była opisywana w literaturze turystycznej. „Jaskinia w Luboniu II" znajduje się kilkanaście metrów na prawo od szlaku, pod niewysoką ścianką skalną. Ma długość 26 m, została odnaleziona i zinwentaryzowana w lipcu 1997 r. przez grotołazów ze speleoklubu Dębica.

Dookoła nieskażona górska przyroda: kilkunastometrowe ściany skalne, spróchniałe pnie zwalonych drzew i efektowne widoki na południe. Aurę tajemniczości i niezwykłości tego miejsca dodatkowo potęguje wspaniały las bukowy. Kiedy podejście łagodnieje, z prawej dołączają znaki czerwone od strony Glisnego*. Za podwójnymi znakami idziemy na zachód. Wkrótce osiągamy szczyt.

2.00 Wierzchołek Lubonia Wielkiego*, schronisko PTTK.
Ze schroniska PTTK na Luboniu Wielkim ruszamy za znakami niebieskimi razem ze znakami zielonymi ok. 10 min. Na rozstaju dróg nasze znaki niebieskie skręcają w lewo. Teraz ok. 30 min. stromego zejścia.

2.40 Spadek łagodnieje, mijamy stylowy krzyż i kamień z literami AK. Są to inicjały Andrzeja Kowalczyka, który zginął przygnieciony przez traktor podczas prac w lesie na stokach Lubonia. Niedługo potem wychodzimy na skraj łąk z wycinkowym widokiem na Gorce. Dalej przyjemną dróżką wzdłuż pasma zarośli i jaru potoku po lewej, do szosy z Rabki Zdroju do Mszany Dolnej (z Lubonia 1 godz.). Uwaga! Idąc w drugą stronę należy zejść z szosy przy mostku nad bocznym potokiem, naprzeciwko sklepu, baru i uliczki wiodącej do poczty.

3.00 Szosą w prawo, po ok. 200 m w lewo i brukowaną uliczką dochodzimy do stacji kolejowej Rabka Zaryte. Stąd do Rabki Zdroju* przez przełęcz między Banią a Grzebieniem jeszcze godzina.

Na „Perci Borkowskiego"

Trasa 2. Tajemnicza Góra Śnieżnica

2 N. Przełęcz Gruszowiec 660 m – Śnieżnica 1007 m – Kasina Wielka PKP. – Gruszowiec 660 m. Znaki niebieskie, od stacji w Kasinie bez znaków. Czas przejścia 3.00 h, w kierunku przeciwnym 3.00 h.

Najszybsze i stosunkowo łagodne podejście na jeden z najwyższych szczytów w centralnej części Beskidu Wyspowego. Zejście jest dosyć strome i – dzięki szerokiej przecince nartostrady – widokowe. Trasa interesująca również pod względem przyrodniczym. W partiach szczytowych (poza szlakiem znakowanym) rezerwat przyrody i wychodnie skałek piaskowcowych.
Wycieczkę można zamknąć w pętlę, wędrując od stacji kolejowej w stronę centrum Kasiny, a potem wąską asfaltówką z powrotem na Gruszowiec.

0.00 Wycieczkę rozpoczynamy na przełęczy Gruszowiec*, obok węzła szlaków turystycznych i baru „Pod Cyckiem". Za znakami niebieskimi i zielonymi ruszamy w kierunku północno-zachodnim wiejską drogą. Szlak wkracza pomiędzy zabudowania osiedla Chęcie (na lewo XIX-wieczna kaplica), omijając nieczynny kamieniołom, doprowadza po forsownym podejściu do widokowej łąki.
Stąd ładna panorama: na prawo (pd.-wsch.). Widać Mogielicę*, Łopień* oraz fragment pasma Cichonia* i Ostrej, w kierunku wschodnim szeroką dolinę Łososiny z zalesionymi szczytami Paproci i Kostrzy. Z łączki po drugiej stronie drogi widok na Gorce, Tatry i Babią Górę.

0.30 W lewo odchodzi szlak zielony do ośrodka rekolekcyjnego „Na Śnieżnicy".
Po wejściu w las znowu rozpoczynamy żmudne podejście. Kamienista ścieżka początkowo wiedzie na pn.-wsch., później obiera kierunek północny. Po prawej mijamy zarastającą polankę Płoszczycowie.

Niegdyś stoki Śnieżnicy pokryte były rozległymi polanami. Widokiem z tych polan zachwycał się w 1813 r. podróżnik i krajoznawca Jan Rostworowski. W sezonie letnim kwitła tu gospodarka pasterska. Dzisiaj ślady polan można w przybliżeniu odczytać w terenie, analizując podszczytowy drzewostan. Tam, gdzie rośnie gęsty, młody las świerkowy, znajdowały się niegdyś polany wypasowe.

Wyciąg narciarski na Śnieżnicy

1.00 Tuż przed szczytem Śnieżnicy* szlak skręca w lewo w dół, w kierunku zachodnim. Na główny wierzchołek Śnieżnicy ok. 150 m w prawo grzbietem.

Kilkanaście metrów na północ od głównego wierzchołka Śnieżnicy (miejscowi nazywają go „Na Budaszowie"), pod niewielką ścianką skalną znajduje się zasypane wejście do jaskini zwanej Piwnicą. Ścieżką grzbietową na wschód dojdziemy do rezerwatu przyrody „Śnieżnica", gdzie chroni się piękny drzewostan bukowy oraz wychodnie skałek piaskowcowych.

Spod głównego szczytu Śnieżnicy schodzimy na zachód grzbietem. Wąska ścieżyna kluczy wśród mieszanego lasu, a po kilkunastu minutach skręca na północ. W pobliżu (ok. 100 m) górna stacja wyciągu narciarskiego. Przecinamy stok narciarski. Z lewej dochodzi szlak zielony z Gruszowca i ośrodka rekolekcyjnego. Z tego miejsca ładny widok na Lubogoszcz, Wierzbanowską Górę i Lubomir; w dole Kasina Wielka. Odtąd schodzimy ścieżką wiodącą skrajem lasu, równolegle do stoku. Po dojściu do dolnej stacji wyciągu należy skręcić w lewo.

2.00 Kasina Wielka* PKP. Warto zwiedzić znajdujący się kilkanaście metrów na zachód od budynku stacyjnego cmentarz żołnierski z I wojny światowej.
Ze stacji kolejowej ruszamy w dół brukowaną drogą, na zachód. Po przejściu ok. 600 metrów (nie dochodząc do drogi głównej!) skręcamy w lewo, w wąską asfaltówkę trawersującą od zachodu stoki Śnieżnicy. Po przejściu kolejnych 500 metrów skręcamy jeszcze raz w lewo i przez ok. 3 km łagodnie pod górę zmierzamy na Gruszowiec. Po drodze osiedla Adamy i Chęcie z ładną, XIX-wieczną kaplicą mszalną. Można też podejść do galerii Stanisława Dobrowolskiego „Hołd Karpatom" znajdującej się w niewielkiej odległości od naszej trasy, na osiedlu Wydarte, przy drodze krajowej nr 28.

3.00 Przełęcz Gruszowiec*, koniec wycieczki.

Trasa 3. Panorama z Ćwilina

3 Ż + N. Mszana Dolna PKP ok. 370 m – Czarny Dział 673 m – Ćwilin 1072 m – Gruszowiec 660 m. Znaki żółte, w zejściu z Ćwilina niebieskie. Czas przejścia 4.10 h, w kierunku przeciwnym 4.00 h.

Ładny i widokowy szlak wyprowadzający z głębokiej doliny Mszanki na drugi co do wielkości szczyt Beskidu Wyspowego. W dolnej części słabo wyznakowany i dość trudny pod względem orientacyjnym. Wszelako trudy wycieczki wynagradza rewelacyjna panorama ze szczytu.

0.00 Wycieczkę rozpoczynamy na dworcu autobusowym Mszanie Dolnej*. Ruszamy na południe ulicą Starowiejską za znakami żółtymi, czarnymi i czerwonymi. Skręcamy na most na Mszance (ul. Piłsudskiego), a za Urzędem Miasta skręcamy w prawo i wędrujemy wąską asfaltową szosą wzdłuż Mszanki.

0.25 Po 800 m wędrówki wzdłuż rzeki szlak żółty niespodziewanie skręca w lewo (słabe oznakowanie) w wiejską drogę, wiodącą opodal niewielkiego potoczku do osiedla Ścibory. Droga przechodzi pomiędzy zabudowaniami i wyprowadza na połać pól pod szczytem Wsołowej. Tu również brak znaków. Należy iść wzdłuż zalesionego parowu, a później zanikającą ścieżką odbić w prawo. Szlak omija od pn.-wsch. szczyt Wsołowej (ze stalowym masztem) i z niewielkiej przełączki podąża polną drogą w kierunku wschodnim.

Z przełączki można podejść nieznakowaną ścieżką ok. 20 min do krzyża na wzniesieniu Grunwald*. W tym celu należy skręcić mocno w lewo i zarastająca ścieżką i miedzami (nie wchodząc w las) podążać na zachód. Do Grunwaldu można też podejść z centrum Mszany za znakami szlaku historycznego.

Rozpoczyna się bardzo malowniczy fragment szlaku, który to zagłębia się w las, to powraca na poletka uprawne i łąki, z których rozległe widoki na południe.

Przed szczytem Czarnego Działu, na niewielkiej polance warto zatrzymać się, aby obejrzeć szerszą panoramę. Na południu Mogielica z zalesionym grzbietem wiodącym w kierunku Krzystonowa i Jasienia, przed nami na wprost pasemko Ostrej i Ogorzałej, a na ostatnim planie główny grzbiet gorczański z Turbaczem i nieco bardziej na wschód widocznym Kudłoniem. Po prawej widzimy zespół bezleśnych wzgórz nad Mszaną Dolną (Witów, Potaczkowa), za nimi w głębi długie grzbiety Pasma Podhalańskiego.

Panorama z Ćwilina na zachód

1.30 Czarny Dział (673 m), stąd krętymi dróżkami schodzimy do szerokiego siodła pod Ćwilinem (uwaga na znaki), gdzie podchodzą pola Łostówki. Szlak skręca niespodziewanie z wygodnej drogi i skrajem pól dochodzi do ścieżki wyprowadzającej na grzbiet Ćwilina. Tu rozpoczynamy długie i żmudne podejście, po drodze fragmentaryczne widoki w kierunku północnym.
Przed szczytem podejście nieco łagodnieje. Szlak przecina rozległą porębę, z której rozległe widoki na północ i zachód.

3.15 Polana Michurowa, szczyt Ćwilina*.
Ze szczytu wracamy grzbietową ścieżką w kierunku zachodnim ok. 250 m, razem ze szlakiem żółtym z Mszany. Po 200 metrach szlak niebieski niespodziewanie skręca na prawo i skosem (kierunek północno-zachodni) dochodzi do granicy lasu. Teraz czeka nas niezwykle strome i męczące zejście „Chłopskim" a potem „Pańskim" lasem (zdecydowanie lepiej tędy podchodzić!). Po przekroczeniu trzeciej stokówki zejście łagodnieje, wychodzimy na pola i łąki należące do osiedla Kotówka.

4.00 Dochodzimy do szosy głównej z Mszany do Limanowej (po prawej stronie pomnik ku czci ofiar pacyfikacji Gruszowca w 1944 r.), tu skręcamy w lewo.

4.10 Przełęcz Gruszowiec* – węzeł szlaków turystycznych obok przystanku autobusowego i bar „Pod Cyckiem".

Widok z Mogielicy na zachód

Trasa 4. Wizyta u Królowej Beskidu Wyspowego

4 N + Z. Jurków ok. 520 m – Cyrla ok. 850 m – Mogielica 1170 m – przełęcz Chyszówki 700 m. Znaki niebieskie, w zejściu do Chyszówek zielone. Czas przejścia 3.15 h, w kierunku przeciwnym 3.00 h.

Jedno z najbardziej popularnych podejść na najwyższy szczyt Beskidu Wyspowego. Wędrówkę urozmaicają panoramy z przysiółków i polanek na trasie. Na trasie pamiątki historyczne oraz same znakomitości widokowe – wspaniałe panoramy z Cyrli, Mogielicy i Chyszówek.

0.00 Początek trasy przy skrzyżowaniu w centrum Jurkowa*. Ruszamy na wschód (kierunek Chyszówki), przechodzimy przez most na Jurkówce i od razu skręcamy w prawo, przechodząc kolejnym mostkiem, tym razem na potoku Chyszówki. Wiejską drogą pomiędzy zabudowaniami idziemy w kierunku południowym, potem na wschód, do granicy lasu. Wśród mieszanego lasu podchodzimy na jeden z zachodnich grzbietów Mogielicy*. Z nielicznych poręb i prześwitów widoki w kierunku północnym na potężny wał Łopienia*, oddzielony od nas głębokim obniżeniem Chyszówek. Ścieżka w pewnym momencie łagodnieje, poszerza się i wyprowadza na widokową polanę Cyrla.

1.00 Polana Cyrla, jeden z najwyżej położonych przysiółków w Beskidzie Wyspowym, obecnie niezamieszkany.

Nazwa wywodzi się od prymitywnej formy pozyskiwania terenów leśnych pod pola uprawne. Zanim dany fragment lasu wycięto i wypalono, dokonywano wcześniej cerchlenia, czyli okorowywania pni drzew. Po częściowym uschnięciu można było wypalić drzewa i krzewy, a uzyskany popiół użyźniał glebę.
Polana jest niezwykle urokliwa. Malowniczo prezentuje się źródliskowy kocioł Półrzeczki na stokach Jasienia, Krzystonowa i Kobylicy, widoczny w kierunku południowym.

Zaraz za gospodarstwem, po przejściu wąskiego pasa lasu wychodzimy na polanę Kozice, która stanowi górną część osiedla Cyrla. Idąc dalej na wschód przecinamy stokówkę i rozpoczynamy strome podejście zwężającym się coraz bardziej, zachodnim grzbietem Mogielicy. Mijamy niewielką, schowaną po lewej w lesie polanę Budaców-kę, a później, po niewielkim wypłaszczeniu terenu idziemy skrajem polany Mokrzeliny. Za niewielką kapliczką na i kolejnym spiętrzeniu stoku wychodzimy na wąziutki płaj trawersujący zachodnie zbocza Mogielicy.

Ćwilin i Śnieżnica

Uwaga! Tym, którzy chcą ominąć szczyt i dojść do szlaku zielonego w kierunku Dobrej i Chyszówek proponujemy zejście w tym miejscu na lewo i dojście zarastającą ścieżką do polany Wyśnikówka, przez którą wiedzie szlak zielony.

Płajem idziemy w kierunku południowym i niespodziewanie po 100 m skręcamy w lewo, rozpoczynając ostatnie, niezwykle strome podejście na Mogielicę.

Uwaga! Tym, którzy chcą dojść do szlaku żółtego na Jasień z pominięciem szczytu Mogielicy, proponujemy dalszy marsz płajem. Po 15 min i niewielkim skręcie na lewo dochodzimy do rozległej Hali pod Mogielicą, gdzie spotykamy znaki niebieskie i żółte.

Wkrótce szlak niebieski, po ostrym podejściu łączy się ze szlakiem zielonym z Chyszówek. Jesteśmy już na szczytowej kopule Mogielicy. Oba szlaki przewijają się pomiędzy wykrotami i głazami, wyprowadzając na najwyższy szczyt Beskidu Wyspowego.

2.00 Szczyt Mogielicy, wieża widokowa, węzeł szlaków turystycznych. Ze szczytu ruszamy z powrotem za znakami niebieskimi i zielonymi, zarastającą ścieżką na północ.

2.05 Rozejście szlaków; my schodzimy za znakami zielonymi, mijając malowniczą wychodnię skalną, tzw. „Zbójnicki stół".

2.15 Polana Wyśnikówka – malownicze widoki na północ i wschód. Na pierwszym planie Łopień*, oddzielony od Mogielicy głębokim siodłem Chyszówek, na lewo wyspowe kopice Lubonia Wielkiego*, Szczebla*, Lubogoszczy* i Ćwilina*. Na prawo (wschód), za obniżeniem Słopnic i Limanowej majaczy Pasmo Łososińskie*.
Za Wyśnikówką szlak zagłębia się w las i kamienistym wądrożem doprowadza do szerokiej stokówki ze znakami niebieskimi szlaku narciarskiego. Przecinamy stokówkę i dalej stromo świerkowym lasem do Polany Mocurka.

2.40 Polana Mocurka, po lewej zarastające stawki Zielone Bajorzysko i Żółte Bajorzysko. Stąd ciągiem polanek do osiedla Szarysze. W osiedlu krótko asfaltem, po czym w wąską drogę gruntową w prawo. Przecinamy pas lasu i wychodzimy na pola należące do osiedla Chyszówki.

3.15 Przełęcz Chyszówki*, pomnik marszałka Rydza-Śmigłego, droga ze Słopnic* do Jurkowa. Stąd do centrum Jurkowa asfaltem niecała godzina drogi.

Na przełęczy Edwarda Rydza-Śmigłego (Chyszówki)

Trasa 5. Szlakami Pasma Łososińskiego

5 N + Ż. Limanowa ok. 300 m – przełęcz pod Łysą Górą ok. 700 m – Sałasz 905 m – Jaworz 918 m – Wola Stańkowa – Męcina. Znaki niebieskie, w zejściu do Męciny żółte. Czas przejścia: 6.00 h, w kierunku przeciwnym 6.00 h.

Popularna tura wycieczkowa głównym grzbietem Pasma Łososińskiego. Ostatnio coraz liczniej odwiedzana przez limanowskich wczasowiczów i pielgrzymów, podążających do Krzyża Milenijnego postawionego pod szczytem Miejskiej Góry. Trasa bez trudności orientacyjnych, choć do pokonania duża odległość i różnica wysokości.

0.00 Od Muzeum Regionalnego przy rynku w Limanowej* ruszamy za niebieskimi znakami ulicą Kilińskiego na północ. Przekraczamy mostek na potoku Mordarka, za nim w prawo ulicą Kopernika i po kilkunastu metrach skręcamy w lewo, w ulicę Leśną. Z tego miejsca bardzo blisko do dworca autobusowego (ok. 100 m). Przecinamy tory linii kolejowej Chabówka-Nowy Sącz i podchodzimy stromą asfaltówką, szybko zdobywając wysokość. Mijamy dzielnicę pięknych domków willowych oraz sklep spożywczy. W miejscu, gdzie asfaltowa szosa skręca na prawo (za parcelą nr 60) idziemy dalej, prosto pod górę kamienistą drogą, wzdłuż której wybudowano kaplice pątnicze ku czci Matki Boskiej Bolesnej. Strome podejście nieco umilają przydrożne ławeczki i cień rzucany przez wiekowe jodły. Coraz szersza panorama na północny zachód. W końcu podejście łagodnieje i na skrzyżowaniu leśnych dróg pod szczytem Miejskiej Góry skręcamy w prawo.

1.00 Miejska Góra, w lewo odchodzi droga do Krzyża Milenijnego.

Tą szeroką, szutrową drogą dotrzemy do osiedla Miejska Góra i kaplicy stojącej u stóp potężnego, stalowego krzyża. Jest to jeden z najwspanialszych punktów widokowych na terenie Beskidu Wyspowego. Na lewo (wschód) widać obniżenie Mordarki i dział wodny między Pisarzową i Limanową, za nim na drugim planie zespół niewielkich zalesionych wzgórz (Piekło, Łyżka*, Pępówka), na ostatnim planie długie pasma Beskidu Sądeckiego. Bezpośrednio przed nami w dole Limanowa, nad nią Golców* i Jabłoniec*, a za nimi zalesione kopy Cichonia*, Ostrej i Modyni*. Na ostatnim planie w kierunku południowym widać Gorce ze szczytami Twarogi i Gorc. Na prawo z kolei króluje potężna Mogielica* ze swym towarzyszem Łopieniem*. Przy dobrej widoczności z Miejskiej Góry widać Babią Górę i Tatry.

Krzyż na Miejskiej Górze nad Limanową

Krzyż został wybudowany w latach 1996–1999 r. z inicjatywy Społecznego Komitetu Budowy Krzyża. Wysokość całej budowli wynosi 35 m. Ciężar całości 350 ton.

Powrót do szlaku niebieskiego tą samą drogą.
Z przełączki pod szczytem Łysej Góry schodzimy szeroką drogą wśród świerkowo-jodłowego lasu do osiedla Sarczyn. Po wyjściu na pola, przy pierwszych gospodarstwach, szlak zmienia kierunek, przechodzi koło wyciągu narciarskiego i podąża na wschód w kierunku małej wiaty autobusowej. Tu dochodzi droga asfaltowa z centrum Limanowej, trawersująca stoki Łysej Góry od wschodu.

1.30 Osiedle Sarczyn, stacja narciarska.

Poniżej dolnej stacji wyciągu, w źródliskowym obszarze potoku Skrudlak tzw. „Oczy Limanowej" – kilka niewielkich stawków utworzonych w miejscu osuwiska.

Z tego miejsca kolejna ciekawa panorama, tym razem na zachód. Widać Śnieżnicę, Paproć i Kostrzę. Zaraz za wiatą szlak skręca w lewo i przechodzi szeroką drogą pomiędzy zabudowaniami osiedla Sarczyn. Przy ostatnich gospodarstwach niespodziewany skręt w prawo. Szlak wąską ścieżką, skrajem polanki wyprowadza na główny grzbiet pasma Łososińskiego, do węzła szlaków turystycznych. W lewo odchodzi szlak zielony do Łososiny Górnej, a my skręcamy w prawo i podchodzimy na niewybitny szczyt Sałasza Zachodniego.

2.15 Sałasz Zachodni, węzeł szlaków.
Na płytkiej przełączce spotykamy czarne znaki wiodące z Laskowej i doliny Łososiny. Stąd za podwójnymi znakami ok. 5 min. pięknym bukowym lasem do kolejnego węzła szlaków u podnóża głównego szczytu Sałasza. W tym miejscu zaczynają się szlaki: zielony do Pisarzowej* i czarny do Laskowej*. Znaki niebieskie wiodą prosto na wschód, do oddalonego o kilkaset metrów szczytu Sałasza i widokowej polany podszczytowej.

Widok z Jaworza na południe

3.15 Sałasz 905 m, szczyt.

Nazwa Sałasz jest związana z gospodarską pasterską i szałasami, których niegdyś sporo budowano na szczytach Beskidu Wyspowego. W literaturze turystycznej spotyka się również nazwę Sałacz. Pod wierzchołkiem znajdowało się niegdyś kilka gospodarstw, po których zostały tylko zdziczałe drzewa owocowe.

Z polany podszczytowej, położonej na wschód od wierzchołka głównego (na polanie wiata dla turystów oraz węzeł szlaków) ruszamy na wschód. Wygodna ścieżka kluczy wśród świerkowego i bukowego lasu, raz po raz wyprowadzając na widokowe polany (przednie widoki, głównie w kierunku północnym, na Pogórze). Po półgodzinnej wędrówce grzbietem Pasma Łososińskiego rozpoczynamy łagodne podejście pod Jaworz.

4.00 Jaworz 918 m, szczyt.

Szczyt Jaworza, nazywany również Kretówką, był w okresie wojny bazą oddziałów partyzanckich. Na jego północno-wschodnim zboczu (ok. 300 m od szczytu) znajduje się jaskinia Zbójecka Jama. Na wierzchołku turyści mają do dyspozycji stolik z zadaszeniem oraz mapę turystyczno-przyrodniczą Pasma Łososińskiego.

Ze szczytu ruszamy na wschód. Stroma kamienista ścieżka przez świerkowy i bukowy las wyprowadza po 20 minutach do pierwszych zabudowań osiedla Wola Stańkowska. Na skraju polany wieża widokowa zbudowana jesienią 2010 roku. Z wieży przepiękne widoki na dolinę Dunajca, Jezioro Rożnowskie, Beskid Sądecki i wschodnią część Beskidu Wyspowego.

Wędrujemy nadal na wschód malowniczym ciągiem pól. Od czasu do czasu szlak niebieski zagłębia się w las. To bardzo malowniczy odcinek trasy. Przed nami coraz to nowe widoki na Jezioro Rożnowskie i Beskid Sądecki. Po strawersowaniu stoków Babiej Góry (728 m) i krótkim podejściu dochodzimy do zabudowań osiedla Skrzętla.

Wieża widokowa na Jaworzu, panorama Kotliny Sądeckiej i Pogórza

5.15 Osiedle Skrzętla, węzeł szlaków turystycznych, kaplica mszalna. Za znakami żółtymi łagodnie schodzimy polaną na pd. W lesie skręcamy raptownie na zach. Zaczyna się bardzo strome zejście nad obszarem źródliskowym Mokrego Potoku. Potem zejście łagodnieje. Idziemy dość wysoko nad potokiem w kierunku pd.

5.50 Wychodzimy z lasu. Widoki. Uwagę zwraca neogotycki murowany kościół w Kaninie i szczyt Litacza z przekaźnikiem telewizyjnym. Na dalszym planie Ostra, Jeżowa Woda, Okowaniec i Łyżka*.

Po lewej stronie widzimy zabudowania należące do przysiółka Kłodne Głębokie. To obszar tragicznego w skutkach **osuwiska**, jakie miało miejsce w czerwcu 2010 r. W ciągu godziny całe osiedle przestało istnieć. Masy ziemi zniszczyły domy, zabudowania gospodarcze i drogi. Prawdziwy cud, że ostała się wiekowa lipa i stojąca pod nią kapliczka.

Polna droga wzdłuż potoku niebawem zmienia się w asfaltową. Tam, gdzie skręca gwałtownie w lewo (na wsch.), powinniśmy znaleźć ścieżkę, która prowadzi najpierw na żelazny mostek na potoku, potem zaś do kapliczki na niewysokim grzbieciku. Od kapliczki do przejazdu kolejowego jeszcze ok. 300 m. Żółte znaki nakazują przekroczyć tory i dojść do drogi, którą w lewo do stacji kolejowej (ok. 10 min.), ale szybciej będzie ścieżką wzdłuż torów.

6.00 Męcina PKP, koniec wędrówki.
Szosa asfaltowa od budynku stacyjnego w dół doprowadzi do głównej drogi w centrum wsi. Stąd komunikacją publiczną do Limanowej.

Kościół św. Antoniego w Męcinie

Trasa 6. Po skarby Świętej Kingi

6 S + Z. Przyszowa ok. 380 m – Łyżka 803 m – Pępówka 774 m – Łukowica 300 m. Szlak czarny, w zejściu do Łukowicy zielony. Czas przejścia 4 h, w odwrotnym kierunku 4 h.

Rzadko uczęszczana trasa do owianego legendami grodziska na szczycie Łyżki. W zejściu do Łukowicy piękne panoramy, zwłaszcza w kierunku Kotliny Sądeckiej.

0.00 Przyszowa* – lokalne centrum, pawilon gospodarczy.
Z przystanku autobusowego koło kościoła szosą w stronę Łukowicy. Mijamy ośrodek zdrowia, dochodzimy do terenu podworskiego. Tu przystanek autobusowy Przyszowa szkoła. Na wzgórku po prawej dawny dwór Żuk-Skarszewskich. Do niedawna mieściła się w nim szkoła.

0.10 Zaraz za dworem skręcamy w asfaltową drogę w prawo. W parku podworskim okazy starych klonów, dębów, lip. Droga podnosi się wzdłuż grzbieciku między potokami, z widokiem na Bąkowiec, Pępówkę i Łyżkę*.

0.20 Murowana kapliczka Matki Boskiej z Lourdes, rozstaj dróg; wybieramy prawe odgałęzienie. Wkrótce asfalt się kończy, dalej drogą gruntową cały czas grzbietem wznosimy się w kierunku pojedynczego domu na skraju lasu. Teren odkryty, widok na szosę sądecką biegnącą grzbietem Litacza. Dalej za doliną Smolnika zalesiony wał Pasma Łososińskiego* z Chełmem. Mijamy jeden zagajnik, potem drugi i trzeci. Otwiera się widok na bliską już Łyżkę. Poniżej grzbietu nieco schowane domy przysiółka Zamek.

1.00 Koło potężnego jawora najwyżej położone gospodarstwo przysiółka Zamek. Podchodzimy kamienistą drogą leśną przez piękny las bukowy.

1.10 Szeroka droga leśna, skręcamy na nią w prawo. Droga to wznosi się, to opada, mijamy miejsca składowania drewna. Droga zmienia kierunek na zachodni, zaczyna wznosić się coraz stromiej i doprowadza do drogi wiodącej trawersem po zboczu Łyżki w kierunku zachodnim. Łagodnie podchodzimy do grzbietu głównego Łyżki*.

1.50 Przełączka pod Łyżką, gdzie spotykamy znaki zielone. Wspólnie ze nimi w prawo na szczyt. W pobliżu drogi liczne potężne mrowiska.

2.00 Wierzchołek Łyżki* (803 m), koniec szlaku czarnego. Stąd do Łukowicy wędrujemy szlakiem zielonym.
Z wierzchołka Łyżki wracamy grzbietową drogą na pd.-wsch. Po strawersowaniu wschodniego wierzchołka Łyżki zaczyna się niezbyt uciążliwe zejście. Droga cały czas prowadzi grzbietem, bądź w jego pobliżu.

2.20 Po wyjściu na pola i łąki i podążamy w kierunku domów przysiółka Na Bani należącego do wsi Roztoka. Przed nami wał Pępówki, na prawo wyłania się Okowaniec, za nim na horyzoncie Modyń*. W drugą stronę otoczenie Kotliny Sądeckiej: Białowodzka Góra*, Mużeń (dokładnie na wsch.), Margoń, Ostra.

2.30 Trawiaste, widokowe siodło między Łyżką a Pępówką. Uroczy krzyż między dwiema lipami. Przeciąwszy drogę na przełęczy kierujemy się przez łąkę do lasu. Z jego skraju widok na wschodnią część Pasma Łososińskiego. Następuje kilkusetmetrowy trawers skrajem lasu, aż do linii elektrycznej i samotnego domu. W tym miejscu spotkamy wygodną szeroką drogę, którą w lewo przez grzbiet Pępówki. Droga zmienia kierunek na wschodni i dochodzi do małej polanki. Tutaj niespodziewanie musimy zejść z wygodnej szerokiej drogi w lewo i pójść dalej skrajem polany niewyraźną ścieżką.

3.00 Niewielka łąka na grzbiecie Pępówki – jedyne miejsce widokowe na tej górze. Widok ograniczony w kierunku wsch. Widać blokowiska Nowego Sącza, Mużeń i Margoń Wyżną.
Mijamy polanę pod zarośniętym szczytem Pępówki. Grzbietową ścieżką w kierunku wschodnim na małą polankę w otoczeniu sosen – tu raptowny skręt szlaku w prawo i dość strome sprowadzenie do drogi trawersującej Pępówkę od południa. W tym miejscu dzięki porębie widok na Dzwonkówkę i Lubań. Po zejściu kamienistą drogą wychodzimy z lasu do pierwszych zabudowań Łukowicy.

3.20 Droga asfaltowa nad Łukowicą. Tu w prawo. Seria wspaniałych widoków. Najlepszy spod murowanej, białej kapliczki z 1873 r. Widzimy: Gorc Kamienicki, Lubań, Dzwonkówkę, Radziejową, w dole Nowy Sącz, za nim w skrócie pasmo Jaworzyny Krynickiej; następnie Postawne, Jaworze oraz wschodnią część Pasma Łososińskiego z Chełmem.
Koło potężnego dębu szlak skręca z asfaltu w prawo, w wiejską drogę i wśród drzew owocowych sprowadza do głównej ulicy Łukowicy w dolinie. W niespełna 10 min. docieramy do centrum.

4.00 Centrum Łukowicy*. Przy szlaku stary drewniany kościółek, w pobliżu bary, dom handlowy. Autobusy i busy do Limanowej i Nowego Sącza.

Trasa 7. Szlakiem Kwitnących Jabłoni

7 Ż + N. Łącko ok. 350 m – Piechówka 720 m – Modyń 1029 m – Kamienica. Znaki żółte, w zejściu z Modyni niebieskie. Czas przejścia 6.00 h, w kierunku przeciwnym 6.00 h.

Piękny, widokowy szlak pokonujący na długim odcinku znaczną różnicę wysokości pomiędzy doliną Dunajca a szczytem Modyni. Na początku zobaczymy charakterystyczny pogórzański krajobraz „Doliny Kwitnących Jabłoni", później czekają nas typowe dla Beskidu Wyspowego strome podejścia. Problemy orientacyjne mogą wystąpić w środkowej części. Troszkę nużące zejście do Kamienicy można skrócić, podjeżdżając z pierwszego napotkanego przystanku autobusowego w Zbludzy.

0.00 Początek szlaku żółtego znajduje się na rynku w Łącku*. Ruszamy w kierunku północnym ulicą Nadbrzeżną, wiodącą wzdłuż potoku. Po prawej stronie zabytkowy kościół parafialny oraz niewielki pomnik (ciekawe połączenie dwóch wątków historycznych – walki z faszyzmem i postaci Józefa Piłsudskiego). Wędrujemy ul. ks. Jana Piaskowego (jeden z propagatorów sadownictwa w okolicach Łącka), wśród rzednącej zabudowy, z widokiem na zalesiony szczyt Jeżowej (po lewej). Na rozwidleniu dróg asfaltowych do Kiczni i Woli Kosnowej skręcamy w prawo i – uwaga! – po 50 metrach schodzimy na lewo w wąską dróżkę prowadzącą do wysoko położonych osiedli Łącka. Przed wejściem w las, po lewej stronie mijamy niewielką szopę. Z tego miejsca ładny widok na pd.-wsch. w stronę Pasma Radziejowej i Dzwonkówki w Beskidzie Sądeckim. Dalej ścieżka prowadzi łagodnie pod górę, wśród mieszanego lasu.

1.15 Szczyt Piechówki. Mijamy osiedle Łazy należące do Kiczni, potem krótko wędrujemy asfaltem. Wiejska droga przewija się pomiędzy rozrzuconymi zabudowaniami przecinając czasem wąskie fragmenty lasu. Ten odcinek jest bardzo atrakcyjny pod względem krajobrazowym.

2.15 Rozpoczyna się forsowne podejście. Szlak od czasu do czasu wyprowadza jeszcze na płaskie odcinki, ale sukcesywnie wznosi się, po-

„Gorczańska Niagara" – wodospad „Spad" w Kamienicy

konując kolejne spiętrzenia Modyni. Na niewielkiej polance (Kramarzówka) z dwoma samotnymi gospodarstwami warto zatrzymać się na chwilę, aby spojrzeć jeszcze raz na piękną panoramę Beskidu Sądeckiego i wschodniej części Gorców (tutaj też warto zaopatrzyć się w wodę, bo u góry będzie z tym problem). Na skraju polany skręcamy w prawo i zagłębiamy się w las. Zarastająca ścieżka pnie się stromo w górę, klucząc pomiędzy drzewami.

3.45 Mała Modyń, niewyraźny wierzchołek porośnięty młodnikiem świerkowym i modrzewiowym. Tu skręcamy na lewo i grzbietową drożyną po 15 min. wychodzimy na zalesiony szczyt Modyni.

4.00 Szczyt Modyni* (1029 m), węzeł szlaków turystycznych, pod cyplem szczytowym od strony pn.-zach. niewielka wychodnia skalna.
Ze szczytu Modyni ruszamy na południe w zasadzie bez ścieżki (znakowanie fatalne). Należy ze szczytu pójść 50 m w dół, przez maliny w kierunku pd. Znajdziemy tam dróżkę trawersującą szczyt Modyni. Nią właśnie prowadzi niebieski szlak do Kamienicy. Dróżką w kierunku zachodnim przez młodnik zarastający dawną polanę podszczytową. Tuż przed zachodnim wierzchołkiem Modyni ścieżka odbija w kierunku południowym.

4.15 Następuje nieprzyjemne, kamieniste i dość strome zejście przez młodniki. Trudno zorientować się w plątaninie dróg zrywkowych.
W końcu pojawiają się pierwsze łąki. Nie wychodząc na nie, skręcamy w lewo, nadal w dół kamienistymi drogami, w ogólnym kierunku na południe. Wychodzimy na skraj lasu. Z łąk widok na Kamienicę i Gorce. Jeszcze chwilę przez las, by ostatecznie wyjść na pola przysiółków Kosarzyska i Za Górą.
Rozległe widoki: w dole Kamienica, na horyzoncie Magura Spiska, Pieniny, Lubań; nad grzbietem Gorców Tatry Wysokie i słabo widoczne na ich tle Bialskie, dalej w prawo Gorc Kamienicki i Kiczora Kamienicka. Niżej, przy drodze obfite źródło.

5.00 Wchodzimy na asfalt, niedługo potem droga asfaltowa skręca gwałtownie w lewo. Opuszczamy ją i ścieżką przez las, z początku łagodnie potem stromo schodzimy aż do domów Zbludzy. Po drodze malutki strumyczek. Po wyjściu na pastwisko znaki zanikają. Po wyjściu na wiejską drogę za kilka minut dojdziemy do szosy Limanowa – Kamienica.

5.15 Przystanek autobusowy Zbludza I. Stąd szosą do centrum Kamienicy 3 km. Warto podjechać, ruch na drodze intensywny.

6.00 Centrum wsi Kamienica*, kościół, zabytkowy dwór Marszałkowiczów, sklepy. Stąd do Łącka dostaniemy się autobusem do Zabrzeży i dalej w kierunku Nowego Sącza.

Trasa 8. Gorczańskim szlakiem Władysława Orkana

8 Z+ N. Niedźwiedź – Orkanówka – Czoło Turbacza – Turbacz – Szałasiska – Koninki. Znaki zielone, przy zejściu niebieskie. Czas przejścia 5.30 h, w kierunku przeciwnym 5.30 h.

Malownicza trasa prezentująca największe atrakcje północnej części Gorców. Podczas wędrówki zobaczymy wyborne panoramy, leśne uroczyska Gorczańskiego Parku Narodowego oraz owiany legendami masyw Turbacza. Motywem przewodnim jest oczywiście postać Władysława Orkana – piewcy Gorców. Na trasie odwiedzimy muzeum biograficzne pisarza, rezerwat przyrody i schronisko PTTK nazwane jego imieniem. Uwaga – trasa dość długa i wymagająca dobrej kondycji. Można ją podzielić na dwie tury, nocując w schronisku pod Turbaczem.

0.00 Wędrówkę rozpoczynamy na niewielkim ryneczku w Niedźwiedziu, przy pomniku Władysława Orkana odsłoniętym w 2000 r. Ruszamy za znakami zielonymi na południe, przekraczając most na Porębiance. Szlak wiedzie wąską asfaltową dróżką pomiędzy zabudowaniami osiedla Moskały. Wędrujemy ok. 30 min bezleśnym grzbietem Księżego Działu, wznosząc się łagodnie w kierunku Starmachowskiego Gronia. W kierunku północnym coraz ładniejsza panorama otoczenia doliny Porębianki (Witów, Potaczkowa, Chabówka) i Mszany Dolnej, za którą piętrzy się stromy, zalesiony stok Lubogoszczy.

1.00

Orkanówka – muzeum biograficzne Władysława Orkana na osiedlu Zagronie, na stoku Starmachowskiego Gronia. Dawny dom pisarza zbudowany został w stylu zakopiańskim w 1908 r. Od lat 70. XX w. funkcjonuje jako placówka muzealna. Do domu prowadzi aleja drzew, przy niej kapliczka wystawiona przez matkę Orkana jako votum za szczęśliwy powrót syna z wojny. Zwiedzanie możliwe przez cały rok w godzinach 9-16, oprócz niedziel i poniedziałków, tel. 18/331 70 88, 608 731 557.

Po obejrzeniu ekspozycji ruszamy dalej na południe szlakiem zielonym. Na bezleśnym grzbieciku (ładne widoki na Beskid Wyspowy i piętrzącą się przed nami kopułę Turbaczyka) w prawo odchodzi szlak żółty do Koninek. My wędrujemy dalej prosto dochodząc do ściany lasu i zasadniczego podejścia (od Orkanówki ok. 20 min).

Szlak zielony prowadzi stromą, uciążliwą ścieżką, mijając granicę Gorczańskiego Parku Narodowego oraz zarastająca polanę Wasielka. Z prawej dochodzi ścieżka dydaktyczna GPN „Na Turbaczyk". W końcu wychodzimy na widokową polanę Łąki – ulubione miejsce spacerów Orkana. Stąd już łagodniej podchodzimy pod polanę Turbaczyk.

2.00 Turbaczyk (1078 m) – możemy stąd podziwiać piękną panoramę: na północ szczyty Beskidu Wyspowego, m.in. Lubogoszcz nad Mszaną Dolną, Ciecień, Ćwilin i Śnieżnica, bardziej w prawo Jasień i Mogielica. Panoramę w kierunku wschodnim zamykają pobliskie stoki Kudłonia. Pod nami obniżenie Porębianki i potoku Konina.

Nasyciwszy oczy pięknymi widokami ruszamy dalej na północ, wędrując wyraźnym już, stromym grzbietem przez zarastające polanki Spalone i Wasielka. Po kolejnym spiętrzeniu grzbietu ścieżka wiedzie na kulminację Kopieńca (1084 m). Szlak prowadzi przez rezerwat ścisły im. Orkana – mrocz-

nym borem, pełnym potężnych, omszałych drzew. Minąwszy niewielkie obniżenie grzbietu rozpoczynamy forsowne, ostatnie już podejście. Z prawej dochodzi szlak niebieski z Koninek. Minąwszy zarastającą polanę Szyja wychodzimy w końcu na widokowe Czoło Turbacza. Stąd widać już z bliska szczytową kopułę Turbacza (1310 m), w prawo odsłania się fragment głównego grzbietu Gorców w stronę Obidowca i Starych Wierchów.

3.00 Czoło Turbacza (1259 m), połączenie szlaku zielonego, żółtego i niebieskiego. Przed nami widokowa, malownicza polana Turbacz – wędrujemy jej środkiem na południowy zachód mijając ołtarz papieski oraz szałas pasterski. Na wschód wspaniała panorama doliny Kamienicy, na jej zamknięciu szczyt Gorca (1228 m), w głębi pojedyncze wierzchołki Beskidu Wyspowego (Mogielica*, Jasień*, Modyń*). Szlak zagłębia się w las i łagodnym podejściem doprowadza do schroniska PTTK im. Wł. Orkana pod Turbaczem (opis -> Turbacz).

3.20 Schronisko PTTK pod Turbaczem, węzeł szlaków turystycznych. Na pobyt w schronisku, zwiedzanie Ośrodka Kultury Turystyki Górskiej i panoramę trzeba przeznaczyć minimum godzinę.
Ze schroniska wracamy tą samą drogą, za połączonymi szlakami niebieskim, żółtym i zielonym na polanę Turbacz. Tu rozstajemy się ze znakami żółtymi prowadzącymi na Kudłoń, skręcamy w lewo (północ) i po przekroczeniu Czoła Turbacza zagłębiamy się w las, schodząc stromo w dół.

3.50 Rozwidlenie szlaków pod polaną Szyja i Czołem Turbacza. Kierujemy się na lewo, wędrując za znakami niebieskimi do Koninek. Szlak po intensywnym zejściu sprowadza na widokową polanę Średnie, stąd ładny widok na sąsiedni gorczański grzbiet Tobołowa i Beskid Wyspowy. Ze Średniego wędrujemy nadal dorodnym lasem i po minięciu niewielkiej kulminacji wychodzimy na polanę Szałasisko.

4.45 Polana Szałasisko, połączenie ze ścieżką dydaktyczną GPN.
Od Szałasiska idziemy jeszcze krótko grzbietem na północ, po czym ścieżka odbija w prawo i stromo sprowadza w dolinę. Po przekroczeniu kładki na potoku Turbacz wchodzimy na drogę szutrową. Wiedzie ona koło niewielkiego pola biwakowego GPN i po 20 min doprowadza do parkingu na końcu wsi Koninki, ośrodka wypoczynkowego „Górska Ostoja" i dolnej stacji wyciągu krzesełkowego na Tobołów.

5.30 Koninki, przystanek bus, koniec trasy.

Trasa 9. Z widokiem na Gorce. Szlak im. Elfrydy Trybowskiej i Juliana Tolińskiego.

9 S. Rabka (park zdrojowy) – Olszówka – Potaczkowa – Mszana Dolna (park Krasińskich). Znaki czarne. Czas przejścia 4.00 h, w kierunku przeciwnym 4.00 h.

Szlak wyznakowany w 2011 roku, wiedzie pograniczem Gorców i Beskidu Wyspowego, przez szereg widokowych wzniesień nad dolinami Raby i Porębianki. Jest dedykowany dwóm osobom, których nazwiska pięknie zapisały się w historii zagórzańskiej ziemi. Elfryda Trybowska była działaczem Oddziału PTTK w Rabce, znakarzem szlaków turystycznych, prawdziwym człowiekiem-instytucją turystyki gorczańskiej. Harcmistrz Julian Toliński był nauczycielem w Mszanie Dolnej, założycielem drużyn harcerskich. W czasie okupacji zakładał struktury Szarych Szeregów, tworzył również zręby tajnego nauczania.

0.00 Od węzła szlaków we wschodniej części Parku Zdrojowego w Rabce – Zdroju* ruszamy za znakami czarnymi i niebieskimi, ulicą Orkana na wschód. Po 100 m skręcamy na lewo i deptakiem dochodzimy do ul. Jana Pawła II. Tu w prawo.
Szlak prowadzi na wschód ul. Poniatowskiego, wśród rzednącej zabudowy Rabki – Słonego.

0.30 Schodzimy z ul. Poniatowskiego na lewo i wędrujemy łagodnie do góry, polną drogą utwardzoną betonowymi płytami. Po wyjściu pod szczyt Grzebienia (679 m) mamy przed sobą wyborną panoramę: od lewej Mogielica i Jasień, dalej widać Potaczkową (z krzyżem), bardziej na południe ciąg wzniesień nad Porębą Wielką i Niedźwiedziem (Starmachowski Groń, Ostra, Chabówka, Krzyżowa) oraz zalesione grzbiety Gorców: Kudłoń, Suhora, Turbacz, Szumiąca.
Szlak czarny spod szczytu Grzebienia wiedzie skrajem lasu (po prawej, za ścianą drzew połać pól) i wyprowadza na malowniczą łąkę. Tu skręcamy w lewo i środkiem łąki zmierzamy na wschód do ściany lasu. Po wyjściu z lasu na pole skręcamy w prawo. Następuje odcinek trudny orientacyjnie. Wędrujemy skrajem lasu, kierując się na wschód, w stronę widocznej w głębi Potaczkowej (z krzyżem). Szlak sprowadza poprzez pola do osiedla Frankówka.

1.15 Osiedle Frankówka, tu napotykamy znaki żółte szlaku z Lubonia do Olszówki. Za podwójnym oznakowaniem przekraczamy mostek i ponownie wchodzimy w las. Po minięciu niewielkiej kapliczki i wyjściu na łąki na grzbiecie, skręcamy w lewo (szlak żółty odbija w prawo). Kolejna wyborna panorama Gorców i centralnej części Beskidu Wyspowego.

Idziemy ok. 500 m na północ, po czym na skrzyżowaniu polnych dróg skręcamy znowu na wschód i schodzimy w stronę zabudowań Olszówki.

2.00 Olszówka, przystanek bus, połączenie ze szlakiem zielonym.
Za podwójnym oznakowaniem ruszamy na wschód, początkowo łagodnie w górę, wśród rzadkiej zabudowy osiedla Fudry. Za ostatnim gospodarstwem droga wyprowadza na pola i wiedzie w stronę ściany lasu. Po dojściu do lasu należy iść wzdłuż jego skraju (w zasadzie bez ścieżki, ale znakowanie wyraźne). Wędrując malowniczą łąką wzdłuż ściany lasu w kierunku wschodnim lub południowo-wschodnim mozolnie zdobywamy wysokość. Po wyjściu na grzbiet skręcamy w lewo, w stronę bliskiego już szczytu Potaczkowej.

2.30 Potaczkowa. Krzyż Milenijny wystawiony w listopadzie 2000 r.

Spod krzyża wspaniała panorama. Na północ widać (od lewej): Luboń Wielki, Szczebel, rozległe obniżenie Mszany Dolnej, dalej rozłożystą Lubogoszcz, Śnieżnicę, Ćwilin, Mogielicę i Jasień. Na południe widzimy rozległe grzbiety Gorców: od lewej masyw Kudłonia, w głębi Turbacz, nieco bliżej bezleśne szczyty nad Porębą: Ostra, Krzyżowa, Chabówka.
Nazwa szczytu wywodzi się od nazwiska Potoczek – popularnego w okolicy. Funkcjonuje również nazwa Kotelnica – według tradycji od „kocenia się" owiec, jako że gospodarka pasterska była tu niegdyś bardzo intensywna.

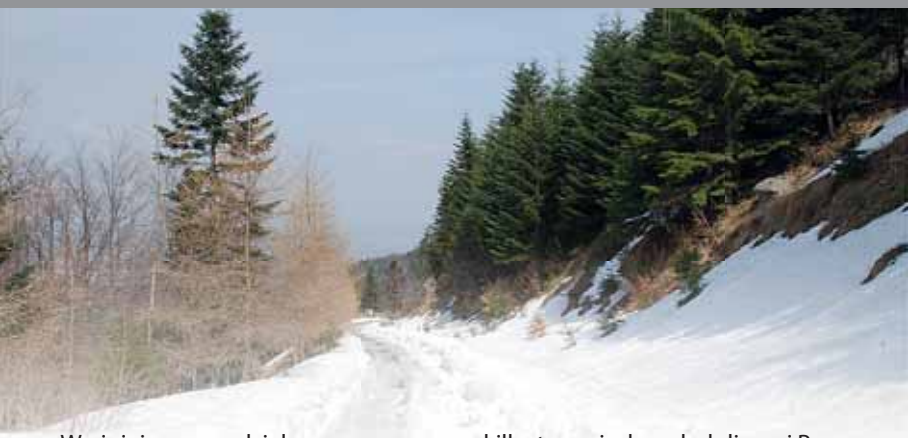
Spod szczytu ruszamy dokładnie na północ, początkowo zarastającą ścieżką, potem wyraźną polną drogą wiodącą do widocznego przed nami w dole osiedla Piwowary, należącego do Podobina. Przez osiedle szlak prowadzi asfaltem, klucząc pomiędzy zabudowaniami. Przy ostatnich obejściach skręcamy na lewo i wędrujemy polną drogą na północ, przecinając wąski pas lasu. Szczyt Adamczykowej trawersujemy od wschodu. Ścieżka po ominięciu szczytu początkowo obniża się, ale potem, lekko wykręcając na zachód, dochodzi do grzbietu. Wędrujemy teraz odkrytym grzbietem na północ, w stronę wyraźnej już zabudowy Mszany Dolnej*. Kolejna seria pięknych widoków, w zasadzie we wszystkie strony. Z tyłu okazale prezentuje się Potaczkowa. Przed niewielkim wzniesieniem z masztem przekaźnikowym szlak czarny odbija na wschód (w prawo) i sprowadza do pierwszych zabudowań Mszany. Nasza droga polna zamienia się w asfaltową. Idziemy ul. J. Marka, koło „Folwarku Stara Winiarnia", potem skrajem Parku Krasińskich. Po minięciu skrzyżowania z drogą krajową nr 28 wkraczamy na ul. Starowiejską, która doprowadza do dworca autobusowego.

Krzyż na Potaczkowej

4.00 Dworzec autobusowy w Mszanie Dolnej, koniec trasy.

Doliną, doliną – propozycje tras samochodowych i rowerowych

W niniejszym rozdziale zaproponowano kilka tras wiodących dolinami Beskidu Wyspowego i Gorców. Oczywiście podane trasy pokazują tylko drobną część turystycznego bogactwa i różnorodności krajobrazowej tych grup górskich. Być może zainspirują czytelnika do projektowania innych – może bardziej ambitnych – wycieczek.

Przedstawione trasy wiodą głównie drogami lokalnymi, o niewielkim natężeniu ruchu samochodowego. W większości zatem doskonale nadają się do uprawiania turystyki rowerowej.

Podstawą opisu każdej trasy jest informacja na temat odległości w kilometrach, dość dokładna nawigacja w terenie i zasygnalizowanie mijanych atrakcji krajoznawczych. Szczegółowych informacji na temat mijanych miejscowości, obiektów, punktów topograficznych (gór, przełęczy, dolin) należy szukać w „słowniku krajoznawczym". Wszystkie obiekty mające swe hasła w słowniku zostały w opisach tras wyróżnione gwiazdką.

Na terenie Beskidu Wyspowego i Gorców można uprawiać różne formy turystyki. Zachęcamy zatem do łączenia przejazdu samochodem lub rowerem z pieszą wędrówką. W opisie każdej trasy zaznaczono możliwość wypadu pieszego na pobliskie szczyty.

Trasa I. Przyjazna Dolina Raby

Mszana Dolna – Glisne – Lubień – Krzeczów – Skomielna Biała – Zabornia – Spytkowice – Przeł. Bory – Podsarnie – Harkabuz – Raba Wyżnia – Chabówka – Rabka Zdrój. Długość 62,5 km.

Osią tej trasy jest rzeka Raba. Zwiedzany obszar stanowi prawdziwą mozaikę pod względem geograficznym – zobaczymy bowiem szczyty Gorców, Beskidu Wyspowego, uroczą Kotlinę Rabczańską, a nawet wierchy Pasma Podhalańskiego. Zwiedzimy drewniane kościoły, skansen w Chabówce, koniecznie trzeba przespacerować się po Parku Zdrojowym w Rabce. Pomijając odcinek środkowy, wiodący „zakopianką", trasa nadaje się do turystyki rowerowej.

0,0 km Mszana Dolna* centrum, ul. Kolbego. Ruszamy na zachód (kierunek Rabka) drogą krajową nr 28, wzdłuż torów nieczynnej linii kolejowej, tzw. Transwersalnej.

1,0 km Skrzyżowanie ze światłami DK 28 i drogi nr 968 do Lubnia (przy skrzyżowaniu krzyż na miejscu dawnego cmentarza cholerycznego). Tu skręcamy w lewo, kierunek Rabka, Wadowice.

1,3 km Po 300 m skręcamy w prawo (drogowskaz Glisne). Malowniczy podjazd lokalną drogą do Tenczyna. Panorama zachodniej części Beskidu Wyspowego, przed nami stoki Lubonia Wielkiego, na prawo zbocza Szczebla i Małej Góry. Po lewej stronie zbocza Okrągłej.

4,5 km Glisne*. Po prawej współczesny kościół parafialny prowadzony przez księży sercanów. Stąd możemy zrealizować krótki wariant naszej trasy, skręcając w lewo, w wąską asfaltówkę prowadzącą do ciekawego gospodarstwa pszczelarskiego p. Jana Lupy.

Od centrum Glisnego już bardziej stromo podjeżdżamy pod Przełęcz Glisne.

6,0 km Przełęcz Glisne. Z przełęczy malownicze widoki. Panorama poszerza się o masyw Zębolowej na zachodzie oraz dolinę Skawy, grzbiet Stołowej Góry w Beskidzie Średnim.

Przełęcz jest świetnym punktem wypadowym na Luboń Wielki* (1022 m). Czerwonym szlakiem dojdziemy na szczyt do schroniska PTTK za ok. 1 godzinę. W przeciwnym kierunku (na północ) szlakiem zielonym możemy powędrować na szczyt Szczebla* (976 m).

Zjeżdżamy do Tenczyna. Po prawej stronie kamieniołom piaskowca.

10,3 km Kościół parafialny w Tenczynie* – ładna współczesna świątynia, zbudowana z miejscowego kamienia.

Kościół parafialny w Tenczynie

10,5 km Droga krajowa nr 7, popularna „zakopianka", tu skręcamy w prawo i ok. 600 metrów jedziemy na północ.

11,1 km Skręcamy z „zakopianki" na lewo. Po 200 metrach, za mostem na Lubieńce skręcamy ponownie na lewo (kierunek Lubień – Smugawa). Jedziemy w górę potoku Smugawka, wśród rzednącej zabudowy Lubnia*. Mijamy kilka typowych, drewnianych chałup kliszczackich. Po wyjeździe na grzbiet droga już łagodnie prowadzi na południe, po prawej okazały grzbiet Zębolowej.

14,2 km Kościół parafialny św. Wojciecha w Krzeczowie*.
Spod kościoła w Krzeczowie ruszamy na południowy wschód, stromo w dół wąską asfaltówką. Przed nami Luboń Wielki, Szczebel.

14,9 km Ponownie „zakopianka", skręcamy na prawo, przyjmując kierunek południowy jedziemy w górę. Po wyjeździe na grzbiet Lubonia bardzo malowniczy odcinek trasy. Wspaniały widok na prawo (zachód): Babia Góra, pasmo Policy, Pasmo Podhalańskie, nieco bliżej szeroka dolina Skawy. Po przekroczeniu grzbietu Lubonia seria pięknych widoków na Tatry i Gorce.

20,7 km Skomielna Biała, skrzyżowanie z drogą krajową nr 28. My jedziemy dalej prosto na południe mijając po lewej kościół parafialny w Skomielnej, po lewej ładna odsłona Gorców (widać Turbacz *i Kudłoń*) i długiego grzbietu Lubonia Wielkiego.

23,8 km Grzbiet Zbójeckiej Góry (przechodzi tędy Główny Szlak Beskidzki), zjeżdżamy łagodnie w stronę doliny Raby.

25,2 km Skrzyżowanie w Zaborni, zjeżdżamy z „zakopianki" i kontynuując jazdę drogą nr 7, kierujemy się na zachód w stronę Spytkowic. Rozległe widoki na Pasmo Podhalańskie (po lewej) oraz Babią Górę i Pasmo Policy (po prawej).

34,5 km Spytkowice*, kościół parafialny.
Po spacerze w centrum czeka nas długi podjazd na przełęcz Bory (Spytkowicką). Po drodze mijamy ośrodek narciarski i regionalną karczmę „Rusnakówka". Droga łagodnie wspina się na grzbiet Pasma Podhalańskiego.

Kościół parafialny w Krzeczowie

39,5 km Przełęcz Bory (Spytkowicka) – wspaniały widok na południowe stoki Babiej Góry, w głębi rozległa Kotlina Orawy, po lewej za stokami Pasma Podhalańskiego prześwitują Tatry, przejeżdżamy zwartą zabudową Podwilka.

40,5 km Podwilk, zjazd z trasy E 77 na Harkabuz. Skręcamy w lewo, jedziemy lokalną drogą ok. 2,5 km do Podsarnia. Przy wjeździe do wsi warto zatrzymać się na chwilę i podejść do zabytkowej drewnianej dzwonnicy loretańskiej (po lewej, ok. 400 m od drogi).

47,0 km Harkabuz, w centrum miejscowości skręcamy na północ tzw. Drogą Solidarności, wiodącą do Raby Wyżnej. Przecina ona malowniczymi serpentynami Pasmo Podhalańskie. Uroczystego otwarcia drogi dokonał w 2004 r. Lech Wałęsa. Na przełęczy ładny kamienny obelisk upamiętniający zakończenie tej inwestycji, obok niewielka wiata – miejsce odpoczynku dla turystów.
Czeka nas teraz długi zjazd do Raby Wyżnej, obfitujący w piękne widoki na Gorce z Turbaczem (na wprost) i zachodnią część Beskidu Wyspowego (Mogielica, Ćwilin, Śnieżnica, długi grzbiet Lubonia Wielkiego). Bardziej w lewo grzbiet Stołowej Góry w Beskidzie Średnim oraz pasmo Policy w Beskidzie Żywieckim.

53,5 km Raba Wyżna* – w centrum wsi kościół, ośrodek zdrowia, liczne pawilony spożywcze. Parkujemy koło kościoła i idziemy na spacer po miejscowości.

Najcenniejszy obiekt – dwór Głowińskich z pocz. XX w. znajduje się w południowej części wsi, przy drodze do Sieniawy.
Raba Wyżna jest dobrym punktem wypadowym w zachodnią część Gorców i Pasmo Podhalańskie. Polecamy wędrówkę widokowym szlakiem żółtym na Rabską Górę (ok. 1 h) i Piątkową (ok. 2 h).

Z centrum Raby nasza trasa wiedzie na północ drogą nr 958 (kierunek Rabka-Zdrój), wzdłuż linii kolejowej Chabówka – Zakopane. Po prawej stoki Rabskiej Góry (782 m). W Rokicinach Podhalańskich, obok przejazdu kolejowego mijamy murowany dwór, oddzielony od naszej drogi szpalerem drzew.

57,5 km Chabówka* – przejeżdżamy pod „zakopianką" i następnie koło stacji kolejowej, cały czas kierując się na Rabkę.
W Chabówce polecamy zwiedzanie **skansenu kolejowego**. Dojazd oznakowany tablicami.

62,5 km Centrum Rabki-Zdroju*, stacja kolejowa. Koniec trasy.

Spytkowice z lotu ptaka

Trasa II. W krainie Zagórzan

Mszana Dolna (wariant do Poręby i Koninek) – Łostówka – Jurków – Dobra – Gruszowiec – Kasina Wielka – Kasinka Mała – Mszana Dolna. Długość 41 km.

Nasza wycieczka prezentuje najciekawsze miejscowości grupy etnograficznej Zagórzan, których siedziby rozłożone są pomiędzy stokami Gorców i Beskidu Wyspowego. Oprócz przejazdu polecamy zwłaszcza spacer po Porębie Wielkiej (Park Wodzickich i ścieżki dydaktyczne Gorczańskiego Parku Narodowego), wyjazd kolejką linową na Tobołów, a także zwiedzanie uroczych drewnianych kościółków w Dobrej i Kasinie Wielkiej. Trasa sugerowana również dla turystyki rowerowej.

0,0 km Mszana Dolna* – ze skrzyżowania w centrum miejscowości ruszamy na południowy wschód, drogą nr 968 (kierunek Zabrzeż). Po prawej stronie mijamy park Krasińskich z dawnym dworem Krasińskich z pocz. XX w. (obecnie Zakład Wychowawczy dla Nieletnich). Dalej po prawej stronie, przy ul. J. Marka „Folwark Stara Winiarnia" – elegancka restauracja, miejsce wystaw i koncertów.

0,8 km Wylot z Mszany Dolnej, skrzyżowanie przed mostem na Porębiance – tu skręcamy w lewo, przejeżdżamy przez most na Porębiance i zmierzamy dalej drogą 968 wśród luźnej zabudowy Mszany Górnej.

Wariant nr 1 – do Koninek w Gorcach

0,0 km Ze skrzyżowania koło mostu ruszamy w głąb doliny Porębianki (kierunek Poręba Wielka, Niedźwiedź). Po lewej grzbiety Spyrkowej, w głębi pojawia się charakterystyczny grzbiet Potaczkowej z krzyżem, bardziej na południe zalesione grzbiety Gorców. Po 3 km wjeżdżamy do Podobina, krajobraz niewiele się zmienia, jedziemy jeszcze szeroką doliną Porębianki, bezleśne wzgórza po prawej i lewej.

Dwór Krasińskich w Mszanie Dolnej

5,3 km Wjeżdżamy do wsi Niedźwiedź, po lewej szkoła podstawowa, kościół parafialny i cmentarz. Na skrzyżowaniu kierujemy się na Koninki.

7,0 km Poręba Wielka*, mijamy kompleks parkowy Wodzickich z dyrekcją GPN, przy drodze kilka pomnikowych drzew. Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo na Koninki (w prawo odchodzi droga do Poręby Górnej). Dolina zaczyna się zwężać, przed nami zalesione grzbiety Gorców.

12,3 km Koninki ośrodek, koniec wariantu 1 trasy *W krainie Zagórzan*.

Koninki są kapitalnym punktem wypadowym w północną część Gorców. Można stąd powędrować na Turbacz szlakiem niebieskim (ok. 2.5 h), bądź ruszyć na Stare Wierchy (schronisko PTTK, ok. 2.5 h) i Suhorę (obserwatorium astronomiczne).

Wracamy do Mszany Dolnej tą samą trasą.

Panorama Mszany Dolnej

2,0 km Z trasy 968 skręt na lewo, do Łostówki*, przejeżdżamy przez most na Mszance. Na początku wsi po lewej zabytkowa kaplica św. Barbary z XIX w. Po prawej stronie, w osiedlu Niedośpiały kilka ładnych drewnianych chałup zagórzańskich. W prawo odchodzi zielony szlak na Ogorzałą i Jasień*. Dalej droga prowadzi na wschód wzdłuż potoku Łostówka, po lewej stronie towarzyszą nam stoki Wsołowej i Czarnego Działu, po prawej stoki Ogorzałej i Ostrej*, przed nami zamykają dolinę stoki Ćwilina*. Mijamy szkołę po lewej, współczesny kościół parafialny i zajazd „Oberwanka", obok którego drewniana chałupa z XIX w. z charakterystycznym żurawiem.

8,5 km Wilczyce – kaplica mszalna po prawej. Po lewej stronie okazale prezentuje się południowe zbocze Ćwilina, na prawo ładne widoki w kierunku Jasienia.

10,5 km Siodło pod Ćwilinem. Stąd piękna panorama na Łopień*, Mogielicę* i centralną część Beskidu Wyspowego. Można z tego miejsca powędrować na Ćwilin za znakami szlaku rowerowego (żółte), równolegle ze szlakiem biegną znaki dróżek różańcowych.
Czeka nas teraz widokowy zjazd do Jurkowa. Cały czas piękne odsłony na Mogielicę, Łopień i Jasień, na lewo (północ), na zamknięciu panoramy widok na Pieninki Skrzydlańskie.

12,8 km Jurków-Kuligi, skrzyżowanie z drogą do Półrzeczek. Po prawej tuż przy skrzyżowaniu zabytkowa kapliczka, wedle tradycji na miejscu cmentarza cholerycznego. Tu skręcamy w lewo, na dół. Podążamy na północ wzdłuż potoku Jurkówka.

14,0 km Jurków* centrum. Tutaj krzyżują się drogi do Chyszówek (w lewo) i Dobrej (prosto). Przy skrzyżowaniu kilka sklepów, zajazd „Mogielica" i kościół parafialny z 1913 r.

Centrum Jurkowa jest kapitalnym punktem wypadowym na najwyższe szczyty Beskidu Wyspowego. Niebieskim szlakiem możemy udać się na Mogielicę (ok. 2 h), albo w drugą stronę na Ćwilin (ok. 1,5 h).

Z centrum Jurkowa ruszamy na północ, drogą lokalną w kierunku Dobrej*.

16,0 km Dobra – Rola, skrzyżowanie. Skręcamy na drogę krajową nr 28, w lewo. Szosa wznosi się malowniczymi zakrętami na przełęcz Gruszowiec. Po lewej imponujące północne stoki Ćwilina, na prawo zalesione zbocza Śnieżnicy*. Bezpośrednio przed przełęczą mijamy po lewej pomnik poświęcony mieszkańcom Gruszowca pomordowanym w czasie II wojny światowej.

20,5 km Przełęcz Gruszowiec*, lokalny węzeł szlaków turystycznych, znakomita panorama na zachodnią część Beskidu Wyspowego (widać Luboń Wielki*, Szczebel*, Lubogoszcz*) i Babią Górę na ostatnim planie. Nieco bliżej, po prawej stronie Pasmo Łysiny, a bezpośrednio przed nami rozległa kotlinka Mszany Dolnej. Na przełęczy, tuż przy drodze popularny wśród turystów bar „Pod Cyckiem". Obok kapliczka śś. Piotra i Pawła.

Z Gruszowca można powędrować niebieskim szlakiem na Ćwilin (ok. 1 godzina podejścia) lub na Śnieżnicę (1 h). Z tego miejsca można również podejść do Ośrodka Rekolekcyjnego „Na Śnieżnicy" za znakami zielonymi (ok. 0.5 h).

Na przełęczy skręcamy z wygodnej drogi krajowej na prawo, w wąską asfaltówkę, trawersującą południowe stoki Śnieżnicy. Przejeżdżamy przez osiedle Chęcie (po prawej XIX-wieczna kaplica mszalna) i łagodnie w dół, częściowo lasem, częściowo polami

zmierzamy na północny zachód. To bardzo malowniczy odcinek trasy (w głębi Babia Góra, Pasmo Podhalańskie, Gorce, nieco bliżej Luboń Wielki*, Szczebel* i Lubogoszcz*).

22,8 km Na niewielkim skrzyżowaniu skręcamy w prawo, w stronę zabudowań Kasiny Wielkiej. Po lewej okazały, stromy stok Lubogoszczy, po prawej zalesione stoki Śnieżnicy. Przekraczamy tory nieczynnej linii kolejowej, jedziemy widokowym odcinkiem trasy, widać Ciecień*, Wierzbanowską, Pasmo Łysiny.

24,8 km Na najbliższym skrzyżowaniu w lewo i potem po dojeździe do drogi głównej nr 964 w prawo. Wjeżdżamy do centrum Kasiny, po lewej cmentarz i kościół parafialny.

26,0 km Centrum Kasiny Wielkiej* (kilka sklepów, pensjonat, kościół parafialny, Ośrodek Kultury).

Warto przespacerować się do drewnianego kościółka p.w. św. Marii Magdaleny. Z Kasiny Wielkiej możemy powędrować na Śnieżnicę (za znakami niebieskimi ok. 1 h) bądź szlakiem czerwonym na Wierzbanowską Górę (ok. 1.5 h). Początek tych tras przy stacji kolejowej, ok. 20 min. od centrum miejscowości.

Spod kościoła ruszamy na północ, drogą nr 964.

26,6 km Skrzyżowanie, tu w lewo (zachód), kierunek Węglówka i Kasinka Mała. Jedziemy na północny zachód, przez chwilę w obszarze powiatu myślenickiego (wieś Węglówka). Po prawej zbocza Pasma Łysiny, po lewej imponujący stok Lubogoszczy.

30,2 km Skrzyżowanie w centrum Węglówki*, jedziemy prosto, w dół, wzdłuż potoku Kasińczanka. W prawo odchodzi droga główna do Wiśniowej, przez Przełęcz Jaworzyce*.

Przejeżdżamy przez Kasinkę Małą*. Zabudowania, tworzące typową ulicówkę, rozciągnięte są dość gęsto wzdłuż rzeki Kasińczanki. Po prawej mijamy XIX-wieczną kaplicę MB Częstochowskiej.

36,0 km Dojeżdżamy do drogi głównej nr 968 z Lubnia do Mszany, skręcamy w lewo. Przed nami stromy stok Szczebla*. Po lewej stronie mijamy dawny dwór Sławińskich i kościół parafialny w Kasince. Panorama zaczyna się rozszerzać. Przed nami, w głębi północne stoki Gorców, widać również szczyt Potaczkowej z charakterystycznym krzyżem. Na lewo, w głębi Ćwilin i Lubogoszcz.

40,0 km Skrzyżowanie tras 968 i 28 na zachodnich obrzeżach Mszany Dolnej, skręcamy w lewo do centrum miasteczka.

41,0 km centrum Mszany Dolnej*, koniec trasy.

Pomnik żołnierzy września na polanie Mogiła koło Kasiny Wielkej

Trasa III. Piękna Ziemia Limanowska

Limanowa – Słopnice – Chyszówki – Dobra – Tymbark – Laskowa – Ujanowice – Chomranice – Pisarzowa – Limanowa. Długość 78,5 km.

Wycieczka prezentuje szeroką panoramę atrakcji turystycznych Limanowszczyzny. Przede wszystkim bogactwo krajobrazu i przyrody, ale także ciekawe obiekty kultury materialnej – dworki szlacheckie, kościoły, zabudowę z czasów kolonizacji józefińskiej. Świetna trasa dla miłośników wypraw rowerowych.

0,0 km Rynek limanowski, spod Bazyliki ruszamy na południe, kierunek Kamienica.

0,3 km Mijamy budynek Starostwa, Sądu Powiatowego, wjeżdżamy na rondo, na nim prosto, przez most na pot. Starowiejskim, stromo pod górę ul. Grunwaldzką, mijamy po prawej krzyż grunwaldzki.

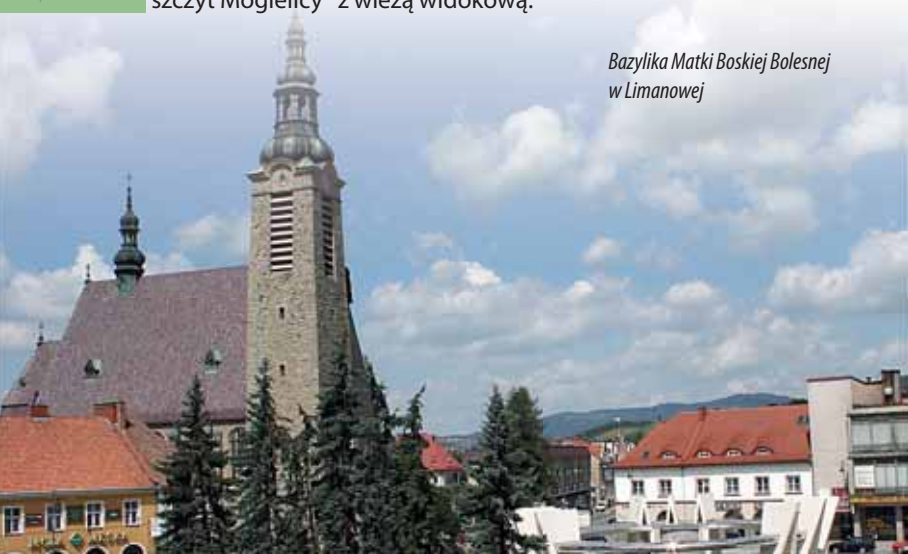
1,5 km Grzbiet Lipowego po prawej mijamy maszt przekaźnikowy, od lewej widać Cichoń*, Ostrą, Mogielicę*, w głębi pasmo Lubania w Gorcach. Przed Mogielicą rozległe obniżenie Słopnic*. Ok 200 m za masztem odbijamy w lewo na Słopnice (nie ma drogowskazu). Po lewej cały czas wyborna panorama, zjeżdżamy łagodnie wśród rzednącej zabudowy Lipowego.

Docieramy do poprzecznej drogi asfaltowej w przysiółku Słopnic Granice, tu skręcamy w prawo i zjeżdżamy łagodnie do centrum wsi.

5,3 km Docieramy do głównej drogi w Słopnicach, tu w lewo.

6,0 km Centrum Słopnic*, zaraz za kościołem skręcamy w prawo, kierunek Jurków i Słopnice-Zaświercze. Droga prowadzi łagodnie pod górę. Dolina Czarnej Rzeki zaczyna się zwężać i tworzy malowniczy przełom. Widać pięknie obniżenie Słopnic otoczone kulminacjami Cichonia*, Zapowiednicy, Mogielicy; na wprost Dzielec. Towarzyszy nam ścieżka dydaktyczna, na łuku drogi kamienna kaplica, poniżej drewniana kuźnia, przed nami coraz lepiej widać szczyt Mogielicy* z wieżą widokową.

Bazylika Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej

11,2 km Skręt w prawo, most na Czarnej Rzece. Nasza droga zaczyna wspinać się na przełęcz Chyszówki.

12,8 km Przełęcz Chyszówki* – przełęcz Edwarda Rydza-Śmigłego. Stąd wyborna panorama na Babią Górę na ostatnim planie, nieco bliżej potężny Ćwilin*, na lewo stoki Mogielicy.

Świetny punkt wypadowy w centralną część Beskidu Wyspowego. Na Mogielicę ok. 2 h szlakiem zielonym, w przeciwną stronę, na Łopień ok. 1h.

Z Chyszówek zjeżdżamy na zachód, seria wspaniałych widoków na centralną część Beskidu Wyspowego.

14,1 km Kaplica św. Józefa w Chyszówkach, nieco powyżej wiekowa lipa.

17,0 km Jurków*, skręcamy na Dobrą.

20,0 km Skrzyżowanie w Dobrej*, droga krajowa nr 28, zjazd do centrum wsi Dobra.

20,8 km Kościół w Dobrej. Minąwszy nowy kościół i niewielki rondko w centrum wsi, jedziemy prosto i zaraz potem w lewo, na drogę wiodącą wzdłuż Łososiny do Tymbarku. Malowniczy odcinek trasy, po prawej rozległy wał Łopienia, przed nami wyrastają stoki Paproci.

25,7 km Skrzyżowanie z drogą do Jodłownika. Jedziemy dalej prosto, wzdłuż Łososiny i linii kolejowej do Limanowej.

26,9 km Początek Tymbarku*, skręcamy w lewo na Piekiełko*. Drogą na wprost możemy podjechać do centrum Tymbarku ok. 1 km. Warto zwiedzić kościół, rynek, cmentarz parafialny. Nasza droga wiedzie dalej na wschód, skrajem Tymbarku, mijając po prawej Zakłady Tymbark. Jedziemy malowniczym odcinkiem Łososiny, pomiędzy stokami Zęzowa* (po lewej) i Paproci* (po prawej).

33,0 km Początek Limanowej – bezpośrednio przy drodze kapliczka w miejscu cmentarza cholerycznego.

34,0 km Centrum Łososiny Górnej*, szkoła i kościół drewniany.

Z Łososiny Górnej możemy powędrować na Kamionną przez Pasierbiec (ok. 2 h, szlakiem żółtym), w Pasmo Łososińskie* na Sałasz (szlakiem zielonym i dalej niebieskim, ok. 2.5 h).

Rynek w Tymbarku

35,3 km Skręcamy w lewo, na drogę 965, kierunek Bochnia, przejeżdżamy przez most na Łososinie, ładny widok na Pasierbiecką i Kamionną (po lewej), po prawej zalesione stoki Dzielca. Droga wiedzie na wschód, wzdłuż Łososiny. Mijamy wieś Młynne*, we wschodniej części Młynnego dawne dworzyszcze „Słomiana".

38,0 km Zjazd z drogi głównej, skręcamy na wschód do Laskowej. Urocza dolina Łososiny tworzy na tym odcinku malowniczy, widokowy przełom pomiędzy zboczami Wiktorowa i Jabłońca.

42,0 km Centrum Laskowej*, piękne widoki na Pasmo Łososińskie*.

47,7 km Strzeszyce* – zjazd w prawo do Strzeszyc i Żmiącej*. Zaraz po przejechaniu mostu na Łososinie skręcamy na lewo.

48,5 km Parkujemy na niewielkim placyku przed Strzeszycami. Na spacer po zrewitalizowanym centrum wsi, przypominającym czasy XVIII-wiecznej kolonizacji józefińskiej, należy przeznaczyć ok. 20 min. Wracamy do drogi głównej z Limanowej do Łososiny Dolnej, skręcamy na prawo (wschód).

52,4 km Centrum Ujanowic*, kościół.

55,6 km Zjazd z drogi głównej na prawo do Wronowic, jedziemy głęboką doliną Łososiny, przez wieś Łyczanka.

58,1 km Świdnik, zjazd w prawo do Rojówki, ostry podjazd do góry, ładny widok na Chełm (z wieżą przekaźnikową).

59,0 km W prawo droga na Skrzetlę, my dalej prosto na południe malowniczym odcinkiem trasy, po lewej piękna odsłona jeziora Rożnowskiego i Dąbrowskiej Góry.

Strzeszyce, zabudowa z czasów kolonizacji józefińskiej

W Izbie Regionalnej w Pisarzowej

62,0 km Zawadka, skręcamy w prawo, kierunek Chomranice, po lewej stoki Białowodzkiej Góry*, w głębi Kotlina Sądecka, Pasmo Radziejowej, widać wieżę przekaźnikową na Przechybie.

64,1 km Chomranice*, główna trasa z Marcinkowic do Męciny, tu skręcamy w prawo, mijamy po lewej drewniany kościółek.

68,0 km Męcina*, centrum wsi, warto zwiedzić zabytkowy kościół drewniany.

72,0 km Kościół w Pisarzowej*, muzeum parafialne, nieco dalej, również po lewej Izba Regionalna. Na zwiedzanie kościoła, Izby Regionalnej i Muzeum Parafialnego należy przeznaczyć minimum 2 h.
Nasza droga prowadzi na zachód, wyjeżdżamy na grzbiet, ładny widok na Pasmo Łososińskie*, w głębi Łopień i Mogielica.

74,0 km Wieś Mordarka, przejeżdżamy pod linią kolejową i koło kościoła w Mordarce.

76,5 km Początek Limanowej*, w prawo ul. Polna prowadzi do ruin dworu mordarskiego, po lewej mijamy tzw. **Kaplicę Łaski**, której historia sięga XVI wieku. Znakiem miejsca łaski jest cudowne źródełko, które wytrysnęło poniżej miejsca, na którym stoi kaplica.

78,5 km Rynek limanowski, koniec trasy.

Powiatowe Centrum Informacji Turystycznej w Limanowej

Trasa IV. Szlakiem Sanktuariów Limanowszczyzny

Limanowa – Pasierbiec – Szyk – Jodłownik – Szczyrzyc. 45,5 km.
Trasa wiedzie północnym obrzeżem Ziemi Limanowskiej. Odwiedzimy miejsca pielgrzymkowe, sławne opactwo cystersów i kilka uroczych drewnianych kościółków. Świetna propozycja wyprawy rowerowej.

0,0 km Rynek limanowski, ruszamy na północny zachód drogą krajową nr 28, ul. Jana Pawła II, a potem Piłsudskiego. Na skrzyżowaniu w Sowlinach skręcamy w drogę nr 965 (kierunek Bochnia).

3,0 km Rondo na Wesołej, jedziemy na północ drogą w kierunku Bochni, wzdłuż Łososiny, most na Łososinie. Przed nami stoki Makowicy, po prawej zbocza Wiktorowa.

4,2 km Zjazd w lewo na Pasierbiec, jedziemy wąską drogą na zachód, stromo do góry. Po prawej ładny widok na Kamionną* z osiedlem Makowica. Z czasem podjazd nieco łagodnieje, w głębi pojawia się wyniosła sylwetka Kostrzy*.

7,6 km Skręt na południe i wjazd do Pasierbca, na tym odcinku towarzyszą nam żółte znaki szlaku turystycznego na Kamionną.

8,9 km Sanktuarium w Pasierbcu*, mijamy kościół parafialny, dom pielgrzyma, wąska droga przewija się pomiędzy zabudowaniami.

Na zwiedzanie sanktuarium, (kościół, droga krzyżowa, stara kaplica) trzeba przeznaczyć co najmniej 2 h. Pasierbiec jest też dobrym punktem wypadowym w masyw Kamionnej i Pasierbieckiej. Na Kamionną można powędrować żółtym szlakiem turystycznym ok. 1 h.

9,4 km Zjazd na Bałażówkę, dość niespodziewanie z drogi głównej skręcamy w wąską drogę w prawo, jedziemy początkowo lasem, potem wąską grzbietową asfaltówką.

10,1 km Krzyż na Bałażówce, po lewej Paproć* z widocznym krzyżem, wąziutką drogą jedziemy na zachód, miejscami zjazd jest bardzo stromy.

Droga Krzyżowa w Pasierbcu

11,6 km Most na Łososinie na granicy Piekiełka* i Koszar*, po dojeździe do głównej drogi skręcamy w prawo i jedziemy na zachód, wzdłuż rzeki.

12,4 km Most na Łososinie, ważne skrzyżowanie, tu skręcamy w prawo (kierunek Rupniów, Nowe Rybie), podjazd do góry.

13,8 km Wjazd do Rupniowa, zjazd w lewo na Szyk, jedziemy na zachód, piękny widok na stoki Kostrzy.

18,6 km Szyk*, skrzyżowanie w środku wsi.

Na spacer po miejscowości trzeba przeznaczyć minimum godzinę. Warto odwiedzić uroczy drewniany kościółek, cmentarz parafialny z grobami dawnych właścicieli wsi oraz tzw. kapliczkę konfederacką na Plebańskiej Górze. Koniecznie trzeba też zajrzeć do „Czarowni w Górkach" – gospodarstwa agroturystycznego i pracowni artystycznej Elżbiety i Piotra Zbrożków.

Z Szyku ruszamy na zachód, po 100 m skręt w lewo, po lewej kapliczka między lipami, dalej również po lewej zjazd do „Czarowni na Górkach", droga łagodnie wznosi się.

20,6 km Skręt w lewo, na skrzyżowaniu na grzbiecie, w kierunku wsi Kostrza, po prawej zespół szkół Kostrza-Sadek, na lewo w głębi masyw Kamionnej* i Pasierbieckiej*.

23,2 km Skrzyżowanie koło starej szkoły w Kostrzy*, my skręcamy w prawo, w dół, na zachód, przed nami widok na Śnieżnicę*, Ciecień*, Wierzbanowską Górę, Pasmo Łysiny.

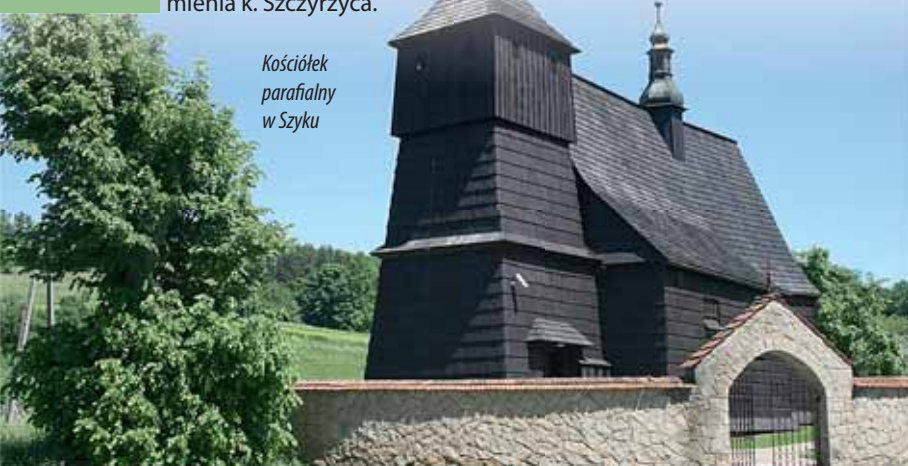
28,4 km Główna droga do Jodłownika, tu w lewo.

34,6 km Centrum Jodłownika*. Warto zwiedzić drewniany kościółek z XVI w. Na cmentarzu parafialnym groby rodziny Romerów, wielce zasłużonej dla Jodłownika i okolicy.

W centrum Jodłownika skręt w prawo na Szczyrzyc, podjazd. Mijamy dawny folwark cystersów (po lewej, na wzniesieniu), po prawej krzyż grunwaldzki, zjazd malowniczą drogą z wybornym widokiem na grzbiet Cietnia, po prawej dominujące Grodzisko.

45,5 km Centrum Szczyrzyca*, koniec trasy.

Szczyrzyc jest świetnym punktem wypadowym w północną część Beskidu Wyspowego. Szlakiem zielonym możemy powędrować do Wiśniowej przez grzbiet Cietnia (ok. 2.5 h), szlak czarny wiedzie na owiany legendami szczyt Grodziska i do słynnego Diabelskiego Kamienia k. Szczyrzyca.

Kościółek parafialny w Szyku

Białe

Przysiółek Szczawy w dolinie Kamienicy, u podnóża Jasienia i Wielkiego Wierchu. Przebiega tędy malownicza droga z Mszany Dolnej do Zabrzeży, wybudowana w latach 1963–69. Wspaniałe bukowe lasy nad Białem to jeden z najdzikszych fragmentów Beskidu Wyspowego oraz ostoja zwierzyny.

Osobliwością Białego jest niewielki stawek, nazywany przez miejscowych Jeziorne, utworzony w miejscu niszy osuwiskowej na stoku Wielkiego Wierchu, ok. 200 m powyżej przystanku autobusowego.

W latach 50. i 60. XX w. w Białem funkcjonował „przystanek" na trasie gorczańskiej kolejki leśnej z Rzek do Szczawy-Bukówki (więcej informacji ➔ Szczawa).

Białowodzka Góra (616 m)

Piękny, zalesiony szczyt wznoszący się stromymi stokami nad Dunajcem. Dwie kulminacje Białowodzkiej Góry – Zamczysko (608 m) i Rozdziele (616 m) są wysuniętym na wschód fragmentem Pasma Łososińskiego. Z podszczytowego osiedla Zawadka rozciągają się wspaniałe widoki na cały Beskid Wyspowy, przy dobrej pogodzie widać stąd również Babią Górę i Tatry. W 1961 r. utworzono we wschodnich partiach Białowodzkiej Góry rezerwat przyrody. Na północnych stokach Zamczyska można zobaczyć liczne wychodnie skalne. Wyniki przeprowadzonych tutaj prac archeologicznych pozwalają przypuszczać, że na Białowodzkiej Górze mógł się znajdować zagadkowy gród o nazwie „Lemiesz", wspominany wcześniej jedynie w przekazach ludowych. Stanowił on prawdopodobnie jeden z elementów średniowiecznego systemu fortyfikacyjnego, ciągnącego się wzdłuż doliny Dunajca.

Na południowych stokach Białowodzkiej Góry, nad wsią Klęczany znajduje się kamieniołom, jeden z największych na terenie Beskidów.

Chabówka

Wieś w dolinie Raby, leżąca u podnóża Gorców i Beskidu Wyspowego, liczy ponad 1500 mieszkańców, stanowiła jeden z ważniejszych węzłów komunikacyjnych południowej Polski.

Pociąg „Retro" na trasie

W zachodniej części miejscowości znajduje się s**kansen taboru kolejowego**, oddany do użytku w 1993 r. Na terenie dawnej parowozowni wyeksponowano kilkadziesiąt obiektów – m.in. kilka starych parowozów, kilkanaście wagonów osobowych, salonkę rządową, stary wagon pocztowy. Prawdziwym unikatem jest austriacka „ciuchcia" Ol 12-7 z 1912 r. oraz wagon z 1896 r. Część obiektów przywrócono do dawnej sprawności technicznej. Tabor kolejowy z Chabówki wypożyczano do realizacji filmów: „Lista Schindlera", „Przedwiośnie", „Boże skrawki", „Przygody dobrego wojaka Szwejka", „Złoto dezerterów". Dyrekcja skansenu organizuje na życzenie grup przejazdy pociągiem „retro", połączone z gawędami na temat historii kolejnictwa, lekcjami historii i geografii w terenie. Goście skansenu mają do dyspozycji noclegownię, kuchnię, grill, plac zabaw dla dzieci. Tel. 18/267 62 00 w. 366.

W Chabówce mają **pracownię lutniczą** Paweł i Piotr Kowalcze. Zajmują się wyrobem lutni, skrzypiec i innych instrumentów dawnych, wykorzystując drewno jaworowe i świerkowe. Na życzenie można tu zorganizować warsztaty i zajęcia dla dzieci i dorosłych.

Chyszówki

Malowniczo położona wieś u podnóża Mogielicy i Łopienia, w pobliżu przełęczy (700 m) o tej samej nazwie, liczy ok. 650 mieszkańców. Było to dawniej osiedle należące wraz z Jurkowem do tzw. klucza dobrzańskiego. Nazwa wsi ma znaczenie kulturowe i pochodzi od wołoskiego słowa „chysza" lub „chyża", co oznacza długi dom, zagrodę chłopską.

23 listopada 1914 r. doszło w rejonie Chyszówek do zwycięskiej potyczki między żołnierzami 1 pułku Legionów pod dowództwem mjr. Edwarda Rydza-Śmigłego a zwiadowczym szwadronem kawalerii rosyjskiej. Wydarzenie to uczczono po wojnie wystawieniem okazałego krzyża, a w rejonie przełęczy odbywały się uroczystości patriotyczne. Oficjalna zmiana nazwy na przełęcz im. Marszałka Edwarda Śmigłego–Rydza nastąpiła w 1938 r. Miejscowa ludność używa się jednak po dzień dzisiejszy określenia Chyszówki lub po prostu Dział.

Informacje krajoznawcze:

- Na przełęczy, wśród zabudowań osiedla Tokarzówka, zobaczymy: kamienny obelisk ku czci marszałka Rydza-Śmigłego, krzyż drewniany wystawiony w 1928 r. z fundacji Towarzystwa Młodzieży Polskiej oraz obelisk poświęcony żołnierzom AK, wystawiony we wrześniu 1998 r.
- Przy drodze z Jurkowa stoi wybudowana w latach 1979-1980 murowana kaplica p.w. Józefa Robotnika, filia parafii w Jurkowie. Planuje się utworzenie w tej kaplicy wystawy rzeźby miejscowych twórców.
- Nieco powyżej kaplicy (kilkaset metrów na pd.) znajduje się kapliczka z 1876 r., wzniesiona przez J. Moczarnika na miejscu mogił cholerycznych.
- Prawdziwą ozdobą wsi jest rosnąca ok. 150 m powyżej kaplicy wiekowa **lipa drobnolistna** (tilia cordata). Wedle miejscowej tradycji została posadzona równocześnie z wybudowaniem drewnianego kościoła w Dobrej. Ma ok. 8 metrów w obwodzie i jest ulubionym miejscem pszczół i licznych gatunków ptaków: dzięciołów, sikorek, szpaków. Lipa jest pomnikiem przyrody, jej wiek ocenia się na ponad 300 lat.

Cichoń (926 m)

Szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego. Gęsto zalesiony grzbiet ciągnie się od Przełęczy Słopnickiej do przełęczy Ostra (812 m). Okazale prezentują się zwłaszcza zbocza północne, wyrastające stromą ścianą nad obniżeniem Słopnic i Limanowej. W przepastnych lasach bukowych głuszce urządzały niegdyś swe słynne tokowiska, dlatego na Cichoń mówi się także Tokoń. Północnymi stokami Cichonia wiedzie **edukacyjna ścieżka przyrodnicza**. Na odcinku 2 kilometrów ze Słopnic do drogi Limanowa – Kamienica powstało 5 przystanków dydaktycznych, obrazujących różnorodność przyrodniczą i krajobrazową centralnej części Beskidu Wyspowego. U podnóża północnych zboczy Cichonia rośnie rzadko spotykana na obszarach górskich goryczka wąskolistna.

Ciecień (829 m)

Wyniosły szczyt pomiędzy Szczyrzycem i Wiśniową, stanowiący zwieńczenie długiego grzbietu, rozdzielającego głębokie doliny Stradomki i Krzyworzeki. Wierzchołek główny jest zalesiony, ograniczone panoramy w kierunku pd.-zach. można oglądać z niewielkiej poręby przy szlaku niebieskim. Znakomite panoramy daje za to drewniana wieża widokowa na pobliskiej Księżej Górze. W ostatnich latach Ciecień stał się ulubioną górą paralotniarzy.

Nazwa być może wywodzi się od charakterystycznego wcięcia pomiędzy dwoma głównymi wierzchołkami.

Masyw Cietnia wyróżnia się spośród szczytów Beskidu Wyspowego pod względem geologicznym, jest zbudowany z utworów płaszczowiny śląskiej a nie – jak większość – płaszczowiny magurskiej. Nie ma również charakterystycznego, „wyspowego" kształtu, a jego długi grzbiet ma przebieg południkowy.

Kapliczka pod Cublą Górą w paśmie Cietnia

Ćwilin (1072 m)

Piękny, widokowy szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego. Pod względem geomorfologicznym stanowi typowe, „wyspowe" wzniesienie, bowiem poza grzbietem Czarnego Działu nie ma dłuższych, bocznych grzbietów, a jego wierzchołek ma regularny, eliptyczny kształt. Ze szczytowej polany Michurowej rozciąga się wspaniały widok na południe, wschód i zachód. Widać stąd Tatry, pasma na Słowacji (Wielki Chocz), nie mówiąc już o bliższych Beskidach z Babią Górą na czele. Zgodnie z turystyczną tradycją właśnie na Ćwilinie, podczas wycieczki z grupą młodzieży, prof. K. Sosnowski wymyślił nazwę „Beskid Wyspowy".

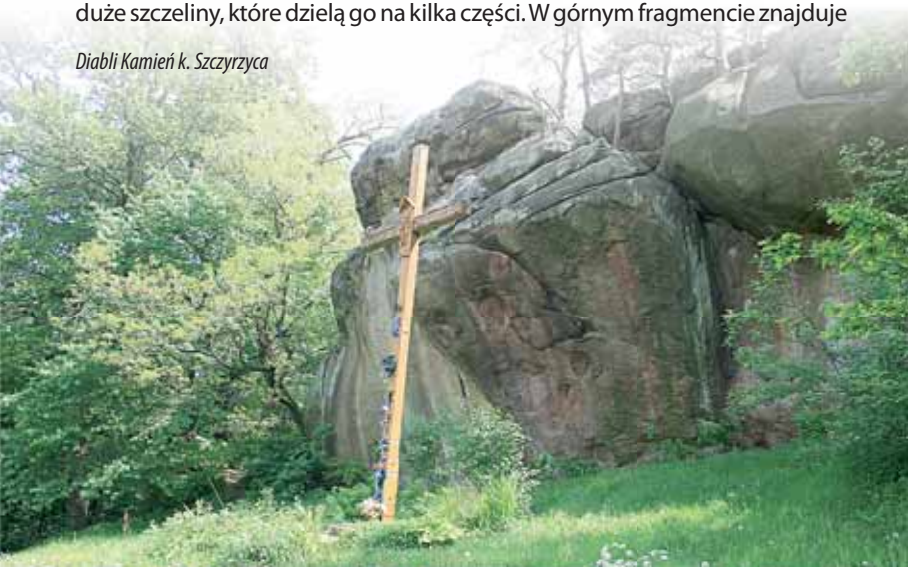
Wielka polana szczytowa dzieli się na kilka części, których nazwy pochodzą od nazwisk właścicieli. Na jej południowo-wschodnim skraju bije źródło.

Na zachód od szczytu, przy samotnym, poskręcanym buku znajduje się niewielka kapliczka z ludową rzeźbą Frasobliwego, wystawiona w czasie wojny przez miejscowego bacę. Latem 2000, z okazji obchodów Roku Milenijnego wybudowano tu ołtarz polowy. W 2011 r. parafianie z Jurkowa ustawili obok kamienny obelisk poświęcony pamięci bł. Jana Pawła II. Na szczyt wiedzie kilka szlaków pieszych PTTK, szlak rowerowy oraz dróżka różańcowa z Wilczyc.

19 marca 1954 r. na wschodnim zboczu Ćwilina doszło do **katastrofy lotniczej**. Samolot pasażerski Li-2 SP-LAH, lecący z Warszawy do Krakowa, koło Dąbrowy Tarnowskiej miał awarię prądnicy. Zboczył z kursu i uderzył w zbocze Ćwilina nad przysiółkiem Bursawina, koło Gruszowca. Pilot lecący w gęstej mgle, w ostatniej chwili zauważył stok, trochę podciągnął maszynę do góry, czym zredukował impet uderzenia. Ludzie z Gruszowca na własnych plecach i prowizorycznych noszach z gałęzi świerczyny znosili ofiary do sanitarek, ponieważ samolot rozbił się bardzo wysoko.

Diabli Kamień

Potężna ławica piaskowca ciężkowickiego na terenie wsi Krzesławice, graniczącej ze wsią Pogorzany przysiółek Smykań. Długość „Kamienia" wynosi ok. 55 m, szerokość 8–12 m, wysokość 17–25 m. Jego rzeźbę urozmaicają duże szczeliny, które dzielą go na kilka części. W górnym fragmencie znajduje

Diabli Kamień k. Szczyrzyca

się galeryjka, częściowo naturalna, częściowo wykuta w skale, ubezpieczona dodatkowo drewnianym mostkiem.
Wysoki, drewniany krzyż od strony północno-zachodniej pod skałą. wystawiono 13 sierpnia 1999 r. Fundatorami byli okoliczni mieszkańcy, w szczególności kombatanci wojenni i członkowie Związku Szczyrzycan. Od strony południowej kryje się między drzewami, oryginalna pustelnia i niewielka kaplica neogotycka z końca XIX w. – otoczone siatką, zamknięte i opuszczone. Przy drodze ze Smykani stoi drewniana, zabytkowa kaplica św. Benedykta.
Nazwa „Diabli Kamień" wywodzi się z legendy, którą chętnie opowiadają miejscowi gawędziarze. Otóż przed wiekami, kiedy cystersi budowali w pobliskim Szczyrzycu swoje opactwo, zaniepokoiło to pana piekieł – Lucyfera. Wziął on potężny kamień i leciał od północy, chcąc zrzucić go na siedzibę zakonników. Na szczęście nad Smykanią wystraszyło go bicie dzwonów na Anioł Pański i wypuścił kamień ze szponów, dzięki czemu braciszkowie uniknęli niechybnej śmierci. Na dowód szatańskiej działalności pokazuje się odbite u podnóża skały odciski czarcich pazurów.
Historia pustelni w Smykani została napisana przez ojca Romualda Raja (1927–1997) z opactwa w Szczyrzycu. W tej oryginalnej kronice zostały zawarte najważniejsze fakty z dziejów pustelni i najciekawsze informacje o kolejnych pustelnikach:

- Andrzej Grzybkowski jako rekrut uczynił ślub, że jeśli szczęśliwie wojsko odsłuży, to w pustelni osiądzie. Tak też się stało i w 1810 r. zamieszkał w szczelinie Kamienia. Po pewnym czasie obok kamienia wybudował kapliczkę. Po śmierci pierwszego pustelnika pustelnia była długo opuszczona.
- Urban Jan Kanty Popiel ze Starego Sącza, tercjarz zakonu św. Franciszka. Pojawił się tu w 1848 r., był człowiekiem życzliwym i dobrodusznym, chętnie spotykał się z ludźmi, prowadził również pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej. Umarł w 1862 r., mając 86 lat.
- Błażej Starmach z Pcimia. Po ukończeniu gimnazjum w Nowym Sączu był przez pewien czas w klasztorze ojców kapucynów w Krakowie. Pracował jako nauczyciel. Umarł w 1876 r., w wieku 45 lat.
- Benedykt Gawlikowski – były ziemianin, później zakonnik, franciszkanin. Umarł w 1881 r. Jego syn Eligiusz Gawlikowski był zarządcą dworu w pobliskiej Skrzydlnej.
- Jakub Papież z Wilkowiska, wcześniej żonaty, pracował również w klasztorze szczyrzyckim. Miał 80 lat kiedy przybył na pustelnię, gdzie umarł na apopleksję w 1883 r.
- Antoni Gabryel Rąp, franciszkanin ze Lwowa. Przed ślubami zakonnymi był żonaty, a na stare lata osiadł w pustelni. Z bratem Jędrzejem Jarzębińskim wybudowali obecną kaplicę neogotycką w 1886 r., ponadto obaj wykonali stacje drogi krzyżowej. Antoni Rąp umarł w 1892 r.
- Roch Jankiewicz z zakonu reformatów. Przebywał tu kilka lat, po czym władze duchowne nakazały mu wrócić do klasztoru.
- Józef Półtorak z Koźmic Wielkich koło Wieliczki. Przybył tu mając 42 lata. Po kilkuletnim pobycie przeniósł się na pustelnię do Kalwarii Zebrzydowskiej.
- Wojciech Benedykt Stępień, rodem spod Mielca. Po dwóch latach pobytu pod Kamieniem przeniósł się do pustelni w Odrowążu.

Pustelnia u stóp Diablego Kamienia

- Antoni Chrząstowski (franciszkanin). Urodzony w 1869 r. w Hulanikach na Wołyniu. Jako podoficer carski przeszedł wojnę rosyjsko-japońską. Z własnych pieniędzy wzniósł nową pustelnię i odrestaurował kapliczkę. Z racji swej służby w armii rosyjskiej nazywany był przez miejscowych „Moskalem".
- Jan Olędzki – franciszkanin z Kielc. Na pustelni przebywał kilka lat, na przełomie lat 20. i 30. XX w. Był człowiekiem skrytym, małomównym, niezbyt lubianym przez okolicznych mieszkańców.
- Florian Klamka, franciszkanin z Libiąża – hodował zioła, nosił charakterystyczną, długą brodę. Na pustelni przebywał najdłużej ze wszystkich, bo aż 51 lat. Pracował jako górnik, potem kościelny, zgłosił się do karmelitów w Czernej, ostatecznie przystał do reformatów w Krakowie. Był człowiekiem uczynnym i życzliwym, pomagał miejscowym w pracach polowych, sadził róże wokół pustelni, a turystów oprowadzał po Diablim Kamieniu i okolicy.
- Zygmunt Młynek (przezwisko „Kamil"). Pochodził z Tłuczani w powiecie wadowickim. Ostatni pustelnik, który mieszkał tu przez 11 lat, do 1995 r. Miejscowi wspominają, że mimo ludzkich słabości był dobrym pustelnikiem. Dbał o domek i kaplicę, wybetonował podwórze, ogrodził całość siatką, sadził dookoła świeże kwiaty. Zajmował się również malarstwem i rzeźbiarstwem. „Kamila" wykończył drapieżny kapitalizm… Wszedł w zatarg z właścicielką ziemi, na której stoi pustelnia, ostatecznie musiał opuścić pustelnię i wyjechać do Krakowa. Żądała od niego ponoć niebotycznej sumy za dzierżawę gruntu. Od zwiedzających turystów zbierała po 2 złote za wstęp, ale naraziła się miejscowym, od których również próbowała wyegzekwować tę opłatę, kiedy wracali po pracy do domów. „Kamil" po konflikcie z właścicielką wyjechał stąd w Wielki Piątek 1995 r. Wcześniej potrzaskał ze złości trumnę, w której sypiał. Po dziś dzień często odwiedza to miejsce.

W drugiej połowie lat 90. XX w. „pustelnikowania" u stóp Kamienia próbowała nawet zakonnica, ale po konflikcie z właścicielką gruntu szybko wyjechała.

Dobra

Wieś o charakterze letniskowym, licząca ok. 3150 mieszkańców, malowniczo położona nad górną Łososiną, w centralnej części Beskidu Wyspowego. Jest świetnym punktem wypadowym na otaczające szczyty: Łopień, Mogielicę, Ćwilin i Śnieżnicę. Dobra jest siedzibą dużej gminy, obejmującej 11 wsi. Nazwa miejscowości wywodzi się wedle badaczy od „dobrej wody", bądź też od „debry", czyli stromego stoku porośniętego lasem, u podnóża którego płynie potok.

Dobra była wzmiankowana po raz pierwszy w 1361 r. jako wieś rycerska, należąca do Ratołdów z pobliskiej Skrzydlnej. W późniejszych latach stała się ośrodkiem niewielkiego klucza szlacheckiego obejmującego Jurków, Zadziele, Półrzeczki, Chyszówki i Wilczyce. Klucz dobrzański należał m.in. do Błędowskich herbu Półkozic, Lubomirskich herbu Szreniawa, Pieniążków herbu Odrowąż i Wrzosowskich herbu Radwan. Z końcem XVII w. Jerzy Dominik Lubomirski, pan na Wiśniczu, sprzedał klucz dobrzański Annie Konstancji Małachowskiej. Jej wnuk – Stanisław Małachowski – wybitny patriota i polityk, marszałek Sejmu Wielkiego, jeden z twórców Konstytucji 3 Maja – po raz pierwszy zawitał tu prawdopodobnie w połowie XVIII w., gdy został starostą sądeckim. W 1792 r. oczynszował chłopów na terenie swoich dóbr. Własnym sumptem wybudował i uposażył miejscową szkołę ludową (1788 r.). Po jego śmierci tutejsze włości przejął bratanek Ludwik hr. Małachowski, który w 1856 r. sprzedał je Henrykowi hr. Wodzickiemu z Poręby Wielkiej, właścicielowi rozległych dóbr.

Zmiany w obliczu gospodarczym i społecznym wsi nastąpiły po 1917 r., kiedy okoliczne dobra nabył dr inż. Fryderyk Pordes, absolwent Politechniki Lwowskiej. Pordesowie zamieszkali we dworze (obecnie siedziba Urzędu Gminy) i rozpoczęli budowę wielkiego tartaku i fabryki przetwórstwa drzewnego. W okresie międzywojennym zaczęła się kariera Dobrej jako niewielkiego letniska; uroki okolicy popularyzował Leopold Węgrzynowicz (1881-1960) – twórca kół krajoznawczych młodzieży szkolnej, wieloletni redaktor „Orlego Lotu".

W czasie II wojny światowej okolice Dobrej zaznały niemieckich akcji pacyfikacyjnych, podczas których palono całe osiedla i mordowano bezbronną ludność. Taki los spotkał m.in. Gruszowiec, Porąbkę i Wolę Skrzydlańską.

Kościółek drewniany z XVII w. w Dobrej

Inicjatorem powstania muzeum parafialnego był tutejszy proboszcz, ks. Edward Wojtusiak, dr socjologii, absolwent paryskiej Sorbony. Badał kulturę ludową mieszkańców doliny górnej Łososiny. Po przejściu na emeryturę w 1980 r. całą swą energię poświęcił na działalność naukową i popularyzatorską. Wielkie zasługi dla Dobrej w okresie powojennym położył również Adam Wojs – autor monografii wsi oraz licznych publikacji krajoznawczych.

Informacje krajoznawcze:

- **Drewniany kościół** p.w. śś. Szymona i Judy Tadeusza, konstrukcji zrębowej, zbudowany w końcu XVII w. Jest to budowla jednonawowa, z wydłużonym węższym prezbiterium, zamkniętym trójbocznie. Od północy zakrystia i kaplica Matki Boskiej Szkaplerznej. Z elementów wnętrza warto wymienić: rokokowe ołtarze (główny i dwa boczne) i ambonę, resztki polichromii barokowej, obrazy „Ecce homo" i Matki Boskiej Szkaplerznej (przeniesiony do nowego kościoła, w starym kościółku w bocznej kaplicy jest kopia). Najstarszym elementem wyposażenie kościoła jest późnogotycka płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Obecnie msze święte odprawia się w nowej, dużej, betonowej świątyni. Stary kościółek jest miejscem ślubów i koncertów muzyki sakralnej. Przy starym kościele działa muzeum parafialne (zwiedzanie po wcześniejszym uzgodnieniu z ks. proboszczem). Kościół jest otoczony kamiennym murkiem z trzema bramkami z 1800 r. Obok kościoła stoi stara, zabytkowa plebania.
- Na **miejscowym cmentarzu** (w jego pd.-zach. narożniku) znajduje się grób Leopolda Węgrzynowicza (1881–1960), wybitnego etnografa i działacza turystycznego, nazywanego „ojcem krajoznawstwa młodzieżowego". Około 1 km od centrum wsi, przy szosie w kierunku Skrzydlnej, stoi dom (nr 342) z tablicą upamiętniającą jego działalność.
- W centrum wsi **Park Małachowskich** (dawny park dworski) z cenną grupą starodrzewu, uznany za zabytek przyrody (można zobaczyć piękne okazy lip, jesionów, kasztanowców). Budynek Urzędu Gminy to przebudowany dwór ziemiański.

Inne ciekawostki i informacje:

- W Dobrej i Jurkowie działa Regionalny Zespół „Jurkowianie".
- Na terenie gminy mieszkają znani gawędziarze ludowi: Maria Markiewicz i Maria Judka z Porąbki, Janina Michałek z Dobrej oraz Maria Bielska z Półrzeczek.
- Prawdziwą skarbnicą wiedzy o Dobrej i okolicy są p. Stanisław Rząsa, emerytowany dyrektor miejscowej szkoły oraz p. Marek Kłodnicki – geograf i autor mapy przyrodniczo-geograficznej gminy Dobra.
- Niedaleko stacji kolejowej znajduje się ładna willa letniskowa „Miłkówka" zbudowana w 1927 r., aktualnie zamieszkana przez polsko-włoskie małżeństwo angażujące się w życie społeczne i kulturalne gminy.

Dzielec (649 m)

Szczyt nad Kasiną Wielką, którego zboczem przewija się linia Galicyjskiej Kolei Transwersalnej. Dzielcem nazywano zawsze grzbiet górski rozgraniczający dwie doliny (w tym wypadku Kasinczanki i kotlinki Skrzydlnej).

Na Dzielcu „kasińskim" w latach wojny aktywnie działały ugrupowania partyzanckie, dezorganizując ruch kolejowy na linii Chabówka – Nowy Sącz. 2.08.1944 r. patrol Kedywu AK „Huragan" dowodzony przez ppor. Z. Kaweckiego, ps. „Mars" wysadził w powietrze niemiecki pociąg towarowy. Przypomina o tym tablica na ścianie stacji kolejowej w Kasinie Wielkiej.
Ze szczytowego przysiółka „Pod Dzielcem" ładne widoki na zachód i południe.

Glisne

Niewielka wieś (318 mieszkańców) składająca się osiedli luźno rozrzuconych na przełęczy o tej samej nazwie i w obniżeniu pomiędzy Luboniem Wielkim a Szczeblem, Okrągłą i Małą Górą. Znajduje się tu kilka ładnych kapliczek, nowa szkoła oraz kościółek zbudowany w 1977 r., z inicjatywy ks. Józefa Karpierza z Glisnego w którym posługę sprawują księża sercanie. Wystrój kościoła jest dziełem Zdzisława Kościelniaka i Jerzego Koleckiego. Można nadto zobaczyć drewnianą płaskorzeźbę „Ostatnia wieczerza", wykonaną przez znanego artystę z Mszany Dolnej, p. Stanisława Ciężadlika. W kościele znajduje się otaczana czcią figura Matki Bożej Partyzantów. Co roku, 15 sierpnia, organizowane są uroczystości patriotyczno-religijne, poświęcone poległym żołnierzom AK.
W górnej części wsi (ok. 2 km na pd.-zach. od kościoła) znajduje interesująca pasieka p. Jana Lupy, w której można zobaczyć ponad 100 uli ręcznie rzeźbionych oraz skosztować pysznego miodu.

Gorc Kamienicki (1228 m)

Wyniosły, zalesiony szczyt we wschodniej części Gorców, górujący stromymi stokami nad głęboką doliną Kamienicy. Od grzbietu głównego oddziela się tutaj kilka grzbietów bocznych. Nazwa szczytu wywodzi się – podobnie jak nazwa całych Gorców – od wypalania lasu (gorzeć, płonąć).

Pasieka w Glisnem

Ozdobą masywu Gorca są liczne polany, na których niegdyś prowadzono intensywną gospodarkę szałaśniczą (dziś sporadycznie). Na jednej z nich – polanie Gorc Gorcowe w lipcu i sierpniu funkcjonuje **baza namiotowa** prowadzona przez Oddział Akademicki PTTK i SKPG z Krakowa. Co roku w ostatni weekend sierpnia odbywa się tutaj **festiwal muzyczny „Gorc--stok"** ściągający z całej Polski wędrowców rozmiłowanych w pieśni turystycznej.
Wierzchołek Gorca jest porośnięty górnoreglowym borem i praktycznie pozbawiony widoków. Niegdyś na wierzchołku stała wieża triangulacyjna. Najładniejsze panoramy rozciągają się z pobliskiej polany Gorc Kamienicki.

Golców (752 m)

Zalesiony szczyt nad doliną Starowiejskiego Potoku, niedaleko Limanowej. Przechodzi tędy niebiesko znakowany szlak w kierunku Modyni. Ze zboczy Golcowa rozciągają się piękne widoki na wschodnią i centralną część Beskidu Wyspowego. W grudniu 1914 r. toczyły się tu krwawe walki pomiędzy wojskami rosyjskimi i austro-węgierskimi.
Na północnym stoku Golcowa znajduje się **cmentarz wojenny nr 369** z I wojny światowej, jeden z najładniej usytuowanych w Beskidzie Wyspowym. Niedaleko cmentarza, na malutkiej leśnej polance, przy szlaku niebieskim znajduje się kapliczka z figurką Matki Boskiej Bolesnej, obok niewielka wiata i ławy dla turystów.

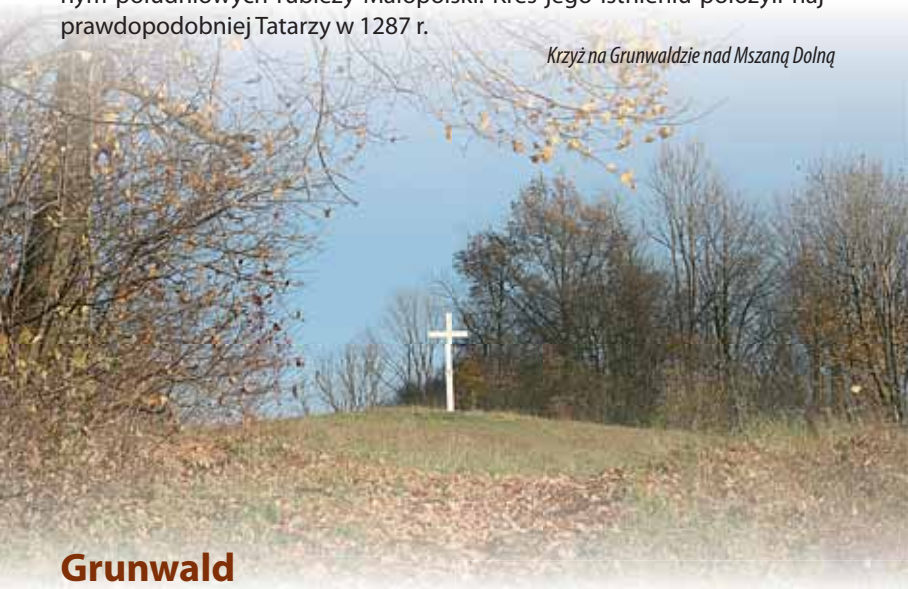

Cmentarz wojenny na stoku Golcowa

Grodzisko (618 m)

Zalesiony, wyniosły szczyt w północnej części Beskidu Wyspowego. Mimo stosunkowo niewielkiej wysokości bezwzględnej jego sylwetka znacznie wyróżnia się na tle pogórskiego krajobrazu i jest doskonale widoczna od strony Bochni i Krakowa. Od najdawniejszych czasów był też niezwykle ważnym punktem osadniczym w tej części Małopolski. Wierzchołek ma kształt cypla o stromych zboczach, opadających prawie 300 m w stronę dolin Stradomki i Krzyworzeki. Znajdują się tu resztki prehistorycznego grodziska o imponujących rozmiarach. Majdan grodziska ma kształt owa-

lu, otoczonego wysokim wałem i rowem głębokości do 2 m. Całość porasta stary las bukowy.
Grodzisko było badane przez archeologów. Znaleziono tu narzędzia, broń i naczynia gliniane, świadczące o długim procesie osadniczym, sięgającym V w. przed Chrystusem. Gród istniał tu na pewno w okresach: kultury łużyckiej, wczesnego średniowiecza i średniowiecza. Ułamki naczyń grafitowych posłużyły do wysunięcia hipotezy, że Grodzisko było zamieszkane przez ludność pochodzenia celtyckiego. W okresie kształtowania się państwa polskiego gród musiał spełniać ważną rolę w systemie fortyfikacyjnym południowych rubieży Małopolski. Kres jego istnieniu położyli najprawdopodobniej Tatarzy w 1287 r.

Krzyż na Grunwaldzie nad Mszaną Dolną

Grunwald

Niewielkie, po części zalesione wzniesienie górujące od południowego wschodu nad Mszaną Dolną, na mapach i w literaturze krajoznawczej mylnie utożsamiane z sąsiednią, wyższą Wsołową. Grunwald, nazywany również przez miejscowych Kobylą Głową, Kopą, a niegdyś Burdelem (sic!) – jest tylko niewielką kulminacją północnego grzbietu Wsołowej. Nazwa nawiązuje do uroczystości 500-lecia wiktorii grunwaldzkiej, które Stronnictwo Ludowe organizowało z wielkim rozmachem na terenie Limanowszczyzny. 15 lipca 1910 r. na wzgórzu Grunwald postawiono wysoki dębowy krzyż i odprawiono uroczystą mszę świętą. Krzyż przetrwał obie wojny światowe, okres PRL-u, ale w końcu zmógł go czas. W końcu lat 80. XX w. przewrócił się i dopiero w 1990 r., z inicjatywy mieszkańców Mszany, właścicieli okolicznych pól, państwa Znachowskich oraz p. Jana Jani wystawiono nowy krzyż metalowy. Stary krzyż drewniany jako jeden z nielicznych

oryginalnych krzyży grunwaldzkich z obszaru Galicji został przeniesiony na plebanię w Mszanie, gdzie czeka na konserwację i lepsze czasy… Do krzyża na Grunwaldzie wiedzie szlak spacerowy wyznakowany z centrum Mszany Dolnej, czas przejścia ok. 25 min. Spod krzyża rozciąga się piękna panorama na północ i zachód.

Gruszowiec

Niewielka wieś w gminie Dobra, położona przy przełęczy (660 m) o tej samej nazwie, rozdzielającej stoki Ćwilina i Śnieżnicy. Gruszowiec stanowi umowną granicę między Zagórzanami a Lachami, przebiega tędy również granica diecezji krakowskiej i tarnowskiej.

Nazwa Gruszowiec była wzmiankowana po raz pierwszy w 1618 r., wieś należała do klucza szlacheckiego w Dobrej. W czasie drugiej wojny światowej przełęcz stała się ulubionym miejscem zasadzek na niemieckie kolumny transportowe. Na osiedlu Wydarte, na zachód od przełęczy mieszka znany w okolicy malarz i rzeźbiarz Stanisław Dobrowolski (**galeria „Hołd Karpatom"**). Pan Stanisław jest również autorem pomników w Kasinie Wielkiej i Gruszowcu, poświęconych ofiarom II wojny.

Na północnym stoku Ćwilina, ok. 2 km na zachód od przełęczy Gruszowiec można zobaczyć imponujące osuwisko fliszowe z bogactwem form osuwiskowych.

Na przełęczy, tuż przy drodze, znajduje się popularny bar „Pod Śnieżnicą", alias „Pod Cyckiem". Obok XIX-wieczna kapliczka p.w. świętych Piotra i Pawła.

Harkabuz

Niewielka wieś (ok. 550 mieszkańców), malowniczo położona w północnej części Orawy polskiej, w górnym biegu Orawki, pomiędzy stokami Wielkiego Działu (935 m) i Pasma Podhalańskiego. Nazwa wywodzi się prawdopodobnie od pierwszego sołtysa Bartłomieja Arkabuza.

Wieś została założona ok. 1584 r. przez węgierskiego magnata Jerzego Thurzona, który w drugiej połowie XVI w. realizował intensywną akcję osadniczą na północnych obrzeżach swego „państwa orawskiego". Do Harkabuzu sprowadzono osadników z Żywiecczyzny. Okolica była wielokrotnie pustoszona, m.in. przez oddziały Piotra Komorowskiego pod koniec XV w., a w 1683 przez wojska tatarsko – kozackie pod dowództwem hetmana Kazimierza Sapiehy. Po 1920 r. Harkabuz wszedł w skład państwa polskiego, w czasie II wojny światowej został na pewien okres przyporządkowany do państwa słowackiego.

Warto zobaczyć drewnianą kaplicę mszalną p.w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Ponadto, w przysiółku Możdżeniówka, stoi drewniana XIX-wieczna dzwonnica loretańska, a na miejscowym cmentarzu znajduje się kamienny krzyż z 1843 r.

Jabłoniec (624 m)

Niewielki szczyt na południe od Limanowej, stanowiący kulminację grzbietu, ciągnącego się pomiędzy dolinami Słomki, Mordarki i Jabłonieckiego Potoku. Znajduje się tu jeden z największych i najciekawszych cmentarzy żołnierskich z I wojny światowej na terenie Beskidu Wyspowego.

Cmentarz wojenny nr 368 na zachodnim zboczu Jabłońca, wedle koncepcji Gustawa Ludwiga miał być reprezentacyjną nekropolią X limanowskiego okręgu cmentarnego. Kompleks składa się z dwóch części przedzielonych drogą. Na południe od drogi znajduje się miejsce pochówku żołnierzy z I wojny i kaplica-mauzoleum płk Othmara Muhra, dowódcy 9 węgierskiego pułku huzarów. Walka o Jabłoniec przesądziła o utrzymaniu Limanowej przez wojska austro-węgierskie. Pochowano tu ponad 400 żołnierzy: 167 z armii austro-węgierskiej i 247 z rosyjskiej.
Po przeciwnej stronie wybudowano duży, kamienny taras widokowy (niegdyś był znakomicie widoczny z centrum Limanowej), na którym pochowano żołnierzy Armii Radzieckiej, ekshumowanych w 1948 r. z okolic Limanowej.
Z okolic cmentarza rozciągają się wspaniałe widoki na Beskid Wyspowy i Sądecki.

Jabłoniec (596 m) nad Laskową

Malowniczy, po części zalesiony szczyt na północ od doliny Łososiny, stanowiący wschodnią kulminację grzbietu Kamionnej. Na południowym zboczu, w osiedlu Wróble znajduje się kapliczka zawieszona na starej lipie – wotum dziękczynne za ocalenie zagrody Wróblów podczas I wojny światowej. Obok kapliczka murowana p.w. św. Trójcy, wystawiona w czasie II wojny światowej. W lasku poniżej osiedla rowy strzeleckie i okopy z 1914 r. Można tu również zobaczyć pojedyncze wychodnie skalne, tzw. Diabelskie Skałki oraz niewielkie schronisko skalne o długości 7 m.
W niedalekim osiedlu Matrasy pięknie zachowane obiekty architektury drewnianej: spichlerzyk, warsztacik i suszarnia owoców.

Jasień (1062 m)

Trzeci pod względem wysokości szczyt Beskidu Wyspowego, wznoszący się nad głębokimi dolinami Mszanki i Kamienicy. Lasy na jego stokach mają w wielu miejscach charakter pierwotnej puszczy karpackiej; możemy tu spotkać pomnikowe okazy jodeł i buków, niewielkie ściany skalne (stoki zachodnie) oraz ustronne polanki (Pustki, Minówka, Francula, Łąki). W grzbiecie pomiędzy Jasieniem a Krzystonowem ciekawe formacje geologiczne: rowy

Polana Skalne na Jasieniu

rozpadlinowe, wychodnie piaskowca i niewielkie młaki powstałe na nieprzepuszczalnym podłożu. Warto też zwrócić uwagę na stromą, częściowo zarośniętą ścianę skalną na północnym zboczu Kutrzycy (1052 m – północnej kulminacji Jasienia). W lipcu 2012 r. przewodnicy SKPB z Katowic wystawili na Kutrzycy kapliczkę p.w. Matki Boskiej Królowej Polski.
Nieco poniżej polany Na Łąki i szlaku zielonego do Mszany znajduje się uroczysko Skrzynia – kilkunastometrowy wąwóz z rumowiskiem piaskowcowym i malowniczymi wychodniami skalnymi.
Podszczytowa polana Skalne słynie z wspaniałego widoku na wschodnie partie Beskidu Wyspowego i Beskid Sądecki, przy dobrej pogodzie widać również Tatry i Góry Grybowskie. Pozostałością gospodarki pasterskiej jest duży szałas, nad którym opiekę sprawują członkowie Studenckiego Koła Przewodników Beskidzkich z Katowic. Obok szałasu źródło wody.

Jastrząbka (557 m)

Szczyt nad Kamionką Małą i Rozdzielem, w północnej części Beskidu Wyspowego. Z wierzchołka roztaczają się piękne widoki na Pogórze Wiśnickie.
Cmentarz wojenny nr 357 na Jastrząbce jest jednym z najciekawszych projektów Gustawa Ludwiga. Pochowano tu 246 żołnierzy (głównie Rosjan) poległych w krwawych zmaganiach o szczyt Kobyły w grudniu 1914 r. Został odnowiony w 1991 r. i jest pod stałą opieką Urzędu Gminy w Laskowej.

Jaworz (918 m) ➔ Pasmo Łososińskie

Jaworzyce (przełęcz 576 m)

Widokowe, głębokie i rozległe obniżenie grzbietu pomiędzy Lubomirem a Wierzbanowską Górą, przez które przewija się droga z Węglówki do Wiśniowej. Zachowały się drewniane chałupy, w których jesienią 1944 r. kwaterowali partyzanci – pod koniec roku stacjonowało tu dowództwo grupy „Odwet" 6 Dywizji Piechoty AK. Według podziału turystycznego polskich Karpat przełęcz stanowi granicę między Beskidem Wyspowym i Średnim.

Kościół drewniany z XVI w. w Jodłowniku

Jodłownik

Wieś gminna (ok. 1140 mieszkańców) u zbiegu potoków Owsianka i Tarnawka, w malowniczej kotlince u podnóża Kostrzy i Świnnej Góry. Nazwa wsi jest wywodzona od wielkich borów jodłowych, które zgodnie z tradycją porastały niegdyś okolicę. Pierwsze wzmianki o Jodłowniku pochodzą z 1361 r., na przełomie XIV i XV w. gospodarowały tu rody rycerskie Drobotów, a potem Ratołdów herbu Szeliga. Do XX w. Jodłownik stanowił filię parafii św. Mikołaja w Skrzydlnej. Na początku XVI w. wieś nabył Achacy Jordan z Zakliczyna, później posiadłość dzierżyli Lubomirscy, od których w 1529 r. kupili ją Niewiarowscy herbu Półkozic. Przecław Niewiarowski ufundował w 1585 r. miejscowy kościół drewniany, który po dziś dzień jest ozdobą wsi. Aktem ostatniej woli przekazał swe dobra dominikanom z Krakowa. Po „kasacie józefińskiej" (1782 r.), wszystkie dobra ziemskie należące do klasztorów stały się własnością cesarza. U progu XIX w. zlicytowane dobra jodłownickie kupił Edmund Feliks Romer z Bieździedzy, dając początek jodłownickiej linii tego rodu. Jeden z Romerów – Stefan był propagatorem hodowli czerwonego bydła polskiego.

Gmina Jodłownik obejmuje obecnie 12 wsi i liczy ponad 8000 mieszkańców, jest znanym ośrodkiem sadowniczym i turystycznym. Uroki okolicy docenił reżyser Maciej Wojtyszko, który kręcił w tutejszych plenerach zdjęcia do komedii „Święty interes". Statystami byli mieszkańcy Jodłownika.

W centrum wsi stoi **drewniany kościółek** p.w. Narodzenia NMP, wybudowany z fundacji Przecława Niewiarowskiego w 1585 r. Należał później do dominikanów, a od 1869 r. do cystersów szczyrzyckich. Wnętrze zdobi rokokowa polichromia z 1764 r., której głównym elementem są kartusze z popiersiami świętych zakonu dominikańskiego. Obok kościoła zabytkowy budynek plebanii z przełomu XIX i XX w., wystawiony przez ks. Alojzego Tajdusia z zakonu cystersów.

Naprzeciw kościoła, po drugiej stronie drogi do Wilkowiska – pozostałości **dworu Romerów** z XIX i XX w.: obszerne zabudowania gospodarcze, w parku podworskim piękny drzewostan oraz niewielki staw.

Jurków

Kościół parafialny w Jurkowie

Wieś letniskowa licząca ok. 1120 mieszkańców, pięknie położona w sercu Beskidu Wyspowego, u stóp najwyższych jego szczytów: Mogielicy, Łopienia i Ćwilina. Leży w górnym biegu Łososiny, nazywanej tu Jurkówką. Miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1364 r. (jako *Jurkow* albo *Jurze*). Później Jurków wszedł w skład „klucza dobrzańskiego", którego właścicielami byli kolejno: Błędowscy, Ratołdowie, Pieniążkowie, Lubomirscy, Małachowscy i Wodziccy. Na początku XX w. intensywnie eksploatowano tutejsze lasy na potrzeby tartaku w Dobrej, co spowodowało wylesienie zboczy górskich.

W centrum wsi stoi **drewniany kościół parafialny** p.w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, zbudowany w 1913 r. według projektu Jana Tarczałowicza. Jest to budowla konstrukcji zrębowo-słupowej, trzynawowa, z wieżą zwieńczoną ośmioboczną iglicą. W kościele znajduje się ciekawa polichromia proj. T. Stankiewicz i W. Domasiewicza oraz trzy ornaty z XIX w. W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, ołtarze boczne Przemienienia Pańskiego i Serca Pana Jezusa. Warto zwrócić uwagę na cenne płaskorzeźby – dzieło artystów z rodziny Steligów oraz na obraz Chrystusa Ukrzyżowanego, liczący ponad 150 lat, przeniesiony z kapliczki w Jurkowie Siciarzach. Obok kościoła budynek starej plebanii.

Na terenie Jurkowa znajduje się ponadto kilka zabytkowych kapliczek.

Kamienica

Duża wieś letniskowa (ok. 3290 mieszkańców) na pograniczu Gorców i Beskidu Wyspowego, gdzie do rzeki Kamienicy wpadają potoki Zbludza i Zasadne. Jest siedzibą gminy i ośrodkiem handlowo-administracyjnym.

Przywilej lokacyjny dla wsi Kamienica wydała 9 marca 1330 r. Katarzyna, zwierzchniczka klasztoru starosądeckiego. W XVI w. funkcjonował tu już kościół i szkoła parafialna. Losy Kamienicy oraz sąsiednich wsi: Zasadnego, Szczawy i Zalesia były związane z klaryskami aż do „kasaty józefińskiej" w 1782 r., kiedy to przeszły na własność cesarza austriackiego. Pod koniec XVIII w. dobra kamienickie przejęli właściciele Szczawnicy – Szalayowie, po których na tutejszym cmentarzu pozostała kaplica – mauzoleum. Kolejnym właścicielem został w 1830 r. kupiec sądecki Józef Kirchner. Jego córka wniosła w posagu dobra kamienickie swemu mężowi Maksymilianowi Marszałkowiczowi z Brzezia. Był on ofiarnym i światłym patriotą oraz znakomitym i obrotnym gospodarzem. Wybudował murowany dwór i budynek poczty. Dwór kamienicki był kuźnią myśli politycznej i miejscem schronie-

Na cmentarzu w Kamienicy

nia patriotów polskich. W Kamienicy ostatnie lata swojego życia spędził Jan Kanty Andrusikiewicz, jeden z przywódców, tzw. *poruseństwa chochołowskiego* w 1846 r.

Pod koniec XIX w. było tu 241 domów mieszkalnych, szkoła „etatowa", co trzy tygodnie odbywały się targi.

Pod koniec II wojny światowej dolina Kamienicy stała się swoistą „republiką partyzancką", za co wielokrotnie była pacyfikowana.

W Kamienicy spędziła swe lata dziecięce błogosławiona siostra Celestyna Faron, wyniesiona na ołtarze przez Ojca Świętego Jana Pawła II w 1999 r.

Obecnie Kamienica jest popularnym letniskiem, siedzibą dużej gminy i ośrodkiem Górali Białych. Miejscowe tradycje kultywuje Stanisław Kurzeja, gawędziarz, wielokrotny laureat „Sabałowych Bajań".

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi, obok skrzyżowania dróg, znajduje się **park pałacowy**, uznany za zabytek przyrody. Pałac w stylu klasycystycznym zbudował Maksymilian Marszałkowicz w połowie XIX w. Główny korpus parterowy, piętrowe skrzydła po bokach, budowla jest pokryta gontem. W pałacu mieści się obecnie ośrodek szkoleniowo-turystyczny „Dworek-Gorce". Obok znajduje się zaniedbany stary dworek – prawdopodobnie z przełomu XVIII/XIX w. W południowej części parku tzw. spichlerz-zbrojownia oraz zabytkowy budynek poczty z XIX w. – parterowy, z wysokim poddaszem i ozdobnym frontem wspartym na czterech kolumienkach.

Dwór Marszałkowiczów w Kamienicy

- W centrum wsi **kościół parafialny**, wybudowany w latach 1932–1937. Jest to już czwarta świątynia w Kamienicy. Zwracają uwagę ołtarz główny Przemienienia Pańskiego oraz boczne ołtarze: Najświętszego Serca Pana Jezusa, Matki Boskiej Królowej Różańca, śś. Józefa i Franciszka, Niepokalanego Poczęcia NMP.
- **Na cmentarzu parafialnym** można zobaczyć kaplicę grobową rodziny Szalayów oraz obelisk poświęcony pamięci Jana Kantego Andrusikiewicza, na miejscu jego domniemanej mogiły. Ponadto na cmentarzu dwie wspólne mogiły pomordowanych w 1944 r. mieszkańców Kamienicy i okolic.
- Blisko skrzyżowania w centrum miejscowości, przy drodze do Zbludzy, stoi kamienny krzyż grunwaldzki z 1910 r.
- W budynku Gminnego Ośrodka Kultury funkcjonuje Izba Regionalna, tel. 18/332 30 82. Prezentowane są stroje ludowe, plastyka obrzędowa, narzędzia gospodarskie. Historię wsi obrazują stare fotografie. Od niedawna powstaje tu kolekcja krawatów znanych osób związanych z Kamienicą bądź odwiedzających gminę.
- Tradycje twórczości regionalnej podtrzymują: Ignacy Gromala (rzeźba ludowa) oraz Stanisława Hudzicka (hafciarstwo, bibułkarstwo).

Kamienie Brodzińskiego

Malownicza grupa skałek piaskowcowych na pograniczu Beskidu Wyspowego i Pogórza Wiśnickiego. Skałki mają fantazyjne kształty, spotykamy tu niewielkie mostki skalne, grzyby i ambony. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, w porozumieniu ze starostwem w Bochni, wykupił ten teren w 1938 r. i poddał ochronie prawnej, jako zabytek przyrody. Z najwyższych skałek roztaczał się wówczas wspaniały widok na Beskid Wyspowy i Pogórze.
Kazimierz Brodziński (1791–1835), którego nazwiskiem „ochrzczono" to miejsce, był poetą epoki romantyzmu, pochodzącym z pobliskiej Królówki.

Kamionna

Wieś (814 mieszkańców) u podnóża masywu Pasierbieckiej Góry i Kamionnej, położona w dolinie potoków Przeginia i Pluskawka. W XV w. była własno-

W rezerwacie przyrody „Kamionna"

ścią Łapków herbu Drużyna. Potem przez pewien czas należała do jezuitów, na pocz. XIX w. skonfiskowana na rzecz skarbu austriackiego i sprzedana w ręce prywatne. Od 1863 r. należała do Ożegalskich, którzy wybudowali tu dwór (dziś nieistniejący) w otoczeniu parku krajobrazowego.
Nad wsią, na widokowym wzgórzu (414 m) stoi **murowana kapliczka** w kształcie słupa, tzw. **kolumna szwedzka**. W dolnej części wsi znajduje się kamienna kapliczka z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, ufundowana w 1812 r.
Miejscowy kościół drewniany (pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny Królowej Polski) wybudowany został w 1934 r. Trzynawowy, konstrukcji szkieletowej, oszalowany deskami. Obok drewniana dzwonnica i plebania.

Kamionna (801 m)

Widokowy szczyt nad Żegociną, stanowiący najwyższą kulminację długiego pasma, ciągnącego się od doliny Łososiny przez Kobyłę i Łopusze. Mimo stosunkowo niewielkiej wysokości, zalesiona góra przedstawia się bardzo efektownie, zwłaszcza od strony północnej. Na południowych, łagodniejszych stokach rozłożyły się przysiółki i pola. Przez miejscowych szczyt często nazywany jest Makowicą albo Jeziernikiem. Na południowo-wschodnich stokach duży kompleks narciarski Laskowa-Kamionna. Najładniejsze panoramy w kierunku wschodnim rozciągają się z polany Makowica, przy zejściu w stronę przełęczy Widomej. Na przełączce przy zejściu w stronę Pasierbieckiej Góry znajduje się niewielkie torfowisko – zarastający stawek (długość ok. 80 m, szerokość do ok. 15 m). Z kolei przy drodze zejściowej do Żegociny znajduje się źródło św. Franciszka i ślady dużego osuwiska (➔ Żegocina).
Dobrze zachowany zespół buczyny karpackiej na północnym zboczu Kamionnej został w 1997 r. objęty ochroną. Powierzchnia rezerwatu „Kamionna" wynosi 64 ha.

Kanina

Malownicza wieś we wschodniej części Beskidu Wyspowego. Jej zabudowania sięgają ponad 600 m n.p.m. i są rozłożone na grzbiecie Litacza, nazywanego też Pasmem Kanińskim.
Źródła z 1401 r. wspominają o wsi *Canina,* lokowanej na prawie niemieckim. W XV w. istniała tu parafia. Kanina stanowiła w XVI/XVII w. własność Giedków herbu Gryf, Wielogłowskich, Wierzbiętów, później Otwinowskich. Obecny murowany kościół p.w. św. Marii Magdaleny konsekrował biskup Ignacy Łobos w 1898 r. Jest budowlą eklektyczną (neogotycko-neoromańską), jednonawową, z węższym od nawy prezbiterium, sygnaturką i strzelistą wieżą.
Ponadto w Kaninie kapliczka z 1871 r., postawiona jako votum dziękczynne za uzdrowienie Anny Kubackiej.

Kasina Wielka

Wieś letniskowa (ok. 2970 mieszkańców) w kotlince u podnóża Śnieżnicy, Lubogoszczy i Dzielca. Składa się z trzech podstawowych części: Kasiny Dolnej („centrum" wsi rozciągnięte wzdłuż potoku Kasina), Kasiny Górnej (pod przełęczą Gruszowiec) oraz tzw. Przymiarek (przy szosie z Mszany

Stacja kolejowa w Kasinie Wielkiej

Dolnej do Limanowej). Wieś rozwinęła się pod rządami cystersów, za Ludwika Węgierskiego stała się królewszczyzną, użytkowaną przez miejscowe rody rycerskie. Przez cały prawie XVI wiek wieś należała do Niewiarowskich. Ostatni z tego rodu, Przecław Niewiarowski zapisał dobra kasińskie dominikanom z Krakowa, którzy gospodarzyli tu przeszło 200 lat.

Po „kasacie józefińskiej" w 1782 r. dobra kasińskie przeszły na własność austriackiej kamery i zostały wystawione na sprzedaż. Według spisu ludności z 1881 r. żyło tu 1926 rzymskich katolików oraz 39 Żydów.

W pierwszych dniach kampanii wrześniowej okolice Kasiny stały się miejscem zaciętego boju pomiędzy wojskami niemieckimi, a jednostkami 10 Brygady Kawalerii Zmotoryzowanej pod dowództwem pułkownika Stanisława Maczka, które obsadziły przełęcze pomiędzy Śnieżnicą i Wierzbanowską Górą. Ten chwalebny wojenny epizod upamiętnia pomnik na polanie Mogiła przy drodze do Mszany Dolnej oraz groby żołnierzy z września 1939 r. na miejscowym cmentarzu. W trakcie wojny wieś stanowiła zaplecze oddziałów partyzanckich. W odwecie za akcje polskich oddziałów dywersyjnych w 1943 r. Niemcy rozstrzelali w Kasinie 11 zakładników.

Kasina jest popularną stacją narciarską oraz znakomitym plenerem filmowym. Steven Spielberg na stacji kolejowej oraz w kamieniołomie krę-

Cmentarz wojenny w Kasinie Wielkiej

Kościół drewniany z XVII w. w Kasinie Wielkiej

cił w maju 1993 r. niektóre sekwencje „Listy Schindlera". Janusz Majewski pracował tu nad „Lekcją Martwego Języka", Andrzej Wajda zaś wykorzystał kasińską stację kolejową w filmie „Katyń".

Najsłynniejszą kasińczanką ostatnich lat jest „Królowa Śniegu" – Justyna Kowalczyk, mistrzyni świata w narciarstwie biegowym, zdobywczyni Pucharu Świata, a także olimpijskiego złota na igrzyskach w Vancouver. Z Kasiny wywodzą się lub są z nią związani inni olimpijczycy: bracia Jan i Wiesław Ziemianinowie oraz biathlonistka Halina Nowak. Projektuje się utworzenie Europejskiego Centrum Narciarstwa Klasycznego i Biathlonu na północno-wschodnich stokach Lubogoszczy.

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi, w cieniu starych drzew, stoi **drewniany kościółek** p.w. św. Marii Magdaleny, wzniesiony w 1678 r. odnowiony w 1760 r., zbudowany na zrąb, pokryty gontem. Wieża ma konstrukcję słupowo-ramową, o ścianach pionowych, z izbicą oddzieloną wydatnym daszkiem. Wewnątrz, na belce tęczowej, XVII-wieczny rzeźbiony krucyfiks oraz postacie Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty. Późnobarokowe ołtarze boczne z pocz. XIX w. są dziełem malarza Ślebarskiego. Z cenniejszych elementów wyposażenia warto wymienić również tabernakulum rokokowe i chrzcielnicę ścienną z kapturem ażurowym z XVII w. W sąsiedztwie kościółka kilka pomnikowych lip, kasztanowców, jesionów.
- Przy stacji kolejowej malutki **cmentarz nr 364** z I wojny światowej, projektu Gustawa Ludwiga. Zostało tu pochowanych 20 żołnierzy austriackich i 1 niemiecki.
- Na cmentarzu parafialnym „Na Pańskim", ok. 140 m od szosy, powyżej nowego kościoła – pozostałości cmentarza cholerycznego po epidemii z 1847 r. Na cmentarzu przy szosie mogiły żołnierzy z kampanii wrześniowej.
- Przy kulminacji drogi z Kasiny do Mszany Dolnej na polanie Mogiła (nazwa polany od miejsca pochówku zwierząt gospodarskich podczas XIX-wiecznych epidemii, według innej teorii były tu groby konfederatów barskich) pomnik autorstwa Stanisława Dobrowolskiego, ku czci żołnierzy 24 pułku ułanów. Pomnik wykonano z… wieży lekkiego czołgu typu Vickers, zniszczonego we wrześniu 1939 r. Wieżę wziął za zgodą

Niemców jeden z kasińskich gospodarzy, twierdząc, że chce z niej wykonać ocembrowanie studni.

- W osiedlu Wydarte niedaleko Gruszowca, mieszka artysta Stanisław Dobrowolski (**galeria „Hołd Karpatom"**).
- Od 1970 r. działa w Kasinie zespół ludowy „Kasinianie – Zagórzanie". Znacznie dłużej, bo już od 1932 r., działa w Kasinie orkiestra dęta „Echo Zagórzan".

Kasinka Mała

Kapliczki w Kasince Małej

Rozległa wieś (ok. 3480 mieszkańców) w głębokiej dolinie Raby, pomiędzy Szczeblem i Lubogoszczą. Znana jest z tradycji tkackich i kowalskich. Kasinka, wspólnie z Mszaną Dolną, Słomką, Olszówką i Glisnem była aż do rozbiorów własnością królewską. Nie miała szczęścia do dzierżawców – zdzierców, okrutników i rozpustników.

Podczas strajku rolnego w 1937 r. w Kasince policja strzelała do demonstrujących chłopów. Dowódca zabronił nawet pozbierać rannych i zabitych z miejsca tragedii. Zginęło i zmarło z ran 9 osób, m.in. prezes miejscowego koła Stronnictwa Ludowego Franciszek Dziwisz i Stanisław Bolisęga.

W latach powojennych kasińskie plenery upodobał sobie pisarz Jan Józef Szczepański, który często przyjeżdżał tu do swej drewnianej willi na zachodnim stoku Lubogoszczy. Akcja jednej z jego pierwszych powieści „Portki Odyssa" rozgrywa się w realiach Kasinki Małej.

W Kasince urodził się ksiądz Stanisław Fijałek (1929–2010). Posługę duszpasterską realizował m.in. w parafiach w Pcimiu, Kamesznicy, Bielsku Białej i Balinie. Był postacią niezwykłego formatu – angażował się w pomoc głuchoniemym (opracował nawet specjalny alfabet dla głuchoniemych – analfabetów), działalność ekologiczną. Z jego inicjatywy wybudowano piękny drewniany kościółek w Lalikach-Pochodzitej na Żywieczczyźnie. W całym kraju zasłynął jako pomysłodawca i budowniczy ekologicznego cmentarza – grobowca w formie ogromnego kurhanu zwieńczonego krzyżem w Karniowicach-Dulowej koło Trzebini. Intrygującą osobą była również siostra ks. Fijałka – Zuzanna, która jako zakonnica ostatnie lata życia spędziła w Kasince i Mszanie Dolnej. Prowadziła m.in. kronikę wsi, w której zawarła wiele ciekawostek, np. kto w Kasince pierwszy posiadał rower…

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi znajduje się ceglany, neogotycki **kościół parafialny** p.w. Nawiedzenia NMP, zbudowany w latach 1911–1913 z inicjatywy księdza Władysława Bączyńskiego. Projekt wykonał architekt krakowski Jan Sas-Zubrzycki.
- Na północ od kościoła dawny **dwór Sławińskich** z 2 połowy XIX w. Obok kamienna stajnia, stodoła i spichlerz.
- Na miejscowym **cmentarzu parafialnym** zwraca uwagę mogiła poległych w trakcie słynnego strajku rolnego w 1937 r.
- Folklor Zagórzan popularyzuje orkiestra dęta **„Echo Gór"**, koncertująca od 1912 r. Innym znanym zespołem regionalnym z Kasinki Małej jest orkiestra „Sami Swoi".
- Wśród przedstawicieli **ludowego rzemiosła** z Kasinki warto wymienić znanego kuśnierza, p. Józefa Kotarbę, zajmującego się szyciem regionalnych strojów zagórzańskich (w nich występuje np. orkiestra „Echo Gór") oraz hafciarkę, p. Barbarę Drabik, wyszywającą piękne gorsety z motywami zagórzańskimi.
- Pozostałości **starego budownictwa** możemy oglądać w górnej części wsi. Warto zwrócić uwagę na drewniane spichrze oraz dwie stare kuźnie (w osiedlach Bolisęgi i Kubowce). Kuźnia w Bolisęgach ma już ponad 100 lat i kompletne, sprawne wyposażenie.

Kościół „górny" w Węglówce koło Kasinki Małej

- **Kaplice i kapliczki**. Do najciekawszych należą przy drodze do Węglówki, duża, kamienna kaplica z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej. Na osiedlu Podświątkówka, przy drodze głównej do Mszany najstarsza kapliczka Kasinki Małej p.w. MB Częstochowskiej, z ok. 1750 r., murowana, nakryta dwuspadowym daszkiem.

Konina

Duża wieś gorczańska (ok. 1900 mieszkańców) w dolinie potoku o tej samej nazwie, u stóp Kudłonia i Czoła Turbacza. Należy do gminy Niedźwiedź, jest popularną miejscowością rekreacyjno-wypoczynkową i ośrodkiem kultury Zagórzan. Wciąż żywy folklor można zobaczyć (i usłyszeć) podczas imprez regionalnych, a w panoramie wsi zachowało się jeszcze sporo drewnianych chałup zagórzańskich i wiele ładnych kapliczek. W Koninie mieszka znany gawędziarz Stanisław Kurek.

Konina (wspominana w najstarszych, trzynastowiecznych dokumentach jako „Kunina") została założona prawdopodobnie przez cystersów ze Szczyrzyca. Pod koniec XIV w. stanowiła dobra królewskie, zarządzane przez Ratołdów i Pieniążków, potem weszła w skład tzw. klucza wielkoporębskiego Wodzickich. Wybudowali oni w dolinie potoku Potasznia tzw. potażownię (produkcja popiołu, z którego otrzymywano węglan potasu potrzebny m.in. do produkcji szkła) i niewielką hutę szkła, funkcjonującą do końca XIX w. W czasie wojny wieś była bazą oddziałów partyzanckich.

Konina jest świetnym punktem wypadowym w północną część Gorców (Kudłoń i Turbacz), posiada sporo gospodarstw agroturystycznych. W centrum wsi okazały współczesny kościół p.w. św. Stanisława Biskupa. Warto też zwrócić uwagę na malownicze przełomy i wodospady potoku Konina oraz duży stawek w jego zakolu, tzw. koński banior.

Koninki

Wieś letniskowa u podnóża Czoła Turbacza i Tobołowa. Dość rzadka zabudowa rozciąga się wzdłuż potoku Koninka (dopływ Porębianki) oraz na stokach Frączków Gronia i Starmachowskiego Gronia. Koninki to świetny punkt wypadowy w północną część Gorców (Turbacz, Suhora, Stare Wierchy) i popularna stacja narciarska. Bazę dla uprawiania wszelkich form turystyki stanowi kompleks turystyczny w górnej części wsi: hotel „Górska Ostoja", kilka mniejszych pensjonatów, krzesełkowy wyciąg narciarski, węzeł szlaków turystycznych. Znajduje się tutaj jeden z największych w Polsce ośrodków kolarstwa górskiego z kilkoma trasami zjazdowymi wyposażonymi w specjalne rampy i pomosty.

W Koninkach rozpoczynają się trzy ścieżki edukacyjne Gorczańskiego Parku Narodowego: „Wokół Doliny Poręby", „Dolina Potoku Turbacz" i „Na Turbaczyk".

Na stoku Starmachowskiego Gronia, w przysiółku Zagronie urodził się piewca Gorców – Władysław Orkan (nazwisko rodowe Smaciarz). W jego domu urządzono muzeum biograficzne pisarza (➔ Orkanówka). Dojście szlakiem żółtym (ok. 0.5 h) z centrum wsi.

W Koninkach Orkan umieścił akcję powieści „Komornicy".

Kostrza

Niewielka wieś (ok. 430 mieszkańców) w źródliskowym obszarze potoku Tarnawka. Jej osiedla są rozrzucone na północno-wschodnich zboczach Kostrzy (720 m).

Nazwa wywodzi się przypuszczalnie od słowa „kostra", „kostrze", co oznacza paździerze, lub od „kostrzewić" co znaczy „mierzwić". Wieś po raz pierwszy wzmiankowana w 1361 r. Stanowiła własność Ratołdów herbu Szeliga, potem Lubomirskich i Niewiarowskich, a w XIX w. Romerów z pobliskiego Jodłownika. Na przełomie XIX i XX w. wieś liczyła 44 domy i 320 mieszkańców. Podczas II wojny światowej była bazą ruchu oporu. Nazywano ją wsią „partyzancką". W Kostrzy, pod koniec wojny zgromadzono lotników alianckich, uratowanych z zestrzelonych samolotów. Zamierzano ich przerzucić z lądowiska „Mucha" w Tymbarku do Włoch, w ramach operacji „Most V". Do akcji ostatecznie nie doszło, z powodu rozwijającej się błyskawicznie zimowej ofensywy sowieckiej.

Kapliczka „Do Wójta" w Kostrzy

W górnej części wsi, u podnóża Kostrzy, dwie piękne kapliczki, murowane z XVIII/ XIX w.: kapliczka „Do Wójta" przy skrzyżowaniu z drogą do Wilkowiska oraz – nieco powyżej, na skraju lasu – kapliczka „U Kity". W centrum wsi można zobaczyć budynek starej szkoły z 1925 r., obok pomnik i niewielki krzyż metalowy, wystawiony na pamiątkę szczęśliwego ocalenia wsi od pacyfikacji niemieckiej w 1944 r.

Kostrza (720 m)

Wybitna kulminacja na północ od Tymbarku, wyróżniająca się charakterystyczną, „wyspową" sylwetką. Okazale prezentuje się zwłaszcza od strony północnej, dominując w pogórzańskim krajobrazie. Jest porośnięta wspaniałym lasem bukowym i lipowym. Na stokach północnych znajduje się sta-

Kostrza od strony północnej

nowisko rzadkiej paproci – języcznika zwyczajnego, chronione w rezerwacie przyrody o pow. 38,56 ha, powstałym w 2001 r. Występuje tam licznie śnieżyczka przebiśnieg, lilia złotogłów i goryczka trojeściowa. U podnóża góry, przy zielonym szlaku ze wsi Kostrza, znajduje się miejsce odpoczynku dla turystów (wiata, ławki, ujęcie wody, tzw. Zimna Woda) oraz tablica informacyjna rezerwatu. Z tego miejsca stokami Kostrzy wiedzie **przyrodnicza ścieżka edukacyjna**. Lasy kostrzyńskie mają status Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk w sieci Natura 2000.

Na zachodnich zboczach Kostrzy, nieco powyżej szerokiej stokówki wiodącej do przysiółka Bednarki, znajduje się stawek nazywany przez miejscowych Okrąglicą. Powstał on na miejscu rozległej młaki, pogłębionej nieco po odwiertach związanych z poszukiwaniem ropy naftowej w latach 60-tych XX w. Z kolei na wschodnich zboczach góry koniecznie trzeba odwiedzić **uroczysko Styr**. Jest to niezwykle stroma nisza osuwiskowa z bogactwem form osuwiskowych i wychodniami skalnymi, porośnięta dorodnym bukowym starodrzewem. Od Styru malowniczy płaj prowadzi północnymi stokami Kostrzy. Na południe od szczytu można odnaleźć rozległe, częściowo zarośnięte rumowisko piaskowca o nazwie Koryciska.

Uroczysko Styr na Kostrzy

Krzystonów (1012 m)

Zalesiony szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego. Jego długi grzbiet rozciąga się od Jasienia do przełęczy Przysłopek pod Mogielicą. Krzystonów ma dwie kulminacje – wyższą zachodnią (1012 m, z polaną Duży Krzystonów) i nieco niższą wschodnią, tzw. Mały Krzystonów (984 m, z polanką Broda).

Pod głównym szczytem Krzystonowa, na polanie Wały, funkcjonuje w lipcu i sierpniu **studencka Baza Namiotowa PTTK** prowadzona przez Oddział Międzyuczelniany PTTK i Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich z Katowic. Można zanocować w namiocie bazowym, skorzystać z kuchni polowej, toalety i prysznica! Informacji udziela i rezerwacji dokonuje OM PTTK/SKPB w Katowicach, tel. 515 170 766.

Koszary

Wieś u podnóża Paproci, rozciągnięta wzdłuż Łososiny, która na tym odcinku płynie malowniczymi zakolami. W nurcie rzeki sporo potężnych głazów i niewielkich bystrzy, które nadają jej prawdziwie górski charakter.
Ozdobą wsi był niegdyś piękny dwór modrzewiowy z pocz. XIX w., w którym zamieszkiwał Apolinary Prus-Zieliński, weteran powstania listopadowego, pochodzący z niedalekich Klęczan. W późniejszym okresie miała tu siedzibę Podhalańska Żeńska Szkoła Rolnicza, tzw. Szkoła Gospodyń Wiejskich. W 1971 r. na terenie podworskim w Koszarach osadzono Romów z grupy Bergitka Roma.
We wsi, przy głównej drodze znajduje się zabytkowa kapliczka z 1846 r., na miejscu cmentarza cholerycznego.

Kapliczka w Koszarach

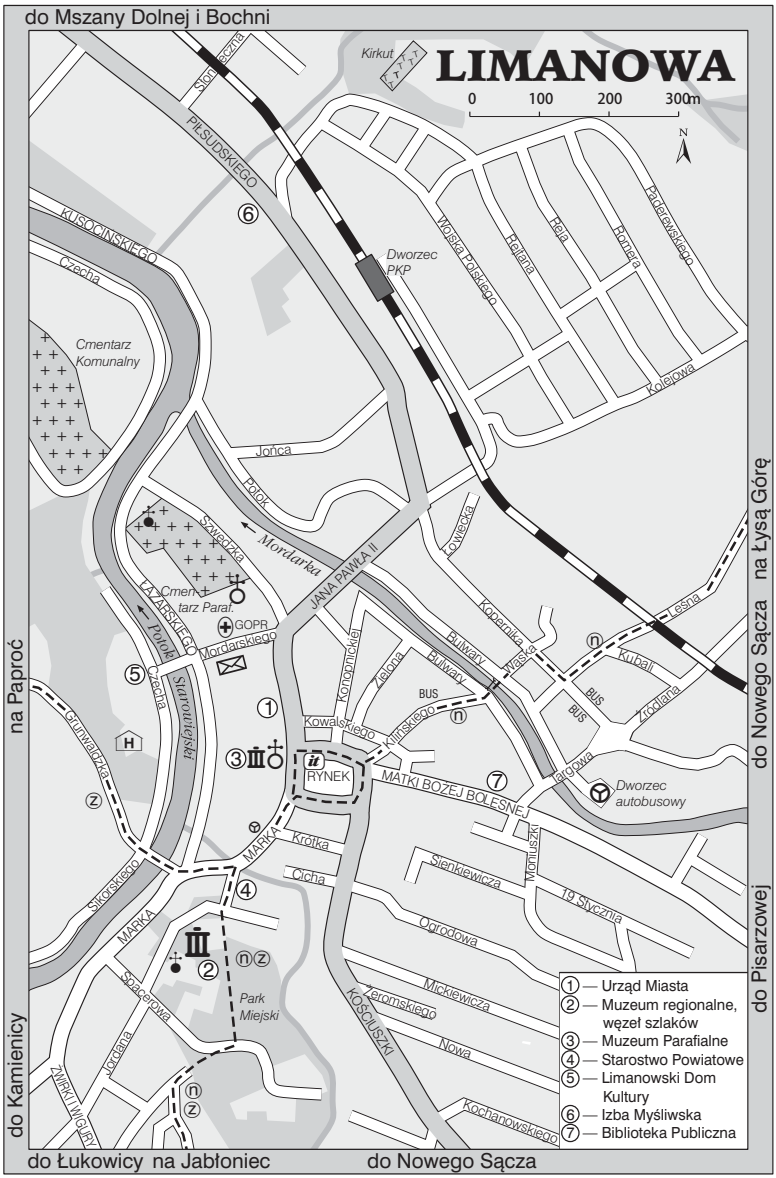
Kudłoń (1276 m)

Piękny i wyniosły szczyt w północnej części Gorców, którego masyw rozciąga się pomiędzy przełęczą Borek a przełęczą Przysłop, oddzielającą Gorce od Beskidu Wyspowego. Od centralnej części Gorców oddziela Kudłoń głęboka dolina Kamienicy. To jeden z najczęściej odwiedzanych wierchów gorczańskich, z racji wysokości (czwarty szczyt Gorców) oraz malowniczych polan (m.in. Pustak, Gorc Troszacki), z których rozciągają się piękne panoramy. Kopułę szczytową porasta górnoreglowy bór świerkowy, a bezpośrednio pod szczytem możemy zobaczyć płat kosodrzewiny (sztucznie tu wprowadzonej). Inną ciekawostką przyrodniczą są liczne wychodnie skalne, z których największa, tzw. Kudłoński Baca (wys. 15 m) znajduje się przy czarnym szlaku z Lubomierza.

Limanowa

Jedno z ładniejszych miast południowej Małopolski, malowniczo położone we wschodniej części Beskidu Wyspowego, w głębokiej kotlince, u zbiegu potoków Starowiejskiego, Mordarki i Jabłońca, u stóp wzniesień Pasma Łososińskiego. Nad miastem kulminuje Miejska Góra (716 m) z charakterystycznym, wysokim krzyżem na szczycie, spod którego roztacza się rozległy widok na okolicę.

Limanowa jest siedzibą powiatu, węzłem komunikacyjnym i lokalnym centrum przemysłowo-usługowym. Liczy 15 160 mieszkańców.

Źródło: materiały wydawnictwa Rewasz

Głaz Szlaku Papieskiego w Beskidzie Wyspowym

Najstarsze wzmianki o wsi określanej jako *Ilmanowa* lub *Wilmanowa* pochodzą z przełomu XIV i XV w. Silnym impulsem do rozwoju miejscowości było nadanie jej praw miejskich w 1565 r. Przywilej ten uzyskał ówczesny właściciel Stanisław Jordan od króla Zygmunta Augusta na sejmie w Piotrkowie Trybunalskim. Funkcjonowała już wówczas limanowska parafia i pierwszy drewniany kościół p.w. św. Walentego. Miasto zasłynęło wkrótce z szewstwa i sukiennictwa oraz produkcji znakomitego piwa. W 1656 r. przeszły tędy wojska szwedzkie w kierunku Nowego Sącza; zostały jednak doszczętnie rozbite przez szlachecko-chłopski oddział partyzancki w sąsiedniej Mordarce.

W 1867 r. Limanowa awansowała do rangi powiatu ziemskiego, dystansując tym samym sąsiedni, niegdyś królewski Tymbark. Wybudowano również tzw. „cesarski gościniec" i Galicyjską Kolej Transwersalną.

O Limanowej stało się głośno pod koniec 1914 r., kiedy rozgorzała tutaj jedna z bardziej zaciętych bitew I wojny światowej. Pamiątką po niej są rozsiane po okolicy cmentarze żołnierskie, z których największy i najbardziej okazały znajduje się na wzgórzu Jabłoniec, górującym od południa nad miastem.

Muzeum Regionalne w Limanowej

Starostwo Powiatowe w Limanowej

Tragiczne dni przeżywała Limanowa w czasie okupacji hitlerowskiej. Zagładzie ulegli mieszkańcy narodowości żydowskiej. W czasie zakrojonych na wielką skalę akcji pacyfikacyjnych Niemcy palili całe wsie (Porąbka, Gruszowiec), rozstrzeliwali patriotów polskich związanych z konspiracją. Mimo to Limanowa była znacznym ośrodkiem ruchu oporu, kwitło tajne nauczanie, nawet komplety szkół wyższych. Hitlerowską okupację zakończyły w styczniu 1945 r. oddziały Armii Sowieckiej.

Po wojnie Limanowa stała się ośrodkiem turystycznym i usługowym oraz stolicą powiatu, obejmującego znaczną część Beskidu Wyspowego. Dzięki tradycjom wspólnej pracy dla zbiorowego pożytku, stała się też symbolem gospodarności i zaradności – kilkakrotnie była laureatem konkursu Krajowego Mistrza Gospodarności. Wybudowano nowe osiedla mieszkaniowe, przebudowano układ komunikacyjny, powstał nowoczesny szpital rejonowy. Od 1999 r. Limanowa jest ponownie miastem powiatowym. Ma tutaj siedzibę Starostwo Powiatowe, Zespół Opieki Zdrowotnej, 5 zespołów szkół ponadgimnazjalnych, Państwowa Szkoła Muzyczna, Limanowski Dom Kultury, Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej.

Informacje krajoznawcze:

- W limanowskim rynku dominuje **kościół parafialny** p.w. Matki Boskiej Bolesnej. Wzniesiono go w latach 1910–1918 na miejscu poprzedniej świątyni, projektantem był Zdzisław Mączeński. Sylwetka kościoła nawiązuje do tradycyjnej ludowej architektury, a jego strzelistość i ściany licowane piaskowcem znakomicie komponują się z górskim krajobrazem. Najcenniejsze elementy wyposażenia świątyni to figura Matki Boskiej Bolesnej – Pieta z końca XIV w., umieszczona w ołtarzu głównym, drewniana chrzcielnica z 1527 r. oraz barokowe posągi Jana Chrzciciela i Matki Boskiej. Warto zwrócić uwagę na oryginalne witraże, pełne symboliki patriotycznej i religijnej. Kościół w Limanowej jest klasycznym przykładem „polskiego stylu narodowego" w architekturze z początku XX w.

- Zabudowa Rynku ma charakter współczesny. Część starych budynków spaliła się w trakcie stacjonowania Armii Sowieckiej w styczniu 1945 r. Zwraca uwagę „rzeźba plenerowa" („Buzodrom" – od nazwiska jej projektanta, inż. Jana Buzka). Aktualnie „Buzodrom" jest zaadaptowany na Powiatowe Centrum Informacji Turystycznej.
- Muzeum Regionalne (w parku miejskim) utworzono w 1970 r. Mieści się ono w starym dworku rodziny Marsów z przełomu XVIII i XIX w.
- Przy ulicy J. Marka, tuż przy rynku, na dawnych dworskich gruntach Starej Wsi, zwraca uwagę wysoki budynek Starostwa Powiatowego, pierwotnie słynny limanowski browar.
- Za stacją PKP, w pobliżu ulicy Kolejowej i Wojska Polskiego pozostałości cmentarza żydowskiego. Nieco poniżej stoi krzyż na miejscu dawnego cmentarza epidemicznego z XVIII/XIX w.
- Na ul. Matki Boskiej Bolesnej 7 stoi dom, w którym mieszkał Józef Piłsudski w grudniu 1914 r., po bitwie limanowskiej. Przy pobliskiej ul. Targowej, obok dworca autobusowego Pomnik Nieznanego Żołnierza, wystawiony w 1930 r., dla uczczenia setnej rocznicy wybuchu powstania listopadowego.
- Na skrzyżowaniu ulic Piłsudskiego i Słonecznej, niedaleko szpitala stoi niewielki dom zwany „Bekówką". Mieszkał w nim za młodu Józef Beck, minister spraw zagranicznych Polski przedwrześniowej.
- Na górującej nad miastem Miejskiej Górze (716 m) stoi stalowy Krzyż Milenijny o wys. 37 m, wybudowany w latach 1997–1999 z inicjatywy Społecznego Komitetu Budowy Krzyża.
- Na zachodnim stoku Łysej Góry, poniżej stacji narciarskiej, w źródliskowym obszarze potoku Skrudlak doszło w ostatnich latach do osunięcia się znacznych mas ziemi. Turyści odwiedzający to niezwykłe miejsce nazwali je „Oczami Limanowej".
- Na wzgórzu Jabłoniec, na południowy wschód od miasta, można zobaczyć reprezentacyjny cmentarz wojenny z I wojny św. (więcej ➔ Jabłoniec).
- Przy drodze do Mordarki, na ulicy M.B. Bolesnej piękna, murowana kaplica, tzw.

Kapliczka przy ul. Sikorskiego w Limanowej

„Oczy Limanowej" pod Łysą Górą

Kaplica Łaski, datowana na przełom XVIII i XIX w., zbudowana na miejscu starszej.

- Przy ulicy Polnej można zobaczyć resztki dawnego dworu mordarskiego Gibasów i Głębockich. Dwór powstał w XVIII w., spłonął 19.01.1945 r.
- Placówki i instytucje kulturalne:
- Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej (ekspozycja poświęcona kulturze materialnej mieszkańców Limanowej i okolic).
- Limanowski Dom Kultury organizuje przeglądy zespołów folklorystycznych, posiady regionalne i imprezy miejskie.
- Izba Myśliwska, założona przez Marię i Stanisława Mamaków, prezentuje trofea zwierzęce, rzeźby i malarstwo. Izba znajduje się przy ul. Piłsudskiego 39, tel. 18/337 11 90.
- Galeria Twórczości w Bibliotece Publicznej przy ul. M.B. Bolesnej organizuje co miesiąc wystawy malarskie, rzeźbiarskie i fotograficzne popularyzujące prace artystów Ziemi Limanowskiej.
- Obok bazyliki znajduje się Muzeum Parafialne, stanowiące filię Muzeum Diecezjalnego w Tarnowie, prezentujące ciekawe zbiory o tematyce sakralnej (malarstwo, rzeźba, numizmatyka, filatelistyka). Tel. 18/337-22-64.
- W mieście wychodzą lokalne czasopisma**:** „Gazeta Limanowska", „Echo Limanowskie", „Almanach Ziemi Limanowskiej".
- Folklor miejscowy prezentuje zespół „Limanowianie", zespół „Pisarzowianie" oraz zespół „Spod Kicek" z Mordarki.

Lubogoszcz (968 m)

Piękny szczyt o charakterystycznym trapezowatym kształcie. Jego strome, zalesione stoki wznoszą się między dolinami Mszanki i Kasinki. Ma trzy wierzchołki: Zapadlisko (766 m), Lubogoszcz Zachodnią (953 m) oraz Lubogoszcz (szczyt główny, wysunięty najbardziej na wschód, o wys. 968 m). Na zalesionym szczycie wystawiono latem 2010 r. krzyż metalowy (stanowi replikę krzyża ze szczytu Sasso Pordoi we włoskich Dolomitach), obok znaj-

Baza Lubogoszcz

duje się miejsce odpoczynku dla turystów (drewniane ławki, stół). Z Lubogoszczą związanych jest sporo legend.

Ciekawostki krajoznawcze:

- Na zachodnim stoku Lubogoszczy, przy czarnym szlaku do Kasinki, znajduje się **Baza Wypoczynkowa „Lubogoszcz",** stanowiąca oddział Krakowskiego Szkolnego Ośrodka Sportowego. Składa się z kilkunastu drewnianych domków kempingowych, obiektów sportowych i zaplecza sanitarno-żywieniowego. Jest to dawne obozowisko YMCA (Young Men's Christian Association).
- Poniżej ośrodka interesujący **stawek Żabie Oko,** w typowej niszy osuwiskowej.
- Na północno-wschodnim stoku Lubogoszczy znajduje się jeziorko zwane **Morskim Okiem**.
- W 2003 r. na północno-wschodnim stoku Lubogoszczy odkryto stanowisko rzadkiej paproci – języcznika zwyczajnego (*phyllitis scolopendrium*). Drzewostan na stokach Lubogoszczy (zwłaszcza jodły) jest bardzo cenny, nasiona są zbierane przez służby leśne i gromadzone w centralnym banku nasion.
- Zachodnimi stokami Lubogoszczy biegnie **przyrodnicza ścieżka edukacyjna**, znakowana żółtymi trójkątami.
- Najcenniejsze fragmenty lasów na Lubogoszczy chronione są w ramach sieci „Natura 2000".
- Po serii sukcesów Justyny Kowalczyk władze gminy Mszana Dolna i działacze sportowi z Kasiny Wielkiej lansują pomysł wybudowania na wsch. stokach Lubogoszczy **Europejskiego Centrum Narciarstwa Klasycznego**.

Lubomierz

Rozległa wieś (2070 mieszkańców) w dolinie Mszanki, Rosochy i potoku Lubomierskiego, leżąca na pograniczu Gorców i Beskidu Wyspowego. Przechodzi tędy widokowa droga z Mszany Dolnej do Zabrzeży. Górna część wsi nazywa się Przysłop, za nią znajduje się jeszcze niewielka osada leśna Rzeki nad Kamienicą.

Lubomierz jest typową wsią zagórzańską. Został założony w 1600 r. przez Sebastiana Lubomirskiego, od którego wywodzi się prawdopodobnie nazwa wsi. W XVIII-XIX w. stanowił fragment tzw. klucza wielkoporębskiego, należącego m.in. do Sanguszków i Wodzickich. Niewielka papiernia w Lubomierzu do 1730 r. produkowała papier książkowy i szary. Od końca XVII w. huta szkła w Rzekach wytwarzała tafle okienne, kieliszki, gąsiory i przedmioty ozdobne. U progu XX w. Lubomierz miał ok. 1330 mieszkańców; funkcjonował tartak parowy.

Na lubomierskim osiedlu Dziedziny dożył sędziwego wieku i tu zmarł w 1913 r. słynny baca i „czarodziej" gorczański Tomasz Chlipała, zwany Bulandą. Na lubomierskim Przysłopie rozgrywa się akcja słynnej powieści Władysława Orkana „W Roztokach".

W czasie wojny wieś była ośrodkiem ruchu oporu. Po upadku powstania warszawskiego znalazło w Lubomierzu schronienie kilkudziesięciu mieszkańców stolicy.

Uroki Lubomierza doceniło wiele szacownych osób. W latach 50-tych i 60-tych XX w. wielokrotnie zatrzymywał się w gościnnym domu państwa Nachmanów na Przysłopie ksiądz biskup Karol Wojtyła. W czasie swoich wędrówek po ulubionych Gorcach bywał również w dolinie Kamienicy – stojący tam szałas nazwano „Papieżówką". Do Lubomierza chętnie przyjeżdżała na wypoczynek Wisława Szymborska.

W centrum wsi znajduje się **drewniany kościółek** p.w. św. Józefa z początku XX w. Wcześniej na mszę trzeba było chodzić aż do Niedźwiedzia.

Luboń Wielki (1022 m)

Wyniosły szczyt w zachodniej części Beskidu Wyspowego, potężnie wypiętrzony pomiędzy dolinami Raby i Potoku Tenczyńskiego. Ma strome stoki północne i południowe, natomiast z zachodu na wschód ciągnie się długim grzbietem od Jordanowa aż po Rabę Niżną.

Z racji swego położenia w pobliżu Rabki i sympatycznego schroniska na szczycie jest chyba najczęściej odwiedzanym wzniesieniem w okolicy. Charakterystycznym elementem jego zalesionej sylwetki jest wieża przekaźnikowa na szczycie. Na zboczach Lubonia możemy odnaleźć wiele ciekawostek geologicznych, florystycznych i historycznych:

Schronisko PTTK na Luboniu Wielkim

Gołoborze na Luboniu Wielkim

- **Rezerwat przyrody** nieożywionej „Luboń Wielki" położony na południowym zboczu, przy żółtym szlaku turystycznym z Zarytego, nazwanym od nazwiska jego twórcy „Percią Borkowskiego" (Stanisław Dunin-Borkowski był budowniczym schroniska na Luboniu i aktywnym działaczem Oddziału PTT w Rabce). Na terenie dawnego osuwiska fliszowego spotykamy bogactwo form skalnych.
- Na grzbiecie Lubonia rozłożyło się **osiedle Surówki** (funkcjonuje też nazwa Krzysie). Rozciąga się stąd wspaniała panorama na Gorce, Pasmo Podhalańskie i Babiogórskie, przy dobrej widoczności widać również Tatry. Przysiółek był w latach okupacji bazą oddziałów partyzanckich AK.

  Nieopodal osiedla Surówki rozbił się 26 sierpnia 1985 r. czechosłowacki śmigłowiec Mi-2 z dwoma pilotami na pokładzie. Maszyna leciała ze Świdnika z przeglądu technicznego. Niewielki kopczyk przy niebieskim szlaku upamiętnia to wydarzenie. Nie była to jedyna katastrofa lotnicza na Luboniu Wielkim. Otóż 2 września 1939 r. na północno-zachodni stok, na granicy Tenczyna i Krzeczowa, spadł niemiecki samolot rozpoznawczy Henschel Hs-126, zestrzelony przez polską artylerię.
- Na kopule szczytowej, nazywanej przez miejscową ludność również Biernatką, znajduje się jedno z najładniejszych **schronisk PTTK**. Ten

charakterystyczny obiekt, przypominający troszkę domek Baby Jagi, powstał dzięki wysiłkom działaczy Oddziału PTT z Rabki w latach 1929–1931. Aktualnie schronisko posiada ponad 20 miejsc noclegowych, niewielką jadalnię, prowadzi skromny bufet.

Kaplica w Łętowem

Łętowe

Wieś (1180 mieszkańców) u podnóża pasma Ostrej, Ogorzałej i Dziurczaka, należąca do gminy Mszana Dolna. Nazwa wywodzi się od założyciela wsi imieniem Łat. Łętowe składa się zasadniczo z dwóch części: właściwego Łętowego oraz Nowej Wsi rozciągniętej wzdłuż potoku Wierzbienica, wypływającego ze stoków Kobylicy i Dziurczaka.

W czasie wojny Łętowe było bazą oddziałów partyzanckich. Miał tu siedzibę oddział AK kpt. Jana Stachury „Adama", pochodzącego z Mszany Dolnej.

W 1979 r. ukończono budowę nowoczesnej, dużej świątyni p.w. Matki Bożej Królowej Polski, prowadzonej obecnie przez księży saletynów. Kamień węgielny pod jej budowę poświęcił arcybiskup Karol Wojtyła. W ołtarzu głównym znajduje się obraz namalowany w 1943 r. przez znanego artystę Stanisława Ciężadlika z Mszany Dolnej.

Ponadto w Łętowem można zobaczyć kilka **ciekawych kapliczek** z XIX i pocz. XX wieku.

Kapliczka Matki Boskiej na Łopieniu

Łopień (961 m)

Piękny, widokowy szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego, otoczony dolinami Łososiny i Potoku Słopnickiego. W tradycji miejscowej dzieli się na Łopień Dobrski i Tymbarski. Szczyt wschodni nazywany jest przez mieszkańców Słopnic górą Wzory (na mapach Łopień Wschodni). Dla całego masywu ludność pobliskich wiosek używa również nazwy Złotopień.

Na szczytowej polanie Jaworze znajduje się kapliczka z figurą Matki Boskiej wystawiona w 2006 r. oraz kilka ławek dla turystów. Będąc na tej polanie, warto zejść kilkadziesiąt metrów na zachód, do polanki zwanej Widny Zrąbek, z której otwiera się malowniczy widok na dolinę górnej

„Widny Zrębek" na Łopieniu

Łososiny. Polanka została w części wykarczowana przez startujących stąd paralotniarzy. Z inicjatywy J. Kałużnego, ks. J. Puchały oraz mieszkańców Jurkowa wystawiono tu w 2008 r. krzyż poświęcony Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II oraz mały ołtarz polowy. W rejonie szczytu Łopienia Środkowego, na rozległej wierzchowinie pomiędzy Czechówką a Chechłówką, można odnaleźć rozległe obniżenie z unikalnym torfowiskiem wysokim. To miejsce, nazywane przez miejscowych „bagnami łopieńskimi" lub „jeziorkami", stanowi fragment starego rowu grzbietowego.

Grotołazi z Dębicy i Limanowej w sezonie jaskiniowym 1996/97 odkryli na terenie Beskidu Wyspowego 14 nowych obiektów, z czego dwa powyżej 100 m długości właśnie na stokach Łopienia. Największa jaskinia, nazywana Zbójecką, o łącznej długości korytarzy prawie 433 m, jest jedną z największych w całych polskich Karpatach fliszowych. Została zlokalizowana i zinwentaryzowana w sierpniu 1997 r. przez B. Bubulę, P. Lesieckiego i B. Sułkowskiego. Oprócz Jaskini Zbójeckiej na stokach Łopienia znajduje się jeszcze kilka dużych jaskiń.

Na zboczach Łopienia można znaleźć także kilka niewielkich wodospadów, interesujące źródło „Głodna Woda" (na wys. 900 m) oraz wychodnie skalne w kilku zgrupowaniach. Rosną tu rozległe i świetnie zachowane drzewostany jodłowe, niektóre jodły mają do 40 m wysokości. Jaskinie wraz z ww. torfowiskiem zostały objęte ochroną w sieci Natura 2000 jako tzw. „Uroczysko Łopień". Stokami Łopienia od strony Słopnic biegnie przyrodnicza ścieżka edukacyjna „Przełom Czarnej Rzeki".

Torfowiska na Łopieniu

Łopusze (661 m)

Zalesiony szczyt nad Żegociną i Rozdzielem, mający dwa wierzchołki: Łopusze Zachodnie (661 m) oraz Łopusze Wschodnie (612 m). Nazwa odnosi się do pospolitych tu łopuchów (lepiężników białych).

Stoki północne Łopusza porasta ładny las bukowo-jodłowy regla dolnego, natomiast stoki południowe są w znacznej części zagospodarowane przez uprawy rolne oraz pojedyncze zagrody, dlatego panoramy w stronę Beskidu Wyspowego są tu bardzo piękne.

Pod szczytem Łopusza, przy tzw. „starej drodze kościelnej" z Rozdziela do Żegociny, spotkamy krzyż drewniany, upamiętniający ofiary katastrofy lotniczej. Niewielka awionetka rozbiła się tutaj 29 maja 2002 r., zginęły 4 osoby.

Krzyż na miejscu katastrofy lotniczej na Łopuszu

Łososina Górna

Dzielnica Limanowej, niegdyś samodzielna miejscowość, położona w dolinie Łososiny u podnóża Dzielca i Paproci. Długosz wspomina, że w XV w. rządzili tutaj rycerze Słupscy herbu Drużyna. W połowie XV w. właścicielem okolicznych ziem został Andrzej z Rupniowa. Rupniowscy wchodzili w koligacje rodzinne z Lubomirskimi i Stadnickimi, piastowali również ważne funkcje na dworze królewskim. Zasłynęli jako gorliwi wyznawcy i propagatorzy nowinek religijnych, związanych z reformacją i jej skrajnym nurtem – arianizmem. Szczególnie wyróżnił się Joachim Rupniowski (1590–1641), barokowy poeta, historyk, minister ariański i kierownik szkółki innowierczej.

Okres międzywojenny charakteryzował się bujnym rozwojem życia społecznego i gospodarczego Łososiny, która stała się ośrodkiem zorganizowanej spółdzielczości, znanym w całej Polsce.

Kościół parafialny w Łososinie Górnej

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi, niedaleko stacji kolejowej, znajduje się **drewniany kościół parafialny** p.w. Wszystkich Świętych. Podstawowy zrąb świątyni pochodzi prawdopodobnie z końca XV w., aczkolwiek w jego sylwetce i konstrukcji dominują cechy barokowe. Świątynia jest orientowana, konstrukcji zrębowej, wieża z 1648 r. ma konstrukcję słupową. Zarówno ołtarz główny, jak i dwa boczne, są w stylu rokokowym. Na strychu kościelnym gnieździ się rzadki gatunek nietoperza – podkowiec mały. W otoczeniu kościółka rośnie kilka drzew będących pomnikami przyrody: dąb o obwodzie 3,7 m i kilka lip. Obok kościoła **pomnik legionistów** – stylizowany orzeł zrywający się do lotu.
- Do kościoła przylega **park podworski**, w którym można zobaczyć piękne okazy jesionów, dębów i kasztanowców.
- **Dwór łososiński** rodu Pieniążków z pocz. XIX w., w którym później znajdowała się siedziba Górskiej Szkoły Rolniczej, kierowanej przez inż. Jana Drożdża, spłonął w styczniu 1980 r. Został **zrekonstruowany w 2008 r.** w skansenie w Nowym Sączu, jako fragment tzw. Miasteczka Galicyjskiego.
- W budynku Szkoły Podstawowej urządzono **Izbę Tradycji**. Wystawa poświęcona jest działaniom Legionów w czasie I wojny oraz wybitnym postaciom, związanym z Łososiną i ziemią limanowską.
- Na miejscowym **cmentarzu parafialnym** można odnaleźć zaniedbane mogiły Żochowskich (dawnych właścicieli Laskowej) i Żuławskich z Młynnego. Spoczywa tu również Apolinary Prus-Zieliński, weteran powstania listopadowego oraz inż. Jan Drożdż.

Łostówka

Długa wieś (1440 mieszkańców) w dolinie potoków Mszanka i Łostówka, położona u podnóży Ćwilina i pasemka Ostrej i Ogorzałej. Podobnie jak w sąsiednich miejscowościach, większość tutejszych domostw jest skupiona wzdłuż głównej ulicy i potoku.

Nazwa wsi wywodzi się od imienia Włost, który był prawdopodobnie pierwszym administratorem wsi z ramienia jej właścicieli – cystersów ze Szczyrzyca. Wzmianki z 1254 r. wspominają o nadaniu tej osady klasztorowi w Szczyrzycu. Pod koniec XIX w. była to dość ludna miejscowość, należąca

Zajazd w Łostówce

Kaplica św. Barbary w Łostówce

do tzw. klucza wielkoporębskiego Wodzickich. Na potoku Łostówka pracowały wówczas dwa młyny.

Wieś była przedmiotem badań znanego ludoznawcy Sebastiana Flizaka (1881–1972), który pochodził z pobliskiej Mszany Dolnej. Wśród miejscowych górali – Zagórzan – po dziś dzień żywe są liczne podania i legendy. Jedna z nich mówi o tym, że w pobliskim Lesie Tobołowym, w ogromnych jaskiniach przebywają uśpieni rycerze. Będą oni spali aż do sądnego dnia, kiedy to wstaną i zawojują cały świat.

W dolnej części wsi, przy wąskiej drodze do Mszany Dolnej znajduje się duża **kaplica z 1833** r. **p.w. św. Barbary**, fundacji Szymona Dziedziny, murowana, kryta blachą. Wewnątrz obraz św. Barbary, otaczany wielką czcią przez mieszkańców. W pobliskim osiedlu Niedośpiały (przy zielonym szlaku na Ogorzałą) kilka ładnych chałup zagórzańskich oraz kamienno-drewniany spichlerz.

We wsi mieszka kilku znanych **twórców ludowych**, m.in. p. Maria Łabuz zajmująca się wyszywaniem gorsetów, koronek i malowaniem na szkle oraz p. Barbara Chorągwicka, która haftuje obrusy i serwetki.

Łukowica

Duża wieś (2160 mieszkańców, siedziba gminy), ładnie położona w dolinie Łukowickiego Potoku, u podnóża zalesionych szczytów Skiełka, Pępówki i Łyżki. Ośrodek sadownictwa (jabłka, wiśnie i porzeczki) szczególnie atrakcyjnie prezentuje się wiosną, kiedy miejscowe sady pokrywają się białoróżowym kwieciem.

Najstarsze wzmianki o Łukowicy pochodzą z lat 1325-27 (*Lucowicza, Luchowicz, Lukowe*), kiedy już istniała tu parafia. W XV w. wieś należała do znamienitych rodów, m.in. Gabońskich, Jastrzębców, Sędzimirów, Łapków, Zaćwilichowskich i Koseckich. W czasie reformacji była ośrodkiem arianizmu, tutaj podobno drukowano księgi innowiercze.
W połowie XIX w., kiedy w Łukowicy mieszkało ponad 1000 osób, organizowano 6 dorocznych jarmarków, były 2 dworki szlacheckie.

Michał Sędzimir vel Sędziwój (1566-1636) – wielki alchemik, uczony i odkrywca, sławny w całej Europie (znany jako Michael Sendivogis) – urodził się w Łukowicy, studiował w Krakowie, potem w Lipsku, Wiedniu, Cambridge i Wittenberdze. Pozostawił wiele rozpraw naukowych i traktatów, napisał również pierwszy w Polsce podręcznik chemii. Był osobistym doradcą króla Zygmunta III Wazy, a na Wawelu miał swoją pracownię. Przebywał również na dworze cesarza Rudolfa II w Pradze, gdzie współpracując z innymi alchemikami poszukiwał kamienia filozoficznego. Należał do tajemniczego, elitarnego Bractwa Różokrzyżowców. Uwieczniony jest na jednym z obrazów Matejki (gdy pokazuje polskiemu królowi złotą monetę), „pojawia się" także w filmie „Harry Potter i kamień filozoficzny". Doczekał się biografii pt. „Woda, która nie moczy rąk" autorstwa Zbigniewa Szydły.

Lata dziecięce spędził w Łukowicy znany historyk **Ludwik Kubala** (1838-1918), działacz narodowy i społeczny. Jego „Szkice historyczne" zainspirowały Sienkiewicza do napisania „Trylogii". W Łukowicy urodził się i spędził życie znany ludowy **rzeźbiarz Marian Karol Leja** (1928-2002), laureat licznych konkursów i wystaw w Polsce i za granicą.
Wieś zamieszkują przedstawiciele grupy etnograficznej Lachów Sądeckich.
Informacje krajoznawcze:

- Skarbem Łukowicy jest stojący w centrum wsi **kościół drewniany** p.w. św. Andrzeja z początku XVI w., w latach późniejszych wielokrotnie przebudowany. Orientowany, budowany na zrąb, wieża ma konstrukcję słupową. Z ciekawszych elementów wnętrza warto wymienić ołtarz główny z końca XVII w., klasycystyczną ambonę, gotycką chrzcielnicę kamienną (na niej położona barokowa z 1693 r.), polichromię z końca XIX w., z fragmentami starszej barokowej i odkrytymi niedawno frag-

Kościół św. Andrzeja w Łukowicy

mentami malowideł gotyckich (m.in. zacheuszki z czasów konsekracji kościoła). Intrygujący jest fakt, że w belki prezbiterium kościoła łukowickiego tutejsi wierni wkładali… zęby (sporo ich jeszcze można zobaczyć). Na strychu kościoła stanowisko rzadkiego nietoperza podkowca małego.

Kaplica nad Łukowicą

- Po dawnym dworze Radomyskich i Rostworowskich w centrum wsi pozostał tylko fragment **romantycznego parku** z okazami starych dębów oraz kasztanowców.
- Na cmentarzu parafialnym stoi **kaplica kamienna** p.w. Krzyża Świętego. Wedle tradycji stanowiła niegdyś schronienie arian. Podobno w początkach XIX w. obok kapliczki zamieszkiwał pustelnik nazywany Eremitą Kwestarzem.
- W centrum wsi zachowało się kilka drewnianych domów (m.in. pożydowskich) z XIX i pocz. XX w., drewniane spichrze oraz inne, stare zabudowania gospodarcze.
- Przy wąskiej drodze do Przyszowej, ok. 1 km na pn. od centrum wsi można zobaczyć zrujnowany **dworek z XIX** w., tzw. Kubalówkę.
- Na północnych stokach Skiełka górującego nad Łukowicą znajdują się liczne **stanowiska brzozy ojcowskiej**.

Łysa Góra (781 m)

Wyniosły szczyt górujący od północy nad Limanową. Na jego południowym ramieniu stoi tzw. stary krzyż, wystawiony w latach 60. XX w. na miejscu poprzedniego drewnianego. Na zboczach północnych funkcjonuje w sezonie zimowym stacja narciarska. Na wschodnim zboczu Łysej Góry znajduje się niewielki jaskinia „Schronisko w Łysej Górze" o długości 7 m. W dolinie potoku Skrudlak tzw. **Oczy Limanowej** – kilka malowniczych stawków, powstałych na miejscu osuwiska z pocz. XXI w.

Bocznymi kulminacjami Łysej Góry są:

- Miejska Góra, wyróżniająca się stalowym Krzyżem Milenijnym, wystawiony na szczycie w 2000 r. (więcej ➔ Limanowa),
- Chłopska Góra nad Sowlinami, nazwana tak ze względu na fakt, że należała do chłopów ze Sowlin i Łososiny Górnej.

Łysina

Wybitny, dwukilometrowy, zalesiony grzbiet w zachodniej części Beskidu Wyspowego. Nazwa jest bardzo stara (pojawia się w dokumencie lokacyjnym Wierzbanowej z 1365 r.), wywodzi się istniejących tu niegdyś licznych polan pasterskich. W grzbiecie Łysiny wyróżniają się trzy wierzchołki, kolejno od północy: Łysina (891 m), Trzy Kopce (894 m) i Lubomir (904 m).

Łyżka (803 m)

Zalesiony szczyt nad Przyszową i Łukowicą, stanowiący najwyższą kulminację grzbietu ciągnącego się od Jabłońca nad Limanową w stronę Pępówki nad doliną Słomki. Jest pradawnym punktem osadniczym. Być może pod samym szczytem od strony zachodniej istniał jakiś gródek drewniano-ziemny, służący jako miejsce schronienia miejscowej ludności. Natomiast właściwa fortalicja znajdowała się raczej w miejscu, które miejscowa ludność nazywa Starym Zamczyskiem, nieopodal przysiółka Zamek. Wedle tradycji w Grodzisku na Łyżce ukrywała się św. Kinga podczas najazdów tatarskich.

Maciejowa (815 m)

Niewielki szczyt gorczański w grzbiecie ciągnącym się od Rabki w stronę Starych Wierchów, pomiędzy dolinami Słonki i Poniczanki. Przechodzi tędy Główny Szlak Beskidzki, od strony północno-wschodniej znajduje się górna stacja wyciągu narciarskiego. Maciejowa jest znana głównie dzięki funkcjonującemu na pobliskiej polanie Przysłop schronisku PTTK – Bacówce Turystyki Kwalifikowanej. Ten popularny wśród turystów obiekt powstał w latach 1975-77 z inicjatywy Edwarda Moskały, przy wydatnym wsparciu T. Klimińskiego, ówczesnego naczelnika miasta i gminy Rabka. Schronisko stanowi cel wycieczek dla kuracjuszy z Rabki oraz jest punktem odpoczynku dla wędrowców podążających w głąb Gorców, w stronę Starych Wierchów i Turbacza. Z otoczenia schroniska ładne widoki na kotlinę Rabki i zachodnią część Beskidu Wyspowego, przy dobrej widoczności również na Tatry i Babią Górę.

Męcina

Miejscowość położona w szerokiej dolinie Smolnika u podnóża pasma Łososińskiego i grzbietu Litacza. Należy do gminy Limanowa, liczy 3200 mieszkańców, znana jest przede wszystkim z działającej tu przez wiele lat wytwórni kijów hokejowych o światowej renomie.

Pierwsze wzmianki historyczne pochodzą z 1326 r., kiedy to Męcina musiała już być dużą i ludną wsią (ok. 500 osób), istniała tu wówczas samodzielna parafia. Pod koniec XVI w. Męcina dzieliła się na Niżną (Dolną) i Wyżną (Górną), rządziły tu rody szlacheckie Krzeszów i Marcinkowskich. Ród Krzeszów, z racji swych sympatii ariańskich, na trwale wpisał się w historię Sądecczyzny. W XIX w. proboszczem w Męcinie był ksiądz Konstanty Wąsikiewicz, badacz kultury ludowej, autor książek i opracowań ludoznawczych.

W Męcinie Dolnej na dworze zwanym Białym (dziś teren naprzeciw szkoły) w XIX w. gospodarowała rodzina Gostkowskich. W Męcinie Górnej był w XIX w. dwór zwany Dębiną (ok. 1 km od kościoła, w górę wsi, po prawej stronie drogi do Pisarzowej), w którym również gospodarzyli Gostkowscy. W Męcinie Dolnej, blisko Kłodnego, był dwór zwany Bobrówką.

Po wojnie Męcina zasłynęła dzięki wytwórni znakomitych **kijów hokejowych Bronisława Smolenia**. Historia produkcji kijów hokejowych z Męciny zaczęła się w… Krynicy. Zawodnik tamtejszego klubu Stefan Csorich namówił mało znanego wówczas Bronisława Smolenia do wykonania kilku sztuk kijów. Po pierwszych testach, które wypadły znakomicie p. Smoleń przeniósł produkcję do Męciny, gdzie w rodzinnym domu założył niewielką manufakturę. Wkrótce o kijach hokejowych z beskidzkiej wioski zaczęło być głośno w klubach Polski, Europy i świata – znak wytłoczony na drzewcu gwarantował najwyższą jakość. „Smoleniami" grali zawodnicy w barwach Polski, Kanady, Czechosłowacji, ZSRR, stanowiły one podstawowe wyposażenie ekip na Igrzyskach Olimpijskich w Calgary i Albertville. Dzieło ojca kontynuował po jego śmierci w 1992 r. Bronisław Smoleń jr.

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi, przy drodze do Nowego Sącza, znajduje się **kościół p.w. św. Antoniego** z końca XVII w., fundacji Stanisława Krzesza; drewniany, budowany na zrąb, z wieżą konstrukcji słupowej. Od południowej strony dobudowana kaplica z przełomu XVIII/XIX w. Wewnątrz belka tęczowa z barokowym krucyfiksem, chór muzyczny o wykroju i profilach barokowych. W otoczeniu kościoła rośnie 6 pomnikowych drzew, m.in. dąb o obwodzie 4,5 m oraz kilka lip, z których najgrubsza ma również obwód 4,5 m.
- Warto odwiedzić „Rancho" Jolanty i Zygmunta Kłosowskich w męcińskim przysiółku Podgórze. Chętnie pokazują swoje zbiory, m.in. kolekcję lasek.
- W Męcinie zachowało się kilka ciekawych kapliczek:
  - w przysiółku Miczaki **zabytkowa kaplica z XVIII w**. W tym miejscu, wedle tradycji odprawiali nabożeństwa katolicy męcińscy w czasie, gdy miejscowy kościół został zamieniony na zbór ariański.

Kościół drewniany p.w. św. Antoniego w Męcinie

– Koło kościoła, na terenie należącym niegdyś do „Białego Dworu", stoi kaplica p.w. św. Benedykta, wystawiona w czasie wielkiego pomoru bydła. Jeszcze dzisiaj miejscowi gospodarze zapalają pod nią świece, modląc się np. o szczęśliwe ocielenie krowy…

- Wieś **Kłodne** nad Męciną była w czerwcu 2010 r. miejscem **potężnych ruchów osuwiskowych**. Pod naporem mas ziemi całkowicie zniszczonych zostało ponad 20 domów na stoku Chełmu, a kolejnych kilkanaście uległo uszkodzeniu. Po katastrofie pozostał księżycowy krajobraz: połamane drzewa, głębokie jęzory zapadającej się ziemi, ogromne masy spiętrzonych kamieni. Pośrodku tego ogromnego pola zniszczenia ostała się kapliczka z 1900 r., stojąca pod wiekową lipą.
- Tradycje regionalne w Męcinie kultywuje p. Stanisława Oleksy zajmująca się koronkarstwem i bibułkarstwem; świetnie zna historię wsi i okolicy.

Młynne

Wieś licząca 1360 mieszkańców, położona w głębokiej dolinie Łososiny u podnóża pasma Jaworza i Sałasza. Przechodzi tędy widokowa droga z Limanowej do Bochni. Między Młynnem a Laskową Łososina tworzy malowniczy przełom, ocierając się o wzgórze Załpy i odsłaniając ławice piaskowca.

W 2 poł. XIX wieku w majątku ziemskim Młynnego zwanym Słomianą osiadł uczestnik powstania styczniowego Kazimierz Żuławski. Synów wychowywał w tradycji patriotycznej, kulcie powstań narodowych i szacunku do historii Polski. Nie szczędził środków na wszechstronną edukację dzieci na najlepszych uczelniach krajowych i zagranicznych. Jego najstarszy syn **Jerzy Żuławski** (1874-1915) – po ukończeniu szkoły średniej w Krakowie, studiów politechnicznych w Zurychu, filozoficznych w Bernie i astronomicznych w Krakowie – zasłynął jako poeta, dramaturg i powieściopisarz. Jerzy Żuławski spędził w Młynnem dzieciństwo, a jako młodzieniec często bywał tutaj na wakacjach. Rodzinne strony, skromny dworek nad Łososiną, stary młyn to tematy jego wielu opowiadań i wierszy, m.in. „Modlitwy" – z 1895 r. i „Z domu Ojców" – z 1897 r. Twórczość literacka Jerzego Żuławskiego była bardzo różnorodna. Szczególną sławę zyskały dramaty, w których dominowała tematyka filozoficzna, historyczna i biblijna, a także trylogia fantastyczna: „Na srebrnym globie", „Zwycięzca" i „Stara Ziemia". Był czynnym ratownikiem TOPR, przewodnikiem tatrzańskim, autorem opowieści o Klimku Bachledzie – „Śmierć bohatera".

Obecnie dworek Słomiana nie istnieje. Znajdował się bezpośrednio nad Łososiną, w północno-wschodniej części wsi. Zachował się charakterystyczny starodrzew i pojedyncze zabudowania gospodarcze. Poniżej, nad rzeką, interesujący las łęgowy. Przy głównej drodze do Bochni i Laskowej zachował się budynek **starego młyna**.

Modyń (1029 m)

Jeden z najwyższych szczytów w Beskidzie Wyspowym, potężnie wypiętrzony nad dolinami potoków Zbludza i Jastrzębik. Nazwa Modyń jest rodzaju żeńskiego. Na kopule szczytowej, od strony pn.-zach. kilka wychodni skalnych.

Na Cisowym Dziale – w bocznym, widokowym grzbiecie, ciągnącym się na wschód od Modyni – znajduje się droga krzyżowa, wybudowana na pocz.

XXI w. według projektu Andrzeja Pasonia ze Starego Sącza. W 2001 r. grotołazi ze Speleoklubu Bielsko-Biała odkryli na południowo-zachodnim stoku jaskinię „W Modyni" o długości 13 m.

Droga Krzyżowa na Cisowym Dziale pod Modynią

Mogielica (1170 m)

Najwyższy i najładniejszy szczyt w Beskidzie Wyspowym, z daleka przyciągający oko swą charakterystyczną, „garbatą" sylwetką, dumnie wznoszący się ponad okoliczne wzgórza. Jest zwornikiem kilku długich, widokowych grzbietów, ciągnących się na południe (Jasień) i wschód (Cichoń, Ostra). Sam szczyt nazywany jest przez miejscową ludność Kopą, a nazwą Mogielica określa się cały masyw. Niegdyś wywożono tu ciała samobójców, topielców i wszystkich tych, którzy odeszli z tego świata w nienaturalny sposób. Turystów urzekają wspaniałe panoramy z rozległej Hali pod Mogielicą, nazywanej również Halą Stumorgową. Niegdyś wypasano tu wielkie stada owiec. Można stąd oglądać znaczne partie Beskidów, Tatr, Gór Choczańskich. Źródło wody pitnej pod szczytem znajduje się w północnej części Hali Stumorgowej, pod kępą drzew z rozłożystym świerkiem.

Z inicjatywy władz samorządowych Kamienicy, Słopnic i Dobrej na szczycie wybudowano wieżę widokową, którą uroczyście oddano do użytku 24 sierpnia 2008 r. Wieża ma 22 m wysokości.

Mogielica od strony zachodniej

Na stokach Mogielicy

Północne stoki Mogielicy porasta jedyny w Beskidzie Wyspowym naturalny bór górnoreglowy i bukowa puszcza. Kopuła szczytowa została objęta ochroną rezerwatową w grudniu 2010 r. Rezerwat faunistyczny „Mogielica" o powierzchni 50,44 ha jest ostoją rzadkich gatunków zwierząt (ryś, wilk) oraz ptaków (m.in. głuszec, dzięcioł trójpalczasty, sóweczka, włochatka, drozd obrożny).

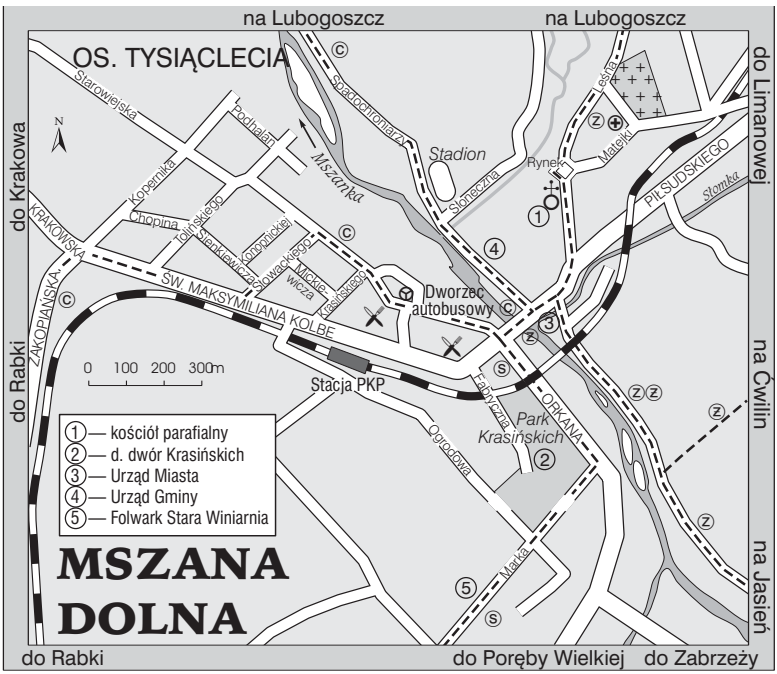
Na stokach Mogielicy znajdziemy sporo ciekawostek przyrodniczych i geologicznych, warto wśród nich wymienić zarastające jeziorka: Żółte i Zielone Bajorzysko przy szlaku zielonym z Chyszówek, uroczysko Borsuki na pd.-wsch. zboczu z imponującą wychodnią skalną (wys. ok. 5 m) i obszernym rowem rozpadlinowym oraz tzw. Niedźwiedzie Młaki pod Halą Stumorgową. Badania geologiczne w masywie Mogielicy i Łopienia pozwoliły na zinwentaryzowanie pojedynczych źródeł mineralnych. W trakcie eksploracji jaskiniowej na zboczach Mogielicy zinwentaryzowano kilka rozległych osuwisk, rumowisk skalnych i gołoborzy. Na północnym zboczu odnaleziono w 2001 r. intrygujący blok skalny z wyrytą datą „1789" i nieczytelnym napisem.

Gminy Dobra, Kamienica i Słopnice wyznakowały biegowe trasy narciarskie na stokach Mogielicy. Mają one ok. 23 km i przebiegają na wysokości ok. 750-800 m. n.p.m. W sierpniu 2004 r. tuż pod kopułą szczytową, uroczyście poświęcono „krzyż papieski".
Na stoku Mogielicy od strony Słopnic, w dolinie potoku Bystroń 28 stycznia 1944 r. rozbił się w niewyjaśnionych okolicznościach niemiecki bombowiec He-111 (cała załoga zginęła).

Mszana Dolna

Miasto w zachodniej części Beskidu Wyspowego, ładnie położone w kotlince u zbiegu Mszanki, Porębianki i Słomki. Stanowi ważny węzeł komunikacyjny, jest siedzibą kilku urzędów, dobrym punktem wypadowym na okoliczne „wyspowe" szczyty. Okolice Mszany zamieszkuje grupa etnograficzna Zagórzan, toteż miasteczko jest nazywane ich „stolicą".
Lokacja Mszany Dolnej na prawie magdeburskim nastąpiła pod koniec panowania Kazimierza Wielkiego. Osadę na tzw. Mieścisku (rejon dzisiejszego rynku) założyli najprawdopodobniej już wcześniej cystersi ze Szczyrzyca. Pierwszy kościół stanął tu z fundacji królewskiej w 1345 r. Przez następne lata Mszana wchodziła w skład starostwa nowotarskiego, później uzyskała status starostwa niegrodowego. Czerpała korzyści wynikające z położenia na szlaku handlowym, wiodącym od Krakowa przez Myślenice doliną Raby do Nowego Targu. Najazd szwedzki w połowie XVII w. spowodował znaczne zniszczenia, m.in. spłonął wtedy kościół parafialny. Od tego czasu rozpoczął się powolny upadek gospodarczy Mszany, do którego walnie przyczynili się kolejni dzierżawcy starostwa, narzucający chłopom coraz większe obciążenia pańszczyźniane.

Źródło: materiały wydawnictwa Rewasz

W drugiej połowie XIX w. nastąpiła powolna aktywizacja gospodarcza miasteczka, wybudowano wtedy „cesarski gościniec" w kierunku Sącza, później linię kolejową tzw. Transwersalną. Pod koniec XIX w. Mszana Dolna liczyła ponad 1800 mieszkańców, w tym 216 Żydów. Od 1883 r. funkcjonował sąd powiatowy, działała szkoła, kilka sklepów, kasa pożyczkowa Stefczyka, przytułek dla ubogich.

W okresie międzywojennym odkryto Mszanę Dolną jako atrakcyjne letnisko. Powstały wówczas pierwsze wille i pensjonaty. Warto wspomnieć, że w latach 1934–1939 działała w Mszanie wytwórnia nart Adolfa Serbeńskiego.

Podczas II wojny światowej ludność miasteczka zmniejszyła się o 25 proc. Żydzi z Mszany Dolnej, Dobrej i okolic zostali wymordowani podczas masowej egzekucji 19 sierpnia 1942 r. Mimo terroru rozwijało się życie konspiracyjne. Istniał silny ośrodek tajnego nauczania, którego zręby tworzyła Bronisława Szczepaniec i harcmistrz Julian Toliński.

Pomnik w parku Krasińskich w Mszanie Dolnej

Mszana Dolna odzyskała prawa miejskie w dniu 1 lipca 1952 r. Nastąpiły przeobrażenia komunikacyjne i architektoniczne, powstała nowa droga do Kamienicy, miasto zostało w części skanalizowane, uzyskało nowoczesny wodociąg, oczyszczalnię ścieków, sieć gazową i telefoniczną. Z inicjatywy inż. Józefa Marka powstała szkoła ogrodnicza. Aktualnie Mszana stawia na rozwój drobnego rzemiosła i przedsiębiorczości, inicjuje też wiele poczynań na niwie turystyki, między innymi projekt „Odkryj Beskid Wyspowy" i „Spotkania w Górach". Prężnie działają organizacje i stowarzyszenia, m.in. Klub Sportowy, TKKF „Lubogoszcz", terenowe koło PTTK.

Panorama Mszany Dolnej

„Folwark Stara Winiarnia"

Informacje krajoznawcze:

- **Rynek mszański**, położony w okolicy dawnego „Mieściska", jest już tylko z nazwy centralnym punktem miasteczka. Większość urzędów, sklepów i instytucji ulokowana jest przy przebiegających poniżej ulicach Kolbego i Piłsudskiego. Dziewiętnastowieczne domki w rynku i ulice wybiegające prostopadle w czterech kierunkach sprawiają wrażenie spowolnienia czasu.
- **Kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła**. Budowla w stylu tzw. neogotyku nadwiślańskiego, wzniesiona w latach 1891–1901, staraniem ówczesnego proboszcza Jankowskiego, według projektu W. Wdowiszewskiego. Wnętrze ozdabia polichromia, wykonana przez prof. Juliana Makarewicza. Najcenniejszym elementem wyposażenia jest szesnastowieczny obraz malowany na desce, przedstawiający Zaśnięcie Marii Panny.
- W dawnym parku podworskim (obecnie **Park Krasińskich**), w otoczeniu starych drzew **budynek dworski** w stylu angielskiego „cottage", wybudowany według projektu W. Kozłowskiego i A. Nieniawskiego, przez ostatniego właściciela Henryka Piotra Krasińskiego. Obecnie znajduje się tu Zakład Wychowawczy dla Nieletnich.
- W dzielnicy Marki (ok. 100 m od drogi Rabka-Mszana) zabytkowy **cmentarz żydowski**, odnowiony i ogrodzony w maju 1991 r. z fundacji Leo Gatterera z Frankfurtu nad Menem.
- Najstarszym budynkiem Mszany Dolnej jest tzw. **Winiarnia**, wybudowana w XIX w. (według ustaleń niektórych ba-

Pomnik ku czci Żydów mszańskich w osiedlu „Na Pańskim" w Mszanie Dolnej

daczy – na miejscu kasztelu obronnego z przeł. XVI-XVII w). Obecnie jest to centrum konferencyjno-szkoleniowe, winiarnia i miejsce koncertów.

- Przy ul. Zakopiańskiej znajdował się w XIX w. cmentarz choleryczny. Na jego miejscu obecnie stoi prosty krzyż.

Mszana Górna

Rozległa wieś (2670 mieszkańców) u podnóża pasemka Ostrej i Ogorzałej, należąca do gminy Mszana Dolna. Siedmiokilometrowy łańcuch osiedli rozciąga się wzdłuż Mszanki od jej połączenia z Porębianką, aż do Lubomierza.

Przywilej lokacyjny dla Mszany Górnej (*Mszana Superior*) wydał w 1365 r. król Kazimierz Wielki. Wieś należała do parafii w Mszanie Dolnej, o czym informuje dokument z 1595 r. Wśród właścicieli były rody Ratołdów i Pieniążków, a od podziału starostwa nowotarskiego w 1532 r. wieś należała do tzw. klucza wielkoporębskiego, należącego przez długi czas do Lubomirskich, Sanguszków i Wodzickich. Pod koniec XIX w. liczyła 1470 mieszkańców. Od 1883 r. funkcjonowała tu szkoła filialna.

Obecnie w Mszanie Górnej można zobaczyć kilka ładnych, drewnianych domów zagórzańskich. Prężnie działa Ochotnicza Straż Pożarna, zespół regionalny i klub sportowy. Pośrodku wsi znajduje się współczesny kościół parafialny p.w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy, zbudowany w latach 1953-1958. Z Mszany Górnej pochodził Józef Krzysztof (1926-1995) – rzeźbiarz, muzyk, regionalista zakochany w folklorze zagórzańskim, nazywany „Zagórzańskim Sabałą".

Niedźwiedź

Duża i ładna wieś gorczańska, położona u zbiegu potoków Konina i Porębianka, w otoczeniu szczytów Potaczkowej, Starmachowskiego Gronia i bezleśnego Witowa. Jest siedzibą gminy, liczy ok. 1400 mieszkańców, stanowi ważny ośrodek grupy etnograficznej Zagórzan.

Nazwa wsi w formie „Mezweza" pojawia się w najstarszych dokumentach już w XIV w. Pierwotnie stanowiła własność królewską puszczaną często w dzierżawę, m.in. Ratołdom, Pieniążkom, Lubomirskim. Na przełomie XVI i XVII w. właścicielami Niedźwiedzia oraz okolicznych dóbr stali się Lubomirscy, oni też ufundowali tu pierwszy kościół pw. Św. Sebastiana. W tym czasie funkcjonowała we wsi szkółka parafialna, przytułek dla ubogich, młyn i papiernia.

Warto zobaczyć:

- Centrum wsi przypomina niewielkie miasteczko. Znajduje się tutaj obszerny plac przypominający rynek, przy którym stoi kilka drewnianych domów z podcieniami. W lipcu 2000 r., na rynku w Niedźwiedziu odsłonięto **pomnik piewcy Gorców – Władysława Orkana**, który w tutejszym kościele był ochrzczony w 1875 r.
- W północnej części ryneczku do 1992 r. stał piękny drewniany kościółek p.w. św. Sebastiana, niestety po pożarze ostała się tylko murowana kaplica z XIX w.
- Na miejscowym cmentarzu (na zachód od rynku) znajdują się groby kpt. Juliana Zapały ps. Lampart – dowódcy partyzanckiego oddziału AK, Marii Smreczyńskiej – pierwszej żony Orkana oraz jego jedynej córki Zofii.

Nowe Rybie

Wieś licząca ok. 720 mieszkańców, położona w szerokim obniżeniu Rybiego Potoku (dopływ Tarnawki) pomiędzy stokami Pasierbieckiej Góry i Kostrzy. Z drogi z Tarnawy do Tymbarku rozciągają się wspaniałe widoki na centralną część Beskidu Wyspowego. Jest to jedna z najstarszych osad w okolicy, stanowiła gniazdo rodowe Rupniowskich herbu Drużyna, u progu XVI w. dziedziców Rybia, Łososiny, Piekiełka i Rupniowa. Parafię tutejszą założył Spytek Jordan ok. 1365 r. Pod koniec XIX w. było tu 86 domów mieszkalnych i ponad 600 mieszkańców. Wieś stanowiła wówczas własność hrabiego Wiktora Lanckorońskiego.

W Nowym Rybiu znajduje się późnogotycki, murowany **kościół p.w. Podniesienia Krzyża** z pocz. XVI w. W północnej części wsi, w przysiółku Smagówka zachowała się **drewniana kuźnia** z końca XIX w.

Kościół parafialny w Nowym Rybiu

Ogorzała (806 m) i Ostra (780 m)

Zalesiony, długi grzbiet, ciągnący się od Jasienia w kierunku zachodnim, między dolinami Łostówki i Łętowego Potoku. Wedle ludowej tradycji w Lesie Tobołowym na stoku Ogorzałej znajdują się ogromne pieczary, w których śpią zakuci w zbroje rycerze. W dniu Sądu Ostatecznego wstaną oni, aby zawojować świat.

Ograniczone panoramy na centralną i zachodnią część Beskidu Wyspowego można oglądać ze szlaku zielonego, we wschodniej części grzbietu.

Orkanówka

Muzeum biograficzne Władysława Orkana, na zboczu Starmachowskiego Gronia i wzniesienia Pustki, górujących od północnego wschodu nad Koninkami i Porębą Wielką. Placówka powstała w pięknym drewnianym domu, zbudowanym w stylu zakopiańskim w 1908 r., w pobliżu nieistniejącego już domu Smaciarzy (nazwisko rodowe Orkana), w którym urodził się 27 listopada 1875 r. Pisarz spędził tu spory kawał życia, tu powstały jego znane powieści, m.in. „Drzewiej".

Muzeum funkcjonuje od 1973 r., należy do gminy Niedźwiedź. Możemy zobaczyć liczne pamiątki po pisarzu: rękopisy, dyplomy, szkice, wycinki z gazet, na ścianach wiszą również jego obrazy.
Jako podziękowanie za szczęśliwy powrót syna z I wojny światowej matka pisarza ufundowała kapliczkę Matki Bożej z Lourdes. Stoi ona na początku alei jaworów prowadzących do Orkanówki, posadzonych przez pisarza w 1917 r.
W ostatnią sobotę maja na Orkanówce odbywają się uroczyste majówki organizowane przez Związek Podhalan, połączone z prezentacją folkloru zagórzańskiego.
Zwiedzanie muzeum w godzinach 9-16, oprócz niedziel i poniedziałków, adres: Poręba Wielka 109, tel. 18/331 70 88, 608 731557.

Paproć (643 m)

Szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego, określany również lokalnie jako Koszarska Góra lub Rysia Góra. W pogodne dni z partii szczytowych można zobaczyć wieże kościelne Krakowa i kominy Nowej Huty.
Na szczycie stoi wysoki, stalowy krzyż milenijny oraz kaplica p.w. Matki Boskiej Królowej Beskidów. Stokami Paproci – a także grzbietem głównym – przechodzą szlaki rowerowe. Na zachodnim zboczu Paproci, od strony Tymbarku znajduje się niewielkie schronisko skalne o długości ok. 3 m, powstałe prawdopodobnie w wyniku eksploatacji piaskowca.

Kaplica i krzyż na Paproci

Pasierbiec

Wieś licząca ok. 530 mieszkańców, malowniczo położona u podnóża Pasierbieckiej Góry ok. 450–500 m n.p.m. Znana jest ze słynącego cudami obrazu Matki Bożej Pocieszenia, znajdującego się w kościele o charakterystycznej, nowoczesnej sylwetce. W czasie świąt kościelnych podążają tu rzesze pielgrzymów.
Pierwsza wzmianka o Pasierbcu pochodzi z połowy XV w. Na początku XVII w. wieś była własnością Gabońskich, którzy sprzedali ją w 1632 r. książęcemu Kolegium Jezuickiemu z Krakowa. Po kasacie zakonu pod koniec XVIII w. majątek stał się własnością austriackiej „kamery".

Historia sanktuarium związana jest z osobą Jana Matrasa zwanego „Leśniakiem" z pobliskiej Laskowej. Służył on w armii austriackiej w czasie wojen napoleońskich. W bitwie pod Rastatt (5 czerwca 1796 r.) ciężko ranny Matras znalazł się na drodze szarżującego oddziału kawalerii. Rozpędzone konie przebiegły nad nim nie czyniąc mu krzywdy, zaś francuski (czyli nieprzyjacielski) żołnierz przeniósł go w bezpieczne miejsce. Wówczas złożył ślubowanie, że jeśli przeżyje, stanie się gorącym szerzycielem czci Matki Bożej.

Po powrocie w rodzinne strony Jan Matras wypełnił ślubowanie i wybudował na osiedlu Mroczkówka w Pasierbcu kaplicę jako wotum dziękczynne za swe ocalenie (1822 r.). Jej wnętrze ozdobił obrazem Matki Boskiej nieznanego twórcy, zwanej Matką Bożą Pocieszenia z Pasierbca.

Wieś w XIX w. stała się ważnym miejscem kultu maryjnego i celem licznych pielgrzymek. W związku z rozszerzającym się kultem maryjnym założono w 1951 r. „księgę łask", a w 1958 r. Pasierbiec stał się samodzielną parafią.

W latach 1973–1980 według projektu Zbigniewa Zjawienia zbudowano nową reprezentacyjną świątynię. Ma dwa poziomy: kościół dolny z kaplicą św. Maksymiliana Kolbego i kościół górny wyobrażający dwa stojące obok siebie namioty. Fronton świątyni układa się w kształt litery „M", co potwierdza obecność sanktuarium maryjnego. Kościół poświęcono 21 maja 1983 r., po czym w uroczystej procesji wniesiono do niego cudowny obraz Matki Bożej Pocieszenia. W 1993 r. koronacji obrazu dokonał bp Józef Życiński.

Kościół w Pasierbcu

Obok świątyni dzwonnica. Urządzono dróżki ze Stacjami Radości Matki Boskiej oraz Drogę Krzyżową (proj. arch. Wincenty Kućma). Główny odpust przypada w pierwszą niedzielę po 28 sierpnia. Przy bazylice funkcjonuje duszpasterstwo młodzieży. Od 1991 r. mają tutaj siedzibę siostry ze Zgromadzenia św. Jana Chrzciciela.
Msze św. w niedziele: 7.00, 9.00, 11.00, 16.00. W dni powszednie: 6.30, 11.00 i 18.00; w soboty nowenna i msza św. ku czci Matki Boskiej Pocieszenia o 18.30.
W przysiółku **Bałażówka** stoi stalowy **Krzyż Milenijny**, wystawiony w 2000 r., spod którego rozciąga się piękny widok na południe.
W Pasierbcu polecamy wizytę u p. Teresy Dudziak, która maluje na szkle sceny religijne oraz tematy krajobrazowe i przyrodnicze. Prowadzi również kiosk z pamiątkami i dewocjonaliami oraz jest przewodnikiem po Sanktuarium.

Pasierbiecka Góra (764 m)

Zalesione wzniesienie w długim grzbiecie, ciągnącym się od Nowego Rybia po Przełęcz Widomą. Z podszczytowego osiedla o nazwie Wierzch Góry rozciągają się wspaniałe widoki na Beskid Wyspowy i Sądecki, przy dobrej pogodzie widać Tatry. Na przełączce pomiędzy Pasierbiecką a Kamionną (przy niebieskim szlaku) znajduje się niewielkie torfowisko – zarastający stawek, owiany licznymi legendami.

Pasmo Łososińskie (Pasmo Jaworza i Sałasza)

Długi grzbiet, ciągnący się równoleżnikowo od Dzielca nad Limanową do Białowodzkiej Góry nad Dunajcem i Ostrej Góry nad Jeziorem Rożnowskim. Panoramy z podszczytowych polan są niezwykle piękne, a buczyny należą do najładniejszych w Beskidzie Wyspowym. Planuje się utworzyć Łososińsko-Żegociński Park Krajobrazowy.
Szczyt **Jaworza (918 m),** nazywany również Kretówką lub Patryją (kiedyś stała tu drewniana wieża triangulacyjna), był w okresie II wojny światowej miejscem koncentracji oddziałów partyzanckich. Na jego północno-wschodnim zboczu (ok. 300 m od szczytu) znajduje się Jaskinia Zbójecka (nazywana również Jaskinią w Kretówce). Na Jaworz wiedzie z Limanowej przyrodnicza ścieżka dydaktyczna, wyznakowana z inicjatywy limanowskiego samorządu. Przez szczyt przebiega również szlak rowerowy ze Żmiącej. Jesienią 2010 r. pod szczytem Jaworza, na osiedlu Wola Stańkowa, zbudowano drewnianą wieżę widokową (piękna panorama na południe i wschód).
Nazwa **Sałasz (905 m)** związana jest z gospodarką pasterską. Z podszczytowej polany rozciągają się świetne panoramy na południe. Znajduje się tu niewielka wiata dla turystów, kilka ławek i miejsce na ognisko. Piękne widoki możemy również oglądać z polany Stoły, znajdującej się na Sałaszu Zachodnim, ok. 2 km na zachód od szczytu głównego. Na stoku pn. Sałasza malownicze osiedle Oślak. Można tu zobaczyć kamienną kapliczkę, dużą pasiekę, piękne widoki na dolinę Łososiny. Nieco powyżej osiedla, na zarastającej polanie jest miejsce po karczmie żydowskiej, tzw. **Karczmisko,** oraz **Hucisko** – miejsce po niewielkiej hucie szkła.

Piekiełko

Wieś (ok. 570 mieszkańców) u podnóża Paproci i Zęzowa malowniczo położona w głębokiej dolinie Łososiny. Dobry punkt wypadowy w centralną i północną część Beskidu Wyspowego Najstarsze wzmianki o wsi datują się na drugą połowę XV w., była ona wówczas własnością rycerską.

W **malowniczym przełomie** Łososiny na odcinku ok. 150 m w nurcie rozsiane są potężne głazy. Bystrza i niewielkie wodospady nadają rzece prawdziwie górski charakter.

W przysiółku Chwalibogówka (przy niebieskim szlaku na Kamionną) znajduje się piękna, murowana **kapliczka** z wieżyczką, zbudowana została w 1866 r. przez Jana Smotra jako wotum „za ocalenie". Pod dachem umieszczona jest drewniana rzeźba Chrystusa Frasobliwego, odrestaurowana w 2004 r.

W Piekiełku można odwiedzić niewielką **Izbę Regionalną („Muzeum U Zenka")**. Gospodarz, Zenon Duchnik (przewodnik beskidzki) jest skarbnicą wiedzy o regionie i miejscowych ciekawostkach. Tel. 18/332 55 54.

Pisarzowa

Duża wieś, licząca 1990 mieszkańców, u podnóża Wielkiej Góry, grzbietu Litacza i bezleśnego Zbyrka. Leżąca na dziale wodnym pomiędzy potokami Smolnik i Mordarka. Wiedzie tędy Galicyjska Kolej Transwersalna i lokalna droga z Limanowej do Nowego Sącza.

Wieś była wzmiankowana w 1335 r. jako królewszczyzna i pozostała nią aż do zaborów. Prawdopodobnie już w XIV w. funkcjonowała tu parafia, a od końca XVI w. niewielka szkoła parafialna, istniał również młyn i karczma. Podczas „potopu" mieszkańcy Pisarzowej, Siekierczyny i Przyszowej napadli na Szwedów rozłożonych obozem w sąsiedniej Męcinie. Po wojnie północnej, na początku XVIII w., nastąpił upadek gospodarczy wsi. Po zaborach dawna królewszczyzna – Pisarzowa stała się własnością cesarską jako część tzw. dóbr kameralnych. W 1833 r. kupił ją baron Maurycy Brunicki. Poszukiwał on w swych dobrach ropy naftowej. W Pisarzowej nie znaleziono większych złóż „czarnego złota", ale jeszcze w XX w. było w okolicy kilka studzienek, z których prymitywnymi metodami czerpano skalny olej na potrzeby gospodarstw domowych. Do 1871 r. funkcjonował w Pisarzowej niewielki browar.

Stara chałupa w Pisarzowej

Pod koniec XIX w. wieś liczyła ponad 1200 mieszkańców. Zbudowana wtedy linia kolejowa przyniosła stopniową aktywizację gospodarczą okolicy. U progu XX w. pisarzowscy kapłani zainicjowali szeroki ruch trzeźwościowy, zaczęły powstawać pierwsze organizacje społeczne, kółka rolnicze i kasy zapomogowe. Prężnie działał Związek Strzelecki; kilkudziesięciu mieszkańców wsi wstąpiło do Legionów Polskich.
W czasie II wojny światowej w okolicy działała partyzantka AK. Dezorganizowano ruch kolejowy, atakowano niemieckie kolumny, podejmowano próby uwolnienia więźniów z „pociągów śmierci".
Wielkie zasługi dla rozwoju kulturalnego i społecznego Pisarzowej położył Antoni Górszczyk, kierownik tutejszej szkoły, miłośnik folkloru.
Tradycje starego rzemiosła podtrzymuje w Pisarzowej Władysław Raczek, którego pasją jest kowalstwo i malarstwo. Pan Władysław zaprasza do swojej **kuźni** na warsztaty i pokazy, bierze również udział w ogólnopolskich wystawach i przeglądach. Kontakt: Pisarzowa 282, tel. 18/332 82 82.

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi, nad potokiem, stoi **drewniany kościółek** parafialny z 1713 r., p.w. św. Jana Ewangelisty, orientowany, budowany na zrąb. Wewnątrz ołtarz główny Matki Bożej Pocieszenia i św. Jana. W otoczeniu świątyni rośnie kilka pomnikowych lip. Przed kościołem pomnik poległych w latach 1914–18. Obok kościoła, w budynku dawnej „organistówki" funkcjonuje niewielkie **muzeum parafialne**, prezentujące zbiory o charakterze historycznym i etnograficznym.
- Powyżej kościoła (ok. 100 m), w budyneczku po lewej stronie, znajduje się **Izba Regionalna** z wystawą poświęconą kulturze materialnej i historii mieszkańców Pisarzowej i okolic. (tel. 18/332 81 44).
- W Pisarzowej działa **regionalny zespół „Pisarzowianie"**, prezentujący kulturę ludową Lachów Limanowskich.
- Zachowało się kilka starych zagród lachowskich. We wsi rośnie prastary **dąb – pomnik przyrody**.
- W górnej części wsi (przy wąskiej asfaltówce wiodącej od kościoła), w cieniu dwóch starych lip znajduje się **cmentarz „morowy"**. Przy tej drodze można zobaczyć również XIX-wieczny **kamienny spichlerz**.

Kościół parafialny w Pisarzowej

Izba Regionalna w Pisarzowej

Poręba Wielka

Rozległa wieś gorczańska (ok. 2000 mieszkańców) w dolinie potoku Porębianka, otoczona wzniesieniami Chabówki i Ostrego Gronia (od zachodu) oraz Starmachowskiego Gronia (od wschodu). Popularna baza letniskowa i kolonijna, niewielki ośrodek usługowo-administracyjny, siedziba dyrekcji Gorczańskiego Parku Narodowego.

Poręba została założona przez cystersów ze Szczyrzyca w drugiej połowie XIV w., w ramach ich wielkiej akcji kolonizacyjnej na pograniczu Gorców i Beskidu Wyspowego. Pod koniec XIV w. stała się własnością królewską, a dzierżawcami byli Ratołdowie ze Skrzydlnej. Drogą koligacji rodzinnych Poręba przeszła we władanie Pieniążków. Z początkiem XVII w. właścicielami wsi zostali Lubomirscy, którzy na mocy ustawy sejmowej z 1607 r. założyli klucz ziemski zwany porębskim. W dziejach Poręby wielce pozytywnie zapisali się Wodziccy – właściciele klucza w XIX i XX w. Wznieśli oni ładny dwór drewniany w stylu tyrolskim, otoczony rozległym parkiem krajobrazowym. Wprowadzali nowoczesne metody gospodarowania, zbudowali tartak i papiernię, z ich inicjatywy w Koninkach powstała huta szkła.

W czasie okupacji wieś stanowiła zaplecze dla oddziałów partyzanckich AK i AL.

Po wojnie Poręba rozwinęła się jako ośrodek letniskowy i agroturystyczny. Na bazie tutejszych źródeł mineralnych – zinwentaryzowanych już w XIX w. solanek bromowo-jodowych – planuje się utworzenie uzdrowiska.

Dwór Wodzickich spłonął w 1945 r., ocalała jedynie wozownia. **Park podworski** ma bogaty drzewostan (lipy, jawory, wiązy górskie), zwracają uwagę ładne stawy. Na terenie parku od 1995 r. mieści się **dyrekcja Gorczańskiego Parku Narodowego.** Tutejsze atrakcje przyrodnicze prezentuje ścieżka dydaktyczna o długości 3,5 km, kończąca się na wzniesieniu Chabówka.

Przyszowa

Rozległa wieś w górnym biegu potoku Słomka, leżąca u podnóża zalesionych wzniesień Piekła i Łyżki. Należy do gminy Łukowica, liczy 2470 mieszkańców.

Przyszowa jest jedną z najstarszych wsi na ziemi limanowskiej. Parafia istniała tu już na pewno w 1326 r., a znacznie wcześniej na górującej nad wsią Łyżce znajdował się zameczek rycerskiego rodu Wierzbiętów herbu „Jani-

na". Jak mówi miejscowa tradycja, chroniła się tu ze swymi skarbami księżna Kinga ze Starego Sącza w trakcie najazdów tatarskich.
O właścicielach Przyszowej głośno było na całej Sądecczyźnie w XVI i XVII w., głównie za sprawą ich krewkiego charakteru i sympatii ariańskich. W czasie „potopu", w ostatnich dniach grudnia 1655 r. okoliczni chłopi pod wodzą Krzysztofa Dunin-Wąsowicza, właściciela części Przyszowej, rozbili pod Mordarką oddział Szwedów.
W 1683 r. dobra przyszowskie kupił od Dunin-Wąsowiczów Aleksander Żuk-Skarszewski, gospodarzący przedtem na Podolu. Po wojnach kozackich i tureckich wolał przenieść się do spokojniejszej Małopolski. Jego potomkowie gospodarowali tu aż do 1945 r. (w 1998 r. wprowadzili się ponownie).
Pod koniec XIX w. Przyszowa liczyła ponad 1400 mieszkańców. Istniały cztery dworki szlacheckie: w Przyszowej Dolnej, „Podowszczyzna", „Rusinówka" i „Na Ogrojcu".

Informacje krajoznawcze:

- Pozostałości tajemniczego **grodu na Łyżce** znajdują się pod zalesionym wierzchołkiem góry od strony zachodniej. Znajdziemy tu resztki obwarowań i kamienne zwaliska, strzegące być może wejścia do podziemi, gdzie znajdują się legendarne skarby św. Kingi. Więcej ➔ Łyżka.
- W środku wsi stoi murowany **kościół parafialny,** wybudowany w latach 1901–1906 w stylu neogotyckim, na miejscu poprzedniego drewnianego. Projektantem był Teodor Talowski, a polichromia z 1939 r. jest dziełem Adama Miksza. Wnętrze ma bogate detale kamieniarskie i architektoniczne, jest nakryte sklepieniami neogotyckimi. Naprzeciw kościoła stoi **drewniany budynek plebański** z pocz. XX w.
- XIX-wieczny budynek **dworu przyszowskiego** użytkowała w latach 1945-1998 szkoła podstawowa. Na początku XXI w., po wybudowaniu nowego budynku szkoły, do dworu wprowadzili się potomkowie ostatnich przedwojennych właścicieli ze znanej rodziny Żuk-Skarszewskich.
- Przy wąskiej drodze do Długołęki, we wschodniej części Przyszowej, można zobaczyć zespół **drewnianych zabudowań** krytych strzechą: chałupę kmiecą, stodołę i suszarnię owoców.
- Z Przyszowej-Berdychowa wywodził się **Tytus Czyżewski** (1880–1945) – dramatopisarz, poeta, teoretyk sztuki, jeden z pionierów polskiego malarstwa nowoczesnego.
- **Regionalny Zespół „Przyszowianie"** od 2001 r. prezentuje kulturę ludową Lachów Sądeckich.

Kościół parafialny w Przyszowej

Raba Niżna

Kapliczka z 1832 r. w Rabie Niżnej

Miejscowość letniskowa (ok. 1000 mieszkańców), rozciągnięta w dolinie Raby u podnóża Lubonia Wielkiego. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1581 r. Była wsią królewską. Wchodziła w skład dzierżawy nowotarskiej, potem mszańskiej. Po I rozbiorze stała się własnością austriackiej „kamery". W 1819 r. sprzedana Piotrowi Wojnie. U progu XX w. dobra ziemskie o pow. ponad 2000 ha nabył hrabia Chomentowski; dwór i majątek został w tej rodzinie do 1945 r.

We wsi klasycystyczny **dwór Chomentowskich** z przełomu XIX i XX w. Murowany, dwukondygnacyjny, kryty dachem mansardowym.

Warto też zwrócić uwagę na drewniany **budynek stacji kolejowej**, który był plenerem dla kilku filmów fabularnych, m.in. „Przygód Dobrego Wojaka Szwejka" oraz „Niemców". We wsi, przy głównej drodze stoi **kamienna kapliczka z 1832** r.

Raba Wyżna

Rozległa wieś (ok. 3800 mieszkańców) w górnym biegu Raby, siedziba gminy. Jej przysiółki rozsiane są również na północnych Pasma Podhalańskiego oraz Rabskiej Góry.

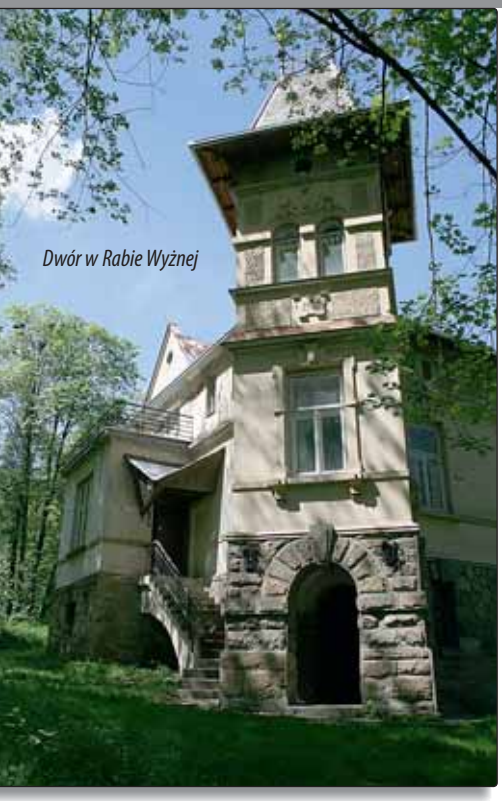
Wieś została założona ok. 1580 r. przez kasztelana krakowskiego Wawrzyńca Spytka Jordana herbu Trąby. Kolejnymi właścicielami byli Zebrzydowscy, Skrzetuscy i Sierakowscy. Tragiczne żniwo zbierały tutaj klęski głodu i epidemie, zwłaszcza w latach 1846-1847. Pod koniec XIX w. przeprowadzono linię kolei żelaznej do Zakopanego, co przyczyniło się do awansu cywilizacyjnego i gospodarczego wsi. Tutejszy majątek przeszedł wówczas w ręce Zduniów, którzy go zmodernizowali i powiększyli. Wanda Zduniowa wyszła za mąż w 1917 r. za Kazimierza Głowińskiego – starostę nowotarskiego. Głowińscy w tutejszym dworze zorganizowali elegancki pensjonat dla bogatych gości: ziemian, bogatych kupców i naukowców. Ważnym wydarzeniem w powojennych dziejach Raby Wyżnej było utworzenie gminy w 1973 r.

Z Rabą Wyżną związany jest urodzony tutaj ks. arcybiskup Stanisław Dziwisz, sekretarz i przyjaciel Ojca Świętego Jana Pawła II, obecnie metropolita krakowski.

W Rabie Wyżnej tworzy znana poetka Wanda Czubernatowa, autorka kilku tomików wierszy pisanych zarówno gwarą góralską, jak i literacką polszczyzną. Jej pasją jest ponadto zielarstwo i dobra kuchnia.

Informacje krajoznawcze:

- **Kościół parafialny** p.w. św. Stanisława Męczennika i Biskupa ufundowali Skrzetuscy ok. 1665 r. na miejscu poprzedniego, drewnianego.

Dwór w Rabie Wyżnej

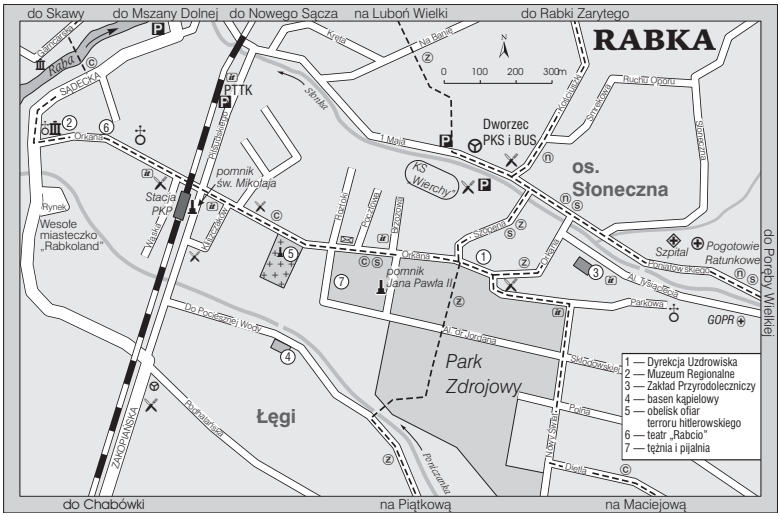
Konsekracji dokonał biskup sufragan krakowski Mikołaj Oborski w 1668 r. Była to spora jak na owe czasy świątynia, na msze uczęszczali tu wierni z Rokicin, Sieniawy i Bielanki. We wnętrzu świątyni zwraca uwagę plafon namalowany przez Piotra Nizieńskiego (uczeń Jana Matejki) przedstawiający ogłoszenie dogmatu o niepokalanym poczęciu Najświętszej Marii Panny. Gruntowny remont świątyni przeprowadzono w latach 80. XX w., powstała wówczas polichromia autorstwa Jacka Konarskiego.

- **Dwór w Rabie Wyżnej** – eklektyczny, łączący formy klasycystyczne i secesyjne – zbudowała go w latach 1900-1902 rodzina Zduniów, według projektu Jana Kuhna. Obecni właściciele kupili go w 1999 r. od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Zamierzają urządzić tu elegancki pensjonat i restaurację. Wokół dworu rozległy park o pow. ok. 12 ha, założony na początku XX w. Można tu zobaczyć okazałe lipy, sosny wejmutki, graby, jesiony i buki.
- **Krzyż Milenijny** na Rabskiej Górze poświęcił abp Kazimierz Nycz w 2000 r. Koło krzyża biegnie szlak pieszy im. Ojca Świętego Jana Pawła II. Wędrując nim warto odwiedzić źródełko św. Rozalii i kapliczkę św. Huberta przy zejściu do Sieniawy.

Rabka-Zdrój

Miasteczko uzdrowiskowe (13,2 tys. mieszkańców) położone w uroczej kotlince na pograniczu Gorców i Beskidu Wyspowego. Razem z sąsiednimi miejscowościami: Rdzawką, Ponicami i Chabówką – tworzy niewielką gminę. Stanowi ważny ośrodek turystyczny, letniskowy i rekreacyjny, a źródła lecznicze i łagodny mikroklimat stawiają Rabkę w rzędzie najważniejszych polskich uzdrowisk. Szczególnie dobre wyniki osiąga się tutaj w leczeniu schorzeń dzieci, dlatego Rabka uzyskała zaszczytny tytuł „Miasta Dzieci Świata".

Dolinę Raby skolonizowali cystersi szczyrzyccy, którzy od wojewody krakowskiego Teodora Gryfity otrzymali upoważnienie do prowadzenia akcji osadniczej na tzw. terytorium ludźmierskim. Dokument księcia Bolesława Wstydliwego z 1254 r. potwierdza te nadania, wymieniając jednocześnie po raz pierwszy nazwę miejscowości „*sal in Rapschyca*". Dokument ten, znany z przekazów Jana Długosza, dowodzi, że od najdawniejszych czasów

Źródło: materiały wydawnictwa Rewasz

eksploatowano tu cenne solanki. W 1364 r. król Kazimierz Wielki zezwolił Mikołajowi z Ujścia na założenie wsi, położonej pomiędzy rzekami Słonką, Kasinką i Rabą, wedle przepisów prawa magdeburskiego. Pod koniec XV w. właścicielami wsi i okolicznych terenów zostali Jordanowie herbu Trąby. Na skutek starań Wawrzyńca Spytka Jordana, kasztelana krakowskiego, w Rabce powstała osobna parafia i zbudowano pierwszy kościół w roku 1565. W XVI-XIX w. właścicielami Rabki byli m.in. Zebrzydowscy, Przyłęccy, Konopniccy, Wielopolscy i Zubrzyccy. Z miejscowych źródeł dawno już korzystała miejscowa ludność lecząc pospolite choroby. Prof. Józef Dietl (1804-1878), na zlecenie właściciela Rabki Juliana Zubrzyckiego, ustalił skład chemiczny rabczańskich źródeł, wykazując, że zawierają one leczniczy jod, brom i chlorek sodu w ilościach, które stawiają je na czołowym miejscu w Europie. Od lat 60. XIX w. rozpoczęto budowę pierwszych urządzeń zdrojowych, tzw. Łazienek, powstały liczne hoteliki i pensjonaty, udrożniono zasypane przez Austriaków źródła „Maria", „Rafaela", „Krakus" i „Kazimierz".

Pomnik Papieża Jana Pawła II w parku zdrojowym w Rabce

Status uzdrowiska Rabka uzyskała w 1864 r., a rozwojowi miejscowości i napływowi kuracjuszy sprzyjało uruchomienie Galicyjskiej Kolei Transwersalnej. Równocześnie rozwijały się miejscowe rzemiosła, zwłaszcza garncarstwo. Rabka słynęła również z rzeźbiarstwa w drewnie i wyrobu świątków ludowych. Przejęcie uzdrowiska przez rodzinę Kadenów pod koniec XIX w. oraz odzyskanie przez Polskę niepodległości spowodowało, że Rabka stała się kurortem o międzynarodowej renomie, zwłaszcza w leczeniu chorób dziecięcych. Rozporządzeniem prezydenta Ignacego Mościckiego z 1928 r. uzdrowisko rabczańskie wraz z sąsiednimi wsiami zostało objęte ochroną prawną w celu zachowania jego przyrodniczych i leczniczych walorów. Co roku przyjeżdżało tu kilkanaście tysięcy kuracjuszy.

Prawa miejskie uzyskała Rabka w 1953 r. W ostatnim półwieczu gruntownie zmodernizowano układ komunikacyjny zdrojowiska, zbudowano sieć instalacji sanitarnych i wodociągowych, powstały nowe sanatoria i centra rehabilitacyjno-lecznicze. Pobyt w Rabce zaleca się zwłaszcza dzieciom chorym na astmę oskrzelową, nieżyty alergiczne i przewlekłe schorzenia górnych dróg oddechowych, choroby reumatyczne i cukrzycę dziecięcą. Okolice Rabki charakteryzują się niezwykle korzystnym bioklimatem, wysokim nasłonecznieniem, łagodnymi wiatrami i prawie całkowitym brakiem mgieł. W ostatnich latach nastąpiła intensywna przebudowa centrum miasta i parku zdrojowego. Powstała okazała tężnia solankowa, zbudowano nowe ścieżki spacerowe i rekreacyjne, miasteczko zabaw dla dzieci. Następuje też zmiana profilu leczenia – coraz częściej leczy się tu schorzenia sercowe osób dorosłych, ponadto wszelkiego rodzaju choroby cywilizacyjne.

Informacje krajoznawcze:

- Najcenniejszym zabytkiem Rabki jest piękny, **drewniany kościółek** p.w. św. Marii Magdaleny. Został on zbudowany w latach 1600–1606, na miejscu poprzedniego. Od 1936 r. funkcjonuje w nim Muzeum Etnograficzne im. Władysława Orkana. Wokół kościółka rosną dęby i lipy zasadzone w XVII w. Obok budynek „organistówki" z 1860 r., przeniesiony spod kościoła w Niedźwiedziu, gdzie pełnił funkcję karczmy.
- Na ul. Zdrojowej znajduje się kościół p.w. św. Teresy (dawna kaplica zdrojowa) zbudowany ze składek wiernych w 1928 r. Po II wojnie światowej posługę kapłańską pełnił tutaj ks. Mieczysław Maliński, przyjaciel i biograf Jana Pawła II.

Tężnia solankowa w Rabce

- Kilka starych **obiektów uzdrowiskowych**, pamiętających jeszcze XIX wiek. Są to wille „Kazimierz", „Anioł", „Pod Trzema Różami", czy willa „Luboń".
- Działa **Państwowy Tatr Lalek „Rabcio"**, który powstał w 1949 r. jako maleńki teatrzyk kukiełkowy.
- W parku rozrywki „Rabkoland", przy ul. Podhalańskiej, **Muzeum Orderu Uśmiechu**, w którym prezentuje się pamiątki związane z kawalerami tego odznaczenia.
- Tradycje **dawnego rzemiosła** w Rabce i sąsiedniej Skomielnej Białej podtrzymują Edward Gacek i Adam Kościelniak (pracownia garncarska) oraz Waldemar Kuniczuk i Zygmunt Wojtowicz (rzeźba ludowa).

Kościół-muzeum w Rabce Zdroju

Rozdziele

Wieś (870 mieszkańców) na północnym obrzeżu Beskidu Wyspowego, na zboczach Łopusza i Kobyły. Nazwa wywodzi się prawdopodobnie od faktu, że miejscowość położona jest na dziale wód i „rozdziela" dorzecze Raby i Dunajca.

Najcenniejszym zabytkiem wsi jest **gotycki, drewniany kościół** p.w. św. Jakuba konstrukcji zrębowej, jednonawowy, z 1563 r., zbudowany pierwotnie w Królówce, według tradycji z fundacji króla Zygmunta Augusta.

Sałasz (905 m) ➔ Pasmo Łososińskie.

Siekierczyna

Rozległa wieś licząca ok. 1700 mieszkańców, malowniczo położona u stóp Jeżowej Wody i Ostrej. Spod współczesnego kościoła w centrum wsi rozciągają się piękne widoki na wschodnią część Beskidu Wyspowego i obniżenie Limanowej. Siekierczyna dzieli się na Górną (zabudowania rozrzucone na stokach Kuklacza, Gwizdora i Golcowa) oraz Dolną (w dolinie Słomki). Długosz zanotował, że w XV w. wieś stanowiła własność rodziny Rożnów herbu Gryf. Potem należała do Jana Tarły, wojewody lubelskiego, a w 1534 r. do Bobowskich. W XVI i XVII w. Siekierczyna była we władaniu dziedziców sąsiedniej Przyszowej: Wierzbiętów, Wielogłowskich i Żuk-Skarszewskich.

Z Siekierczyny pochodził ojciec amerykańskiego **kardynała Jana Króla** (1910–1996). W latach 1971–1975 kardynał Król był przewodniczącym Konferencji Biskupów USA i Konferencji Katolickiej Stanów Zjednoczonych. Otrzymał aż 26 wysokich odznaczeń amerykańskich.

W Siekierczynie Górnej, przy dużym wsparciu materialnym kardynała Króla, zbudowano w latach 1986-1997 **kościół p.w. Matki Bożej Łaskawej**. Niedaleko kościoła znajdują się **dwie zabytkowe kapliczki z XIX w.**: szafkowa z figurą M. B. Bolesnej oraz słupowa z 1882 r. (obecnie przebudowana), z ludową rzeźbą Jezusa Frasobliwego.

W Siekierczynie Dolnej, przy skrzyżowaniu dróg znajduje się **dworek szlachecki** „Na Podstawach", obok stoi XIX-wieczny spichlerz drewniany. W tej części Siekierczyny, przy szlaku zielonym na Kuklacz można zobaczyć **starą kuźnię** z przełomu XIX i XX w.

Sieniawa

Rozległa, długa wieś (ok. 1800 mieszkańców) położona w źródłowym odcinku Raby, pomiędzy zboczami Pasma Podhalańskiego i Rabskiej Góry. Nazwa, zdaniem językoznawców wywodzi się od słowa „cień" i nawiązuje do zacisznej, cienistej doliny potoku.

Wieś była założona pod koniec XVI w. przez Wawrzyńca Spytka Jordana. Kolejni właściciele (Zebrzydowscy, Sierakowscy) wybudowali tu w połowie XVII w. dwór oraz założyli folwark. Sieniawa była wówczas miejscem pobytu rozbójników. Później (zwłaszcza w czasie rabacji galicyjskiej w 1846 r.) stała się miejscem oporu przeciwko wyzyskowi feudalnemu. W 1899 r. przeprowadzono tędy linię kolejową Chabówka – Zakopane, co przyczyniło się do wzrostu gospodarczego i awansu cywilizacyjnego wsi. Do końca II wojny światowej i parcelacji gruntów dworskich gospodarzyli tu Głowińscy z Raby Wyżnej.

Informacje krajoznawcze:

- **Drewniany kościółek** p.w. św. Antoniego Padewskiego ufundował Andrzej Sędzimir w 1740 r. Budowla konstrukcji zrębowej, orientowana, z charakterystycznym wysokim, gontowym dachem, który wieńczy ładna sygnaturka. Zachowało się w większości oryginalne wyposażenie z poł. XVIII w. Obok świątyni ładny starodrzew (lipy, jesiony) oraz drewniany dom ludowy wybudowany w okresie międzywojennym.
- **Nowy kościół parafialny** zbudowano w latach 1987–1990. Kamień węgielny poświęcił w Rzymie papież Jan Paweł II. W środku znajduje

się otoczony lokalnym kultem obraz Matki Bożej Sieniawskiej z poł. XVIII w.

- **Dwór z przełomu** XVII i XVIII w. wraz z zabudowaniami gospodarczymi, otoczony XIX-wiecznym parkiem, obecnie ośrodek wypoczynkowy.
- **Dzwonnica loretańska** z z XVIII w. na tzw. Roli Pytlowej.

Dwór w Sieniawie

Skawa

Rozległa wieś (ok. 4000 mieszkańców) w górnym biegu rzeki Skawy, przy jej dziale wodnym z Rabą.

Wieś należała w XVI wieku do Jordanów herbu Trąby, później drogą koligacji rodzinnych przeszła w ręce Zebrzydowskich. W XIX wieku tutejszym folwarkiem zarządzali Borowscy, po nich Zduniowie. O 1924 r. funkcjonował dom zakonny księży salezjanów, którzy przybyli tu w 1920 r. i aktywnie włączyli się w życie społeczne i kulturalne wsi – organizowali przedstawienia teatralne, przyczynili się do założenia kasy oszczędnościowo – pożyczkowej i mleczarni. Obecnie Skawa jest wsią letniskową i rolniczą, znana jest również za sprawą działającego przy Gminnym Ośrodku Kultury kabaretu góralskiego „Truteń".

Warto zobaczyć murowany kościół parafialny p.w. NMP Wspomożenia Wiernych i św. Jana Bosko, zbudowany w latach 1932-1936, w którym posługę duszpasterską sprawują księżą salezjanie. W Skawie Środkowej stoi murowana kapliczka p.w. Serca Pana Jezusa z 1894 r.

Skiełek (749 m)

Zalesiony szczyt nad Łukowicą, stanowiący wschodnie zwieńczenie długiego grzbietu ciągnącego się od Cichonia i Ostrej. W niektórych opracowaniach turystycznych określany również jako Szkiełek. Na stokach Skiełka znajduje się jedno z najliczniejszych w Polsce stanowisk ściśle chronionej brzozy ojcowskiej. Piękne panoramy na Gorce i Tatry można oglądać z asfaltowej drogi trawersującej zbocza Skiełka od południa.

Nazwa góry wywodzi się od gwarowego określenia skowytu wilków („*skiauczenie*") lub od twardej, nieurodzajnej ziemi.

Skrzydlna

Wieś letniskowa (ok. 1060 mieszkańców) położona u źródeł Stradomki, u stóp Cietnia i Śnieżnicy, od południa otoczona niewysokimi wzniesieniami, które nazywa się „Pieninkami Skrzydlańskimi" (Worecznik, Krzenowiska i Ostra Góra). Zabudową przestrzenną przypomina niewielkie miasteczko.

Skrzydlna jest jedną ze starszych miejscowości w okolicy. Pojawia się w dokumentach jako *Crzidlna* już na przełomie XIII i XIV w. Pierwszym udokumentowanym dziedzicem Skrzydlnej był Zbigniew z potężnego rodu Gryfitów, potem wsią do XVI w. władali Ratołdowie.

W czasie rabacji 1846 r. nienawiść chłopów skierowała się przeciwko miejscowemu justycjariuszowi (urzędnik do rozstrzygania sporów między dworem a wsią) Sroczyńskiemu. Przeczuwając co go może spotkać, schował się do kościoła, *ale rozwścieczeni chłopi wywlekli go, po czym skrwawili kościół, za co 3 miesiące nie odbywały się tu nabożeństwa*.

W latach 50. XIX w. (po pożarze Tymbarku w 1852 r.) Skrzydlna stała się siedzibą niewielkiego powiatu tzw. sądowego.

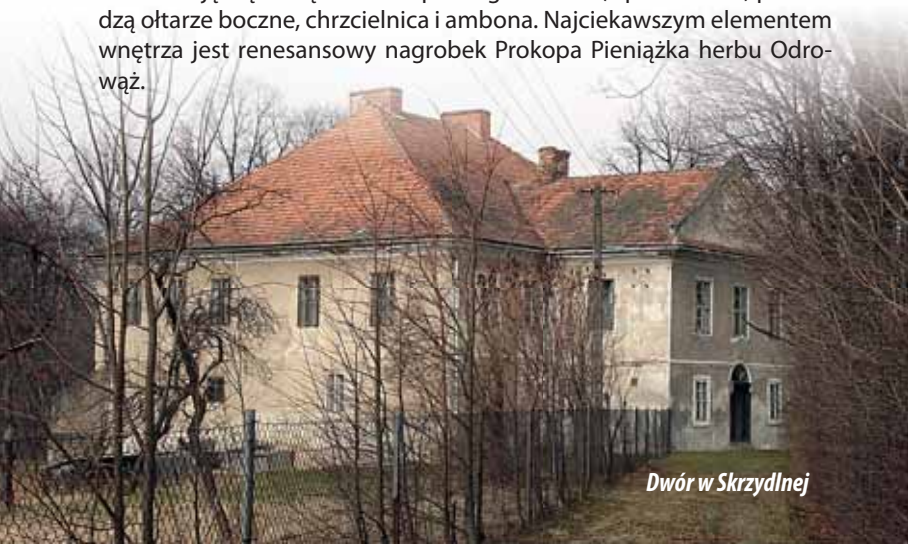
Pod koniec XIX w. w Skrzydlnej żyło 865 mieszkańców (w tym 38 Żydów), funkcjonowała szkoła ludowa i urząd pocztowy. Zadłużony majątek u progu XX w. został zakupiony przez Galicyjski Bank Ziemski z Łańcuta oraz Zygmunta Marsa herbu Noga z Limanowej.

W 1903 r. zawiązało się Koło Patriotyczno-Niepodległościowe „Jutrzenka", grupujące młodzież gimnazjalną ze Skrzydlnej i Szczyrzyca. Z inicjatywy „Jutrzenki" postawiono tzw. krzyż grunwaldzki przy drodze ze Szczyrzyca do Jodłownika. Mikołaj Konieczny – jeden z twórców „Jutrzenki" – założył w Skrzydlnej Kółko Rolnicze (1900 r.) oraz oszczędnościowo-pożyczkową Kasę Raiffeisena.

Obecnie Skrzydlna należy do gminy Dobra, jest niewielkim letniskiem i dobrym punktem wypadowym w okoliczne góry.

Informacje krajoznawcze:

- We wschodniej części ryneczku skrzydlańskiego, w cieniu wiekowych drzew **stoi drewniano-murowany kościółek** p.w. św. Mikołaja. Murowane prezbiterium pochodzi z XVI w., drewniana nawa z XVIII w. ma konstrukcję zrębową. Z okresu późnego baroku (2 poł. XVIII w.) pochodzą ołtarze boczne, chrzcielnica i ambona. Najciekawszym elementem wnętrza jest renesansowy nagrobek Prokopa Pieniążka herbu Odrowąż.

Dwór w Skrzydlnej

- W przysiółku Ługowina **zabytkowy dwór z XVIII** w. i pozostałości fosy. Pierwszy dwór w tym miejscu wybudowali Pieniążkowie, prawdopodobnie już w 2 połowie XVI w. Został mocno przebudowany na przełomie XVII/XVIII w. Jest murowany, piętrowy, z wydatnymi ryzalitami od frontu i tyłu. Dojście od centrum wsi drogą w kierunku Szczyrzyca ok. 2 km.
- W kamieniołomie w Skrzydlnej zobaczyć można bardzo ciekawe odkrywki geologiczne: warstwy skalne, drobne skamieniałości, minerały i tzw. hieroglify (ślady wód płynących, odcisków, małży i trylobitów).
- W pobliskiej miejscowości Stróża we dworze (obecnej szkole) przed I wojną światową w 1913 r. zorganizowano **Oficerską Szkołę Strzelecką Organizacji Wojskowej „Strzelec"**. Wśród 90 uczestników szkolenia był Michał Karaszewicz-Tokarzewski. Wykłady i zajęcia z musztry prowadzili Józef Piłsudski i Kazimierz Sosnkowski. Na fasadzie dworku znajduje się tablica pamiątkowa z 1933 r., upamiętniająca działalność Szkoły Oficerskiej.

Słopnice

Największa wieś Beskidu Wyspowego (6230 mieszkańców) położona w rozległym obniżeniu Słopnickiego Potoku. Od 1997 r. samodzielna gmina. Do 1930 r. składały się z dwóch osobnych wsi: Słopnic Królewskich i Słopnic Szlacheckich. Oprócz dużego obszaru, Słopnice wyróżniają się w skali ogólnopolskiej bardzo wysokim przyrostem naturalnym. Rodziny, w których jest kilkanaścioro dzieci, nie należą wcale do rzadkości.

Nazwa Słopnice pochodzi od słowa „slop" lub „slemp", co oznacza rodzaj sieci na ryby, do zastawiania w bystrych, górskich potokach.

Słopnice Królewskie były starsze od Szlacheckich i – jako własność monarchy – weszły w skład utworzonej później tzw. „tenuty tymbarskiej", zarządzanej przez dzierżawców, głównie z rodu Lubomirskich. Wieś przez długie lata stała bardzo wysoko pod względem kultury rolnej i gospodarki pasterskiej. Słynęła z wyrobu gontów. Słopnice Szlacheckie, leżące na wschód od granicznej Słopniczanki, powstały na początku XV w. Ich właścicielami byli wówczas rycerze ze Zbydniowa, pieczętującego się herbem „Krzywaśń" lub

Pomnik ofiar II wojny światowej w Słopnicach

„Drużyna". Pod koniec XIX w. obie wsie liczyły ponad 3500 mieszkańców. W okresie II wojny światowej w okolicy aktywnie działała partyzantka.
W Słopnicach urodził się **Jan Kanty Andrusikiewicz** (1815-1850), który wraz z ks. Leopoldem Kmietowiczem stanął na czele powstania chochołowskiego w 1846 r. Urodził się tu również **Władysław Ślazyk**, nazywany „Samarytaninem ze Słopnic" działacz Apostolstwa Chorych we Lwowie, potem w Krakowie. Przez 25 lat był kustoszem ołtarza w Bazylice Mariackiej.

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi znajduje się **drewniany kościół** parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła, zbudowany w latach 1774-1776. Najciekawszymi elementami wnętrza są: ołtarz główny (znajduje się w nim pochodzący z 1637 r. obraz „Święta rozmowa"), dwa ołtarze boczne, późnobarokowa ambona oraz kilka osiemnastowiecznych figur i obrazów.
- **Dwór Bobrowskich** (obecnie własność rodziny Podgórnych) wybudowany został w połowie XIX w. w stylu klasycystycznym. Otacza go piękny park z przeszło 400-letnimi dębami, lipami i kasztanowcami. Dojście od drewnianego kościoła ok. 300 m na wschód, drogą przez most na Słopniczance.
- Przy Szkole Podstawowej nr 1 działa **Izba Regionalna,** prezentująca kolekcję świątków ludowych, sprzętów i narzędzi gospodarskich.
- Stokami Cichonia wiedzie ścieżka przyrodnicza „Ostra", wyznakowana przez nadleśnictwo Limanowa.
- W zachodniej części Słopnic (tzw. Czarnej Rzece), przy **ścieżce dydaktycznej** „Zaświercze" można zobaczyć zabytkowy spichlerz, kuźnię i kapliczkę oraz dom artysty ludowego i gawędziarza Jana Kęski.
- W osiedlu Zagrody znajduje się **kapliczka kamienna z 1833** r., obok drewniany dom, w którym zatrzymał się Józef Piłsudski podczas kampanii jesienno-zimowej 1914 r.
- Wśród przedstawicieli miejscowej społeczności warto wymienić Mariana Janika (gawędziarz) i Stanisława Srokę (rzeźbiarz). Należy tu również wspomnieć o nieżyjącym już Andrzeju Kwiatkowskim, doskonałym rzeźbiarzu, który w każdym zakątku Słopnic pozostawił swoje piękne, kamienne kapliczki.

Kościół św. Andrzeja w Słopnicach

Kościół parafialny w Spytkowicach

Spytkowice

Rozległa wieś (ok. 3800 mieszkańców, siedziba gminy) rozciągnięta wzdłuż międzynarodowej drogi E77 na przełęcz Bory (Spytkowicką) i dalej na Słowację. Najwyższe przysiółki oraz stacja narciarska położone są na zboczach Pasma Podhalańskiego.

Wiódł tędy stary szlak handlowy, nazywany „polską drogą", z Małopolski na Orawę i Górne Węgry. Założycielem wsi pod koniec XVI w. był Wawrzyniec Spytek Jordan. Od jego nazwiska pierwotna nazwa osady brzmiała Spytków. Później właścicielami byli m.in. Zebrzydowscy, Sierakowscy, Wilkoszewscy. Pod koniec XIX w. hrabia Czesław Lasocki wyprzedał dobra ziemskie miejscowym chłopom.

Warto zobaczyć:

Drewniany kościół parafialny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP ufundował w latach 1758-59 hr. Roman Sierakowski. Świątynia orientowana, konstrukcji zrębowej, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Wyposażenie

Spytkowice

barokowe i rokokowe, zwraca uwagę późnobarokowa chrzcielnica z końca XVIII w. Obok kościoła sporo wiekowych lip oraz okazała dzwonnica drewniana z XVIII w. Nieopodal stoi **karczma wiejska** z XVIII w.

Stare Wierchy

Rozległe wypłaszczenie i widokowa polana w głównym grzbiecie Gorców, w obniżeniu pomiędzy Gronikami i Jaworzyną. Przebiega tędy Główny Szlak Beskidzki z Rabki na Turbacz i kilka innych szlaków pieszych. Stare Wierchy znane są braci turystycznej głównie za sprawą sympatycznego schroniska PTTK im. Czesława Trybowskiego. Powstało w latach 1974-1977 na miejscu poprzedniego, zniszczonego przez Niemców w 1944 r. Ze Starych Wierchów wyborna panorama Beskidu Żywieckiego, zachodniej części Gorców i Beskidu Wyspowego.

Szczawa

Ładna miejscowość letniskowa (ok. 2000 mieszkańców), leżąca na pograniczu Gorców i Beskidu Wyspowego w miejscu, gdzie gorczański potok Głębieniec wpada do dużej i burzliwej Kamienicy. Łagodny mikroklimat, otoczenie pięknych gór, a przede wszystkim źródła mineralne (szczawy alkaliczno-żelaziste) stwarzają warunki dla przyszłego kompleksu sanatoryjno-wypoczynkowego. Szczawę zamieszkują Górale Biali, których siedziby znajdują się w dolinie Kamienicy i w części doliny Dunajca.

Pierwsza informacja o wsi pochodzi z początku XVII w. Szczawa była wtedy przysiółkiem Kamienicy i stanowiła własność klasztoru klarysek w Starym Sączu. Po konfiskacie majątków klasztornych pod koniec XVIII w. weszła w skład dóbr cesarza Austrii, po czym sprzedano ją w ręce prywatne. W połowie XIX w. właściciel klucza kamienickiego Maksymilian Marszałkowicz wybudował w Szczawie dwie niewielkie huty żelaza, których wyroby sprzedawano w okolicznych wsiach. W 1831 r. urodził się na szczawskim osiedlu Bulandy słynny baca, znachor i „czarodziej" gorczański Tomasz Chlipała zwany Bulandą.

W czasie okupacji stacjonowały tu oddziały partyzanckie. Na Szczawskich Polankach mieścił się przez dłuższy czas sztab 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK. Przyjmowano tam zrzuty lotnicze.

Deptak w Szczawie

Kościół drewniany z XX w. w Szczawie

Źródłami mineralnymi w Szczawie interesowano się od dawna. Wspominał o nich Baltazar Hacquet pod koniec XVIII w., a także Stanisław Staszic. W 1958 r. analizy chemicznej i inwentaryzacji źródeł dokonał J. Chrząstowski. Obecnie odwierty są eksploatowane przez firmę Euro-Code z Nowego Sącza (rozlewnia wód obok kościoła). W Szczawie funkcjonują trzy ujęcia wód mineralnych: „Krystyna", „Hanna" i „Dziedzilla". Wody te pomagają na nieżyty i przewlekłe choroby górnych dróg oddechowych, choroby naczyń krwionośnych i układu krążenia, a także choroby przewodu pokarmowego, zwłaszcza nadkwasotę żołądka. Jesienią 2010 r. oddano do użytku okazały budynek **pijalni wód mineralnych**, w którym mieści się również punkt informacji turystycznej.

Na stoku Wielkiego Wierchu funkcjonuje stacja narciarska „Polanki", dysponująca trzema wyciągami orczykowymi.

Informacje krajoznawcze:

- Niedaleko ujścia Głębieńca do Kamienicy stoi **drewniany kościółek** p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, wybudowany w latach 1958–60 przez cieślę Jana Sopatę, według projektu Alojzego Podgórnego. Twórcą wyposażenia wnętrza był Antoni Krzak. Ołtarz boczny p.w. Matki Boskiej Ludźmierskiej jest nazywany partyzanckim, ponieważ znajdują się w nim elementy partyzanckiego ołtarza z lat II wojny światowej. Obok kościoła drewnianego stoi nowoczesna duża świątynia, zbudowana w latach 90. XX w.
- Obok plebanii znajduje się niewielkie **Muzeum** – Izba Pamięci 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK (klucze można dostać na probostwie). Co roku, w pierwszą niedzielę po 15 sierpnia organizuje się w Szczawie uroczyste odpusty 1 PSP AK. W niezwykle ciekawej ekspozycji można zobaczyć stare mundury partyzanckie, uzbrojenie, mapy i zdjęcia, pokazujące działalność partyzantów AK na tym terenie. Opiekunami Izby są panowie Władysław Chlipała i Józef Rusnak, tel. 18/332 40 89, 18/332 40 26, 696 735 201.

W przysiółku Berkówka, tuż przy drodze do Mszany Dolnej, można zobaczyć dwumetrowej wielkości **wodospad Spad** na Kamienicy (nazywany szumnie „Gorczańską Niagarą").

Gorczańska kolejka leśna funkcjonowała w latach 1953–1963 na odcinku Szczawa Bukówka – Rzeki (górna stacja znajdowała się koło Polany Trusiówka w Rzekach, dziś jest tam parking GPN). Do tego czasu odludna, zalesiona dolina Kamienicy, nie mając żadnej drogi bitej, była jednym z najdzikszych miejsc w Polsce, a transport drewna odbywał się sporadycznie w okresie zimowym, po zamarzniętej rzece. Tory miały rozstaw 600 mm. Kolejka łączyła miejsce składu drewna eksploatowanego na stokach Jasienia, Turbacza itd z tartakiem w Bukówce. Do góry czterowagonikowe zestawy ciągnął koń (w ostatnim okresie funkcjonowania kolejki wykorzystywano lokomotywę spalinową), natomiast w dół zestawy wypełnione dłużycami jechały już siłą grawitacji, wykorzystując 152-metrową różnicę poziomów. Po drodze znajdowały się przystanki w Białem i na polanie Wiatrówki. Na trasie kolejki powstało 8 mostów na Kamienicy, których fragmenty przetrwały nawet katastrofalną powódź z 1997 r. Niewielkie podjazdy załadowany zestaw musiał pokonywać siłą rozpędu, co wymagało jego wcześniejszego rozpędzenia do prędkości ponad 50 km/h (a dozwolona prędkość na wąskotorówkach to ok. 15 km/h). Górale kierowali zestawem wagoników za pomocą świerkowych żerdzi, co wymagało nie lada sprawności i odwagi.

Szczebel (977 m)

Piękny, wyniosły szczyt nad głęboką doliną Raby. Na niezwykle stromych stokach wschodnich i północnych rośnie wspaniały las bukowy, mający w wielu miejscach charakter pierwotnej puszczy karpackiej. Na Szczeblu spotkamy wiele wychodni piaskowca. Najwięcej skalnych ambonek zobaczymy przy szlaku czarnym z Kasinki Małej (to najbardziej stromy szlak w Beskidzie Wyspowym!), sporo jest również skałek przy zejściu do Lubnia. Osobliwością góry jest **jaskinia Zimna Dziura** na północnym grzbiecie, schodzącym w stronę Lubnia. Jest ona położona na wysokości ok. 655 m, w tzw. Księżym Lesie. Wierzchołek Szczebla jest zalesiony, widoki na południe (panorama Tatr) można oglądać schodząc w kierunku przełęczy Glisne. Na szczycie ławki, stół, miejsce na ognisko, mapa turystyczna, ołtarz polowy oraz piaskowcowy obelisk poświęcony Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II na pamiątkę Jego wędrówek szlakami Beskidu Wyspowego.

Na szczycie Szczebla

Willa „Anna" w Szczyrzycu

Szczyrzyc

Duża wieś (560 mieszkańców) w dolinie Stradomki u podnóża Cietnia, znana z opactwa cystersów o prastarej metryce. Szczyrzyc jest również ważnym ośrodkiem pielgrzymkowym.

W pierwszej połowie XIII w. wojewoda krakowski Teodor z możnego rodu Gryfitów sprowadził do Szczyrzyca cystersów, powierzając im misję kolonizowania okolicznych ziem. W XVI w. Szczyrzyc był siedzibą dużego powiatu, sięgającego aż po Wisłę, w którym znalazły się takie miejscowości jak Tyniec, Dobczyce czy Wieliczka. W XVII w. zakonnicy prowadzili szkołę znaną pod nazwą „Akademii Szczyrzyckiej". W epoce zaborów nastąpił powolny upadek miejscowości. Austriacy zlikwidowali powiat, a majątek opactwa przejęli i zlicytowali. W czasie II wojny światowej w klasztorze działała komórka ruchu oporu, a ojciec Hubert Kostrzański był kapelanem oddziałów partyzanckich. Obecnie klasztor dzięki darowiznom ze Stanów Zjednoczonych został wyremontowany i prezentuje się bardzo okazale.

Środek wsi przypomina wyglądem i charakterem przestrzennym niewielkie miasteczko, jest tu mały ryneczek, kilka sklepów i szpitalik.

Informacje krajoznawcze:

- Najcenniejszym zabytkiem Szczyrzyca jest **zespół opactwa cystersów** w centrum wsi. Obecną formę architektoniczną uzyskał w XVII w. W skład kompleksu klasztornego wchodzą: kościół, klasztor z muzeum, stacje drogi krzyżowej z ołtarzem polowym oraz zabudowania gospodarcze z browarem.
- **Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP** obecny wygląd uzyskał ok. 1620 r. Później był jeszcze kilkakrotnie przebudowany, a także niszczony pożarami. Jest to budowla orientowana, na rzucie krzyża łacińskiego, z równej długości nawą i prezbiterium. Wewnątrz dwa ołtarze rokokowe boczne z obrazami Matki Boskiej, św. Benedykta, św. Kazimierza. W ołtarzu głównym znajduje się słynący cudami obraz Matki Boskiej Szczyrzyckiej, koronowany w 1939 r. i ponownie złotymi koronami papieskimi w 1983 r.
- **Muzeum klasztorne** zajmuje kilka sal na parterze i pięterku. Można tu zobaczyć wiele ciekawych eksponatów, m.in. obrazy świętych z XV i XVI w. malowane na desce, stare szaty liturgiczne, monstrancje, biblie, a nawet fragmenty uzbrojenia. Część ekspozycji poświęcona jest postaci Władysława Orkana, absolwenta przyklasztornej szkoły.

- Przy skrzyżowaniu dróg w kierunku Skrzydlnej i Jodłownika znajduje się **cmentarzyk nr 362** z czasów I wojny światowej.
- **„Wioska indiańska" –** miniskansen kultury Indian Ameryki Północnej, prowadzona przez małżeństwo Włodarczyków (rodem z Olsztyna) – znajduje przy drodze od centrum wsi na pn.-zach., przy szlaku czarnym. Tel. 508 111 684, www.wioska.indianska.prv.pl
- W Szczyrzycu mieszkał słynny **organomistrz Tomasz Fall** (1860-1922). Pochodził z Iwli koło Dukli, kształcił się w Krośnie i Lwowie, do Szczyrzyca przybył w 1885 r. Jego dziełem są organy w wielu okolicznych świątyniach, m.in. w Kaninie, Jodłowniku, Jazowsku, Kamionce Małej i Łukowicy. Zachowały się dom i pracownia mistrza (willa „Anna" z XIX w.).

Szyk

Wieś (ok. 950 mieszkańców) malowniczo usytuowana u podnóża Kostrzy, przy zbiegu dwóch prawobrzeżnych dopływów rzeczki Tarnawy. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z XIII w. Stanowiła w średniowieczu własność rycerską, była gniazdem rodowym Szykowskich. Później długoletnimi właścicielami byli Lasoccy herbu Drużyna z pobliskich Lasocic, będący fundatorami obecnego drewnianego kościoła.

Kazimierz Sosnowski w przewodniku „Ziemia Krakowska" wspomina o podaniu, że na pobliskim wzgórzu, tzw. Zamczysku konfederaci barscy mieli skład amunicji, a nawet funkcjonowała tam mennica konfederacka.

W XIX w. właścicielami Szyku byli m.in. Ruseccy i Żuławscy. W czasie okupacji w domu Andrzeja Papierza, na zboczu Kostrzy mieścił się sztab II baonu 1 pułku Strzelców Podhalańskich AK.

Informacje krajoznawcze:

- W centrum wsi stoi piękny **drewniany kościółek** p.w. św. Barbary i św. Stanisława Biskupa, zbudowany w pierwszej połowie XVI w., a ok. 1633 r. przebudowany. Kryty gontem, orientowany, konstrukcji zrębowej. Dach siodłowy, wsparty na jednej kalenicy, zwieńczony barokową sygnaturką. Wieża konstrukcji słupowej z ok. 1632 r. z nadwieszoną izbicą. We wnętrzu najciekawszym elementem jest późnogotycki obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem namalowany na desce w 1 poł. XVI w. Obok kościoła drewniana plebania, organistówka i zabudowania gospodarcze z przełomu XIX i XX w.

Kościół parafialny w Szyku

Kapliczka Matki Boskiej w Szyku

- W Szyku znajduje kilka **ciekawych kapliczek**:
  - Kapliczka na Plebańskiej Górze, zwanej też „Zamczyskiem", powyżej kościoła, na miejscu domniemanego grodziska. Wybudowana według tradycji w 1863 r. dla uczczenia bohaterów powstania styczniowego.
  - Kamienna kapliczka przy drodze z Jodłownika, z przełomu XVIII i XIX w., pomiędzy dwoma kilkusetletnimi lipami. Wewnątrz piękna rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Kapliczka była ulubionym tematem rysunków prof. W. Zina.
- Na skraju wsi znajduje się **pracownia rzeźbiarska** i gospodarstwo agroturystyczne Elżbiety i Piotra Zbrożków.
- Przy drodze do kościoła, koło sklepu spożywczego drewniany budynek **starej szkoły** z pocz. XX w. Z kolei przy wąskiej drodze do Rybia, na tzw. Dunajówce, nieco powyżej plebanii można zobaczyć mały **krzyż,** na miejscu **cmentarza cholerycznego**.

Śnieżnica (1007 m)

Piękny i rozłożysty szczyt w centralnej części Beskidu Wyspowego, z racji swego kształtu nazywany również przez miejscowych Widłakiem lub Widlatą Górą. Posiada trzy wierzchołki, z których najwyższy, zachodni, nazywa się Na Budaszowie, na środkowym o nazwie Wierchy znajduje się rezerwat przyrody, a najniższy szczycik wschodni został nazwany z niemiecka „Nad Steinbrukiem". Dawniej na Śnieżnicy kwitło życie pasterskie, stało kilka szałasów. Dzisiaj szczyt jest całkowicie zarośnięty. Kilkanaście metrów na północ od koty szczytowej, w niewielkim zagłębieniu u stóp ścianki skalnej znajduje się częściowo zasypany otwór niewielkiej jaskini zwanej Piwnicą. **Rezerwat na Śnieżnicy** utworzony w 1968 r. obejmuje wierzchołkowe partie środkowego szczytu. Chroni się tu wspaniale zachowany drzewostan bukowy i niewielkie wychodnie skalne na grzędzie grzbietowej. Powierzchnia rezerwatu wynosi 24,92 ha.

Ośrodek „Na Śnieżnicy”

Tajemnicze kamienie graniczne na szczycie Śnieżnicy

Jak to opisali właściciel dóbr jodłownickich Tadeusz Romer oraz proboszcz kasiński, ksiądz J. Kudena, jeszcze w 1895 r. można było pod szczytem Śnieżnicy znaleźć dwa „pisane” kamienie. Pierwszy, o wymiarach 100 x 70 cm miał kształt eliptyczny, wyrytą datę 1787 i napis odnoszący się do marszałka Sejmu Wielkiego – Stanisława Małachowskiego. Drugi kamień był nieco mniejszy i miał napis W.G.N. 120. Z przekazów historycznych (XVI i XVII w.) wynika, że powinien być jeszcze trzeci kamień. Wszystkie były najprawdopodobniej kopcami granicznymi Skrzydlnej, Gruszowca, Porąbki i Kasiny Wielkiej. Ksiądz Kudena zanotował także, że na szczycie jest kopczyk usypany przez wojskowego inżyniera austriackiego. Poszukiwania owych tajemniczych obiektów przeprowadzone przez autora ponad 100 lat później, na początku XXI w., nie przyniosły rezultatów.

Śnieżnica była w średniowieczu określana jako góra Śnieżna. Nazwę zawdzięcza płatom śniegu zalegającym do późnej wiosny w podszczytowych zagłębieniach, co odróżnia ją od sąsiednich szczytów.

Pod szczytem Śnieżnicy funkcjonuje **Młodzieżowy Ośrodek Rekolekcyjno-Rekreacyjny (MOREKO)**. Powstał staraniem księdza Józefa Winkowskiego z Zakopanego, który chciał tu stworzyć ośrodek kolonijny dla dorastającej młodzieży. Ośrodek został zbudowany w 1928 r., pierwsze grupy przyjechały w roku 1930. Po wojnie Ośrodek znacjonalizowano i oddano w użytkowanie bazie YMCA z Lubogoszczy, potem kuratorium krakowskie-

mu i ostatecznie P.T. „Śnieżnica" z Limanowej. Zwrócony Kościołowi na początku lat 90. XX w., ma 120 miejsc noclegowych, zaplecze sanitarne i żywieniowe, świetlicę i boiska sportowe. Jest tu również piękny, drewniany kościółek Matki Boskiej Śnieżnej, zbudowany w latach 1998-2000. W ośrodku „dyrektoruje" z ogromnym zaangażowaniem ks. Jan Zając – turysta, znawca Beskidu Wyspowego i wielki przyjaciel młodzieży.

Świdnik

Wieś (660 mieszkańców) w gminie Łukowica, malowniczo położona wśród sadów i wzniesień „Doliny Kwitnących Jabłoni".

Dwór w Świdniku, zbudowany w 1752 r. przez Wielogłowskich, jest przykładem nieobronnego dworku alkierzowego. Jest to budowla o harmonijnych proporcjach i malowniczej bryle, którą ożywiają wysunięte przed lico muru kwadratowe, narożne alkierzyki. Uroku dodaje drewniany gont, pokrywający zarówno zasadniczą część budynku, jak i alkierzyki. Obecnie dwór należy do pp. Twardowskich z sąsiedniej Owieczki. Można go wynająć na wesela. W przydworskim parku rosną wiekowe dęby, lipy i jesiony.

Dwór w Świdniku

Tymbark

Dawne królewskie miasteczko przy szlaku handlowym do Krakowa, obecnie miejscowość przemysłowa nad rzeką Łososiną. Siedziba gminy. Leży w niewielkiej kotlince u stóp Paproci, Zęzowa i Łopienia, stanowi doskonały punkt wypadowy w centralną część Beskidu Wyspowego. Tymbark, liczący 2850 mieszkańców, ma dogodne połączenia komunikacyjne z okolicznymi miejscowościami, a wycieczki turystyczne ułatwia sieć szlaków pieszych i kilka znakowanych ścieżek rowerowych. Tymbark znany jest w całej Polsce z produkcji znakomitych soków owocowych.

Nazwę miejscowości badacze wywodzą od niemieckiego słowa Tannenberg (Jodłowa Góra), z czasem nazwa spolszczyła się i w XVI w. używano już nazwy Tymbark.

Akt lokacyjny miasta wydał 2 lipca 1353 r. Kazimierz Wielki. Do rozbiorów Tymbark stanowił centrum rozległej tenuty (dzierżawy) tymbarskiej, obej-

Rynek w Tymbarku

mującej również Słopnice Królewskie, Zawadkę i Jasną Podłopień. W 1789 r. urodził się w Tymbarku wybitny astronom Franciszek Armiński, założyciel i pierwszy dyrektor obserwatorium uniwersyteckiego w Warszawie.
Austriacy włączyli w 1813 r. dawne królewszczyzny do tzw. kamery, czyli dóbr cesarskich, a potem, w 1830 r., sprzedali Tymbark w ręce prywatne. W latach 70. XIX w. nastąpiła powolna poprawa stanu gospodarczego miasta. Powstała gminna kasa pożyczkowa (jako jedna z pierwszych w powiecie limanowskim), Straż Pożarna, urząd pocztowy, uruchomiono linię kolejową. W okresie międzywojennym Tymbark stracił wprawdzie prawa miejskie (1934 r.), ale stał się za to ośrodkiem wzorcowej spółdzielczości. Z inicjatywy inż. Józefa Marka, zwanego powszechnie „czarodziejem sadów", jednego z pionierów spółdzielczości polskiej, powstała tu spółdzielnia owocowo-warzywnicza nazywana „owocarnią".

Informacje krajoznawcze:

- Tymbark ma charakterystyczną, **małomiasteczkową zabudowę**. Uwagę zwraca okazały **budynek ratusza** z XIX w., obecnie siedziba Urzędu Gminy.
- **Kościół parafialny** p.w. Narodzenia NMP, późnoklasycystyczny pochodzi z 1824 r., zbudowany na miejscu pierwotnej świątyni drewnianej, pamiętającej jeszcze XIV w. Jest to budowla murowana, jednonawowa, z krótkim prostokątnym prezbiterium.
- Tuż obok Rynku, przy drodze do stacji kolejowej, można zobaczyć **murowaną kaplicę grobową**, z końca 1875 r., stanowiącą mauzoleum rodziny Myszkowskich.
- **Dawny dwór tymbarski** (chodzi o tzw. Nowy Dwór, wybudowany na pocz. XX w. przez Zygmunta Myszkowskiego) można zobaczyć na południowym zboczu Zęzowa, obok Zespołu Szkół im. KEN i schroniska PTSM. Zachowała się także ruina dawnej oranżerii w parku podworskim. Obok dworu w tzw. ogrodach dworskich piękny starodrzew dębowy.

Banderia konna na ulicach Tymbarku

- Pozostałości tymbarskiego „**Starego Dworu”** znajdują się przy drodze z centrum Tymbarku w kierunku Wilkowiska, ok. 1 km od centrum, przy zielonym szlaku turystycznym. Zachowała się tylko część zabudowań gospodarczych oraz kilka pomnikowych drzew, głównie lip.
- Dolina Słopniczanki ma w Tymbarku bardzo malowniczy fragment zwany **Tabacorzem**. W nurcie rzeki występują liczne głazy i małe wychodnie skalne, a tworzące się dzięki temu bystrza nadają jej prawdziwie górski charakter.
- **Grób Nieznanego Żołnierza** – znajduje się na pograniczu Tymbarku i Piekiełka, u wylotu tzw. Kopanej Drogi. W tym miejscu pochowany został partyzant radziecki, który brał udział w ataku na most kolejowy w Tymbarku w 1944 r.
- Na cmentarzu parafialnym znajduje się okazały **grobowiec inż. Józefa Marka**. Poniżej tej nekropolii **cmentarz z I wojny światowej**, którego charakterystycznym elementem jest piękny drewniany krzyż.

Turbacz (1310 m)

Najwyższy szczyt Gorców, z którego we wszystkich kierunkach odchodzi aż 8 grzbietów. Dlatego układ geomorfologiczny Turbacza jest porównywany do rozgwiazdy albo rozrogu.

Nazwa w dzisiejszym brzmieniu funkcjonuje od niedawna. Na starszych mapach i opracowaniach turystycznych spotykamy nazwy „Kluczki”, „Trubac” (według niektórych teorii od trąbit pasterskich), lub „Niedźwiedź” – ta ostatnia spowodowana była błędem kartografów austriackich w XIX wieku, którzy nazwę pobliskiej miejscowości przenieśli na najwyższy szczyt w Gorcach. Najbardziej racjonalna geneza nazwy szczytu wywodzi ją od wołoskiego słowa „turbat” (wściekły, szalony), która odnosi się do burzliwego potoku.

Sam szczyt – porośnięty borem górnoreglowym, mocno zniszczonym podczas wichury w 2004 r. – jest niestety pozbawiony panoramy. Na malutkiej szczytowej polance stoi tylko wysoki betonowy obelisk. Według tradycji wieszano tu w dawnych czasach zbójników.

Wyborne panoramy – zwłaszcza na południe – rozciągają się z Hali Długiej, leżącej na wschodnim zboczu Turbacza. W pogodne dni widać stąd centralną i wschodnią część Gorców, Beskid Wyspowy, a przede wszystkim zębatą koronę Tatr, u podnóża których rozciąga się malownicza Kotlina Nowotarska, zamknięta na wschodzie wapiennym grzbietem Pienin.
Na polanie Wolnica, stanowiącej zachodni fragment Hali Długiej, znajduje się **schronisko PTTK im. Władysława Orkana** – stylowy, kamienny obiekt, zbudowany w latach 1953-1958 według projektu Anny Górskiej. Schronisko posiada ponad 110 miejsc noclegowych o różnym standardzie i ładnie urządzoną jadalnię, na parterze funkcjonuje niewielki bufet oraz dyżurka GOPR.
Warto również zwiedzić znajdujący się nieco powyżej schroniska **Ośrodek Kultury Turystyki Górskiej PTTK**. Ekspozycja poświęcona jest Władysławowi Orkanowi, a także historii turystyki na obszarze Gorców.
Schronisko pod Turbaczem jest najważniejszym na obszarze Gorców węzłem szlaków turystycznych. Przechodzi tędy Główny Szlak Beskidzki oraz kilka innych szlaków pieszych i narciarskich.

Wilkowisko

Rozległa wieś, licząca ok. 1290 mieszkańców, malowniczo położona u podnóża Świnnej Góry, Działku i Kostrzy. Jest największą wsią w gminie Jodłownik. Wedle tradycji nazwa wsi wywodzi się od wilków, które w dawnych czasach upodobały sobie okoliczne lasy, obfitujące w dziką zwierzynę. Legenda mówi, że przez Wilkowisko podążał do Krakowa i Poznania św. Wojciech, który dokonał tu licznych cudów oraz ochrzcił wszystkich mieszkańców. Wtedy też pogański dąb, pod którym wznoszono wcześniej pogańskie modły, przycięto na kształt krzyża.

Od 1880 r. Wilkowisko było własnością Adolfa Przerwy-Tetmajera. Jako pomocnik rolny przebywał tu wielokrotnie jego syn **Włodzimierz Przerwa-Tetmajer** (1861-1923, jego przyrodnim bratem był słynny młodopolski poeta Kazimierz Przerwa-Tetmajer). Włodzimierz studiował w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie, mieszkał w Bronowicach, gdzie ożenił się z córką chłopa Anną Mikołajczykówną. Był znanym i cenionym malarzem, założycielem Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana. Włodzimierz po raz pierwszy trafił do Wilkowiska latem 1883 r., gdy miał 22 lata. Przyjechał tu z Tatr, dlatego wieś niespecjalnie go zachwyciła, czemu zresztą dał wyraz w swych listach. Z czasem jednak spodobały mu się uroki sielskiego, beskidzkiego krajobrazu. Tutaj dojrzewały jego poglądy na sztukę i malarstwo, tutaj kształtowała się jego wrażliwość na kulturę wsi, obyczaje ludowe i rolnicze krajobrazy.

Kościół parafialny w Wilkowisku

Informacje krajoznawcze:

- Miejscowy **kościół parafialny** p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej jest już trzecią świątynią w tym miejscu. Prawdopodobnie pierwszy drewniany kościół w Wilkowisku wzniesiono na pocz. XIV w. Obecny kościół powstał w latach 1921–1927. Wewnątrz pojedyncze elementy wyposażenia z poprzednich wilkowiskich świątyń: cenny krucyfiks z XV w., obraz Matki Boskiej Dobrej Opieki (pocz. XVIII w.). Późnobarokowy ołtarz główny z wizerunkiem patronki kościoła pochodzi ze starego kościoła w Limanowej. Na wieży dwa dzwony z XVI i XVII w. Obok kościoła cmentarz założony w 1848 r.
- Na wzniesieniu Dział (554 m), górującym nad wsią, stoi wysoki **kamienny krzyż,** wystawiony z inicjatywy ks. proboszcza Jana Rozembarskiego w 1950 r., konserwowany w 1975 i 2000 r. Spod krzyża rozciąga się piękna panorama.

Krzyż na Dziale nad Wilkowiskiem

- W Wilkowisku możemy zobaczyć kilka **ciekawych kapliczek**:
  - W przysiółku Zagórze (na parceli K. Koperka, na pd. stoku Działu) znajduje się kapliczka kamienna z przełomu XVIII i XIX w. na miejscu dawnego cmentarza cholerycznego.
  - W przysiółku Na Dziołku (parcela J. Góreckiego, na pn. stoku Działu) można zobaczyć kapliczkę związaną z legendą o pobycie św. Wojciecha. Wzniesiono ją na przełomie XVIII i XIX w. nad tzw. źródłem św. Wojciecha. Tryskające spod kapliczki źródło jest uważane za cudowne, zimą woda rzadko w nim zamarza.
  - Przy drodze do Jodłownika (po południowej stronie) znajdują się jeszcze dwie kapliczki z końca XIX w., budowane przez majstra Józefa Cudka. Jedna, bliżej kościoła, z 1893 r., fundowana przez małżeństwo Paterów, z figurą Jezusa Frasobliwego w szczycie. Zanoszono tu modły o deszcz w trakcie posuchy. Druga, w dolnej części wsi, została ufundowana przez rodzinę Gocalów w 1890 r., wewnątrz obraz Świętej Rodziny.

Zalesie

Niewielka wieś, malowniczo położona na zboczach Modyni i Cichonia. Należy do gminy w Kamienicy, jest niewielkim letniskiem i świetnym punktem wypadowym dla wycieczek pieszych i rowerowych we wschodniej części Beskidu Wyspowego.

Wieś istniała już prawdopodobnie w początkach XVII w.; najstarsze dokumenty pisane pochodzą z 1604 r. Pierwszą osadę o nazwie Las w dolinie potoku Zbludza zakładali w tym miejscu zarębnicy i bogatsi kmiecie ze Zbludzy i Kamienicy. Zalesie należało do klarysek ze Starego Sącza, łącznie z kilkoma innymi wsiami w dolinie Kamienicy. Po włączeniu dóbr klasztornych do cesarskich dóbr kameralnych pod koniec XVIII w., Zalesie zostało sprzedane (kolejni posiadacze to rodziny Kirchnerów, Marszałkowiczów, a potem duże firmy zajmujące się pozyskiwaniem i obróbką drewna) i funkcjonowało w ramach niewielkiego klucza ziemskiego, którego ośrodkiem była Kamienica. Pod koniec XIX w. żyło tu ok. 700 mieszkańców, od 1886 r. funkcjonowała Szkoła Ludowa.

W okresie międzywojennym Zalesie było ośrodkiem ruchu ludowego. Jego najaktywniejszymi działaczami byli Wojciech i Franciszek Franczykowie oraz Jan Ślaga. W środku wsi znajdowała się karczma Żyda Baumana zwanego Kałmą.

Informacje krajoznawcze:

- **Kościół parafialny** p.w. św. Maksymiliana Kolbego zbudowano w latach 1975-1985, według projektu R. Łomnickiego, a konsekrowano w 1991 r.
- Kilkaset metrów poniżej kościoła, przy drodze do Kamienicy, stoi **kapliczka p.w. św. Floriana i Matki Boskiej Częstochowskiej**, murowana z połowy XIX w., wystawiona jako wotum dziękczynne za ocalenie wsi przed epidemią. Naprzeciw kapliczki, po drugiej stronie drogi, zabytkowy drewniany spichlerz z XIX w. Ofiary epidemii z sąsiednich wiosek były grzebane na cmentarzu cholerycznym, który znajduje się na pograniczu Zalesia i Woli Kosnowej (obecnie na tym miejscu niewielki betonowy krzyż).
- Ok. 300 m nad kościołem, na tzw. **Tokaniku,** stoi zabytkowa kamienna kapliczka z pocz. XIX w., p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej, kryta blachą, z niewielką wieżyczką. Obok, na sztucznym wypłaszczeniu terenu

w 1971 r. mieszkańcy wspierani przez z ks. Józefa Alberskiego zbudowali bez urzędowego pozwolenia niewielką drewnianą kaplicę mszalną. Zasadniczy korpus powstał w ciągu jednej nocy, dlatego nazywana była „**Kaplicą Jednej Nocy**". Księża, dojeżdżający z Kamienicy w latach 70-tych XX w., odprawiali tu nabożeństwa, udzielali również niektórych sakramentów. Po wybudowaniu okazałego kościoła parafialnego drewnianą kaplicę rozebrano.

- W dolnej części wsi, na osiedlu Franki, koło remizy OSP stoi pomnik ku czci mieszkańców Zalesia rozstrzelanych w Piwnicznej, w czasie okupacji.
- We wsi tworzył do 2002 r. ludowy **artysta Piotr Kwit**. Urodził się w 1929 r. w Zalesiu i tu spędził całe swoje życie. Szczególnie upodobał sobie rzeźbienie ptaków, a poza tym motywy przyrodnicze i postać św. Franciszka. Jego dzieło kontynuuje brat **Franciszek Kwit** – znakomity rzeźbiarz, gawędziarz i myśliwy. Wraz ze swym zięciem Mieczysławem prowadzi niewielką **wystawę**, w której eksponuje obrazy, trofea myśliwskie i liczne ciekawostki, znalezione w lasach wokół Zalesia. Wystawa znajduje się w centrum wsi, w starym drewnianym spichrzu, stanowiącym pracownię rzeźbiarską pana Franciszka. Obok stoi kapliczka Matki Boskiej, będąca również dziełem jego pracowitych rąk.
- W przysiółku Wierchy ponad Przełęczą Słopnicką znajduje się stadion klubu sportowego „Zalesianka". Jest to jedno z najwyżej położonych boisk piłkarskich w Polsce, a na pewno najwyżej położone w Beskidzie Wyspowym.

Zęzów (693 m)

Szczyt nad Tymbarkiem, w większości porośnięty lasem, pod jego wschodnie zbocza podchodzą góralskie osiedla. Nazwa wywodzi się zdaniem części badaczy od niemieckiego słowa *Sehnsucht* (tęsknota) i jest związana z niemieckimi założycielami Tymbarku, którzy – wedle tradycji – z tęsknoty za ojczyzną wychodzili na szczyt, chcąc popatrzeć w stronę rodzinnej ziemi.
Na południowo-wschodnim zboczu Zęzowa znajduje się grupa wychodni skalnych, nazywana Lisimi Jamami.

Turystyka aktywna

Ośrodki jeździeckie

Chyszówki

Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod Groniem", Warszawska-Głąb Magdalena, Chyszówki 155, 34-643 Jurków, tel. 18/333 22 44, www.podgroniem.pl

Limanowa

Stadnina Koni – Klub Jeździecki „Parada", 34-600 Limanowa, ul. Leśna 52 tel. 18/337 01 00

Łostówka

Gospodarstwo agroturystyczne „Oberwanka" w Łostówce, 34-730 Łostówka 227, tel. 18/334 91 41, www.oberwanka.pl

Mordarka

Klub Jeździecki „Oxer", Wiesław Dudka, Mordarka 436, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 22 23

Stadnina „Konik Polski", Mordarka 398, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 39 61

Mszana Górna

„Apacz" Robert Sławecki, Jazda konna, Hipoterapia, 34-733 Mszana Górna 428, tel. 668 537 813, www.konie-apacz.pl

Poręba Wielka

Hipoterapia – Jazda konna, Anna Michałek, Poręba Wielka 206, 34-735 Niedźwiedź, tel. 504 280 656

Raba Niżna

Zajazd „Jeździec", 34-730 Raba Niżna 226, tel. 18/333 80 31, 600 242 998, www.zajazd-jezdziec.com.pl

Rupniów

Stadnina koni „Złoty Dukat" w Rupniowie, Czesław Kaim, Rupniów 157, 34-652 Nowe Rybie, tel. 18/332 23 25, www.kaim.cba.pl, www.stadnina-zlotydukat.yoyo.pl

Tymbark

Tęczowa Zagroda, 34-650 Tymbark, ul. Kopana Droga 71, tel. 18/3325-372, www.tz.limanowa.pl

Ośrodki narciarskie

Stacja narciarska „Koninki"
34-735 Poręba Wielka 251, (kolej linowa Tobołów, Gravity Snowpark Koninki, Koninki Gravity Park – park rowerowy), tel. 18/331 75 80, www.koninki.pl

Stacja Narciarska „Śnieżnica"
34-741Kasina Wielka 672, tel. 18/331 45 51, www.snieznica.pl

Stacja narciarska SKI LUBOMIERZ
34-736 Lubomierz 186, tel. 18/448 85 48, 509 398 037, www.lubomierz.com

Stacja narciarska „Beskid"
34-745Spytkowice 135, tel. 18/268 89 20, www.narty.spytkowice.pl

Stacja narciarska Limanowa-Ski – Łysa Góra
tel. 18/337 34 34, www.lysagora.eu, www.limanowa-ski.pl

Stacja narciarska „Polczakówka"
34-700 Rabka Zdrój, ul. Piłsudskiego 1, tel. 18/268 43 25, 18/2677739 www.polczakowka.region--rabka.pl

Stacja narciarska „MaciejowaSki" w Rabce
34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/26 70 778, www.maciejowa-ski.com

Stacja Narciarska „U Żura" w Chabówce
34-720 Chabówka 181, tel. 18/267 78 69, www.chabowka.com

Inne

Paintball – Baza G 12, F.H.U Trojak
Konina 319, 34-735 Niedźwiedź, tel. 512 318 939, www.bazag12.pl

Szkoła Górska
Niepubliczna Placówka Kształcenia Ustawicznego, 34-733 Łętowe 277, tel. 18/331 53 16, www.szkolagorska.eu

Rabkoland
Rodzinny park rozrywki 34-700 Rabka-Zdrój, Rynek, tel./fax 18 267 69 57 (w sezonie), tel./fax 32 258 84 67 (cały rok), www.rabkoland.pl

Tory motocrossowe w Kamienicy
www.mks-gorce.pl, i Dobrej www.crossway.pl

Muzea i imprezy kulturalne

Muzea, izby regionalne

Limanowa

Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej „Dworek Marsów", 34-600 Limanowa, ul. J. Marka 13, tel. 18/337 20 42, www.muzeum.limanowa.pl

Muzeum Parafialne w Limanowej, 34-600 Limanowa, ul. Jana Pawła II 1, tel. 18/337 22 64, www.bazylika-limanowa.pl

Pisarzowa

Izba Regionalna w Pisarzowej, 34-654 Pisarzowa, tel. 18/332 81 44

Poręba Wielka

„Orkanówka" Muzeum Biograficzne Władysława Orkana w Porębie Wielkiej – Poręba Wielka 109, 34-735 Niedźwiedź, tel. 18/331 70 88, 608 731 557

Rabka Zdrój

Muzeum im. Władysława Orkana, 34-700 Rabka Zdrój, ul. Sądecka 6, tel. 18/26 76 289, www.muzeum-orkana.pl

Słopnice

Izba Regionalna przy Zespole Placówek Oświatowych w Słopnicach, 34-615 Słopnice 40, tel. 18/3340450

Tymbark

Izba Pamięci Narodowej – Gminna Biblioteka Publiczna w Tymbarku, 34-650 Tymbark 626, tel. 18/332 56 80.

Szczawa

Muzeum 1 Pułku Strzelców Podhalańskich Armii Krajowej w Szczawie
34-607 Szczawa 327, tel. 18/332-40-26, 18/332-45-31, 18/332-40-03

Szczyrzyc

Muzeum Klasztorne OO. Cystersów w Szczyrzycu, 34-623 Szczyrzyc 1, tel. 18/332-00-04

Imprezy kulturalne i turystyczne

Dobra

Rocznica Uchwalenia Konstytucji 3 Maja
Powitanie Lata – czerwiec/lipiec
Lato w Dobrej – lipiec
Złaz Turystyczny na górze Łopień – I niedziela sierpnia
Złaz Turystyczny na górze Ćwilin – II i III niedziela sierpnia
Dożynki Gminne – II połowa sierpnia
Rocznica Odzyskania Niepodległości – 11 listopada

Jodłownik

Krajowa Wystawa Czerwonego Bydła Polskiego – czerwiec
Święto Owocobrania połączone z Jarmarkiem Cysterskim oraz Targami Tradycyjnej i Regionalnej Żywności – sierpień

Kasina Wielka

Regionalny Przegląd Kolędniczy „Zagrojcie Ta Turoniowi" – III dekada stycznia

Limanowa

Koncert Noworoczny – styczeń
Ogrody Poetyckie – maj

Limanowski Ekstremalny Maraton Pieszy KIERAT -maj
Otwarcie Letniego Sezonu Turystycznego na Ziemi Limanowskiej, góra Paproć – czerwiec
Koncerty muzyki organowej – lipiec/sierpień
Powiatowy Przegląd Dorobku Kulturalnego i Kulinarnego Kół Gospodyń Wiejskich z terenu Powiatu Limanowskiego – sierpień
Dni Limanowej – sierpień
Limanowska „Słaza" – listopad

Glisne

Uroczystość patriotyczno-religijna poświęcona poległym i zmarłym żołnierzom Oddziału Partyzanckiego „ADAMA",1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK – 15 sierpień

Lubomierz

Gorczańskie Spotkanie z Janem Pawłem II w Lubomierzu-Rzekach – II niedziela czerwca

Łukowica

Dożynki – święto plonów, podziękowanie rolnikom za ich rolniczy trud – sierpień
Święto Owocobrania – cykl imprez związanych z podziękowaniem sadownikom za pielęgnowanie pięknych sadów jabłoniowych i śliwkowych (kosze dożynkowe owocowe, wystawy, kiermasze, zespoły regionalne itp.) – wrzesień

Mszana Dolna

Międzynarodowy Przegląd Orkiestr Dętych – lipiec
Turniej wsi Gminy Mszana Dolna – stadion Sportowy KS „WITÓW" w Mszanie Górnej – I dekada lipca
Dni Mszany Dolnej – sierpień

Poręba Wielka i Niedźwiedź

Majówka u Orkana – przy muzeum biograficznym Wł. Orkana w Porębie Wielkiej – ostatnia dekada maja
Dożynki Gminne – rynek w Niedźwiedziu – ostatnia dekada sierpnia

Rabka – Zdrój

Gwiaździsty Zlot Turystyczny Szlakami Jana Pawła II – maj
Festiwal Muzyki Organowej – czerwiec
Karpacki Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych – czerwiec
Święto Miasta – Święto Dzieci (Dzień Dziecka) – czerwiec
Festiwal Zespołów Rockowych „Karuzela" – lipiec/sierpień
III Ogólnopolski Konkurs Literacki „Harfa Gorców" – listopad

Słopnice

Dożynki Gminne – 15 sierpnia
Złaz Turystyczny „Mogielica" – przedostatnia niedziela wakacji

Spytkowice

Konkurs Palm Wielkanocnych – Niedziela Palmowa
Dożynki Gminne – Dni Gminy Spytkowice – sierpień

Szczyrzyc

Dni Ziemi Szczyrzyckiej – lipiec

Tymbark

Przegląd Młodych Solistów i Zespołów z terenu gminy Tymbark – marzec
Rajd Szlakiem Papieskim w Tymbarku – czerwiec
Dni Tymbarku – lipiec
Złaz Turystyczny na górze Łopień – sierpień
Rajd Szlakiem Walk Legionów Polskich na Ziemi Limanowskiej – październik

Baza noclegowa

Schroniska turystyczne

DOBRA
Szkolne Schronisko Młodzieżowe (czynne VII-VIII), 34-642 Dobra 364, tel. 18/3330029
KASINA WIELKA
Młodzieżowy Ośrodek Rekolekcyjny Na Śnieżnicy, 34-741 Kasina Wielka, tel. 18/331 43 20, www.snieznica.ksm.org.pl
KASINKA MAŁA
Baza Szkoleniowo-Wypoczynkowa „Lubogoszcz", 34-730 Kasinka Mała, tel. 18/331 30 01, www.lubogoszcz.pl
KRZYSTONÓW – POLANA WAŁY
Studencka Baza Namiotowa OM PTTK/ SKPB Katowice, czynna: lipiec, sierpień, rezerwacja tel. 515 170 766, www.skpb.org/bases/waly
LUBOŃ WIELKI
Schronisko PTTK na Luboniu Wielkim, 34-701 Rabka Zaryte 165, tel. 18/267 64 35, 604 876110, www.lubon.pttk.pl
MACIEJOWA
Schronisko PTTK na Maciejowej, tel. 18/44 757 29, 34-700 Rabka Zdrój, www.maciejowa.pl
MSZANA DOLNA
Schronisko Młodzieżowe przy Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych, ul. inż. J. Marka 2, 34-730 Mszana Dolna, tel. 18/331 01 35,
STARE WIERCHY
Schronisko PTTK Stare Wierchy, tel. 886 847 908, 34-404 Klikuszowa, www.stare-wierchy.pl
TURBACZ
Schronisko PTTK im. Wł. Orkana na Turbaczu, tel. 18/266 77 80, ul. Kowaniec 1, 34-400 Nowy Targ, www.turbacz.net
TYMBARK
Szkolne Schronisko Młodzieżowe przy Zespole Szkół im. KEN w Tymbarku, 34-650 Tymbark 348, tel. 18/332 52 82

Agroturystyka, pokoje gościnne

CHYSZÓWKI
„Przystań" Anna Kaim, Chyszówki 20, 34-643 Jurków, tel. 18/333 22 25, www.przystankaim.ovh.org
„Pod Lipą" Anna Markiewicz, Chyszówki 149, 34-643 Jurków, tel.18/333 22 42, www.podlipa.ovh.org
„Pod Łopieniem", Ryszard Sarysz, Chyszówki 90, 34-643 Jurków, tel. 18/333 21 35
„Janasówka", Maria i Bronisław Janas, Chyszówki 152, 34-643 Jurków, tel. 18/333 21 16
Danuta Kulig, Chyszówki 40, 34-643 Jurków, tel. 18/333 21 77
Józefa Zawada, Chyszówki 103, 34-643 Jurków, tel. 18/333 22 10
„U Gosi" Małgorzata Zawada, Chyszówki 106, 34-643 Jurków, tel. 18/333 21 42, www.agroturgonia.urlopwpolsce.pl
„Pod Groniem", Danuta Warszawska-Głąb, Chyszówki 155, 34-643 Jurków, tel. 18/333 22 44, www.podgroniem.pl
DOBRA
„ZAJAZD" Małgorzata Joniec, 34-642 Dobra 397, tel. 784 517 710, 604608409

„Villa Hochołówka" – Pokoje do wynajęcia, Zbigniew Hochół, 34-642 Dobra 22, tel. 502 199 575, www.hocholowka.pl
„Pod Ćwilinem u Basi", Barbara Stokłosa, Gruszowiec 48, 34-642 Dobra, tel. 886 752 711, www.podcwilinem.republika.pl
„Dobra Chata" Zofia Nowak, 34-642 Dobra 635, tel. 18/333 01 17, www.dobrachata.eu
Maria Smaga, 34-642 Dobra 628, tel. 18/ 3330332
Willa „Miłkówka" Agata Pogoda Mazzuoli, 34-642 Dobra 442, tel. 18/ 333 01 24, www.milkowka.com.pl

HARKABUZ

„Jaga" Władysław i Maria Jaga, 34-721 Raba Wyżna, Harkabuz 50 a, tel. 18/ 2771043, www.agrojaga.republika.pl

JURKÓW

Maria Rapacz, 34-643 Jurków 8, tel. 18/333 20 46
Anna Kaleta, 34-643 Jurków 12, tel. 18/333 21 95
Zbigniew Jakubosz, Wilczyce 110, 34-643 Jurków, tel. 18/333 24 18
Wynajem pokoi, Zofia Pałka, 34-643 Jurków 101, tel. 18/333 22 93
„Nad Potokiem" Mirosław Szyrszeń, 34-643 Jurków 113, tel. 333 21 88
Lucyna Niedośpiał, 34-643 Jurków 150, tel. 18/333 20 67
„Baranówka", Eugeniusz i Danuta Janas, 34-643 Jurków 233, tel. 18/333 24 09, www.baranowka.pl

KAMIENICA

Marek Czech, 34-608 Kamienica, ul. Kamienica 727, tel. 18/332 33 30, www.gitaraesp.w.interia.pl
Paweł Bulanda, 34-608 Kamienica 560, tel. 18/332 32 32, www.zawiersze.prv.pl
Magdalena Wijas „W słonecznej dolinie", 34-608 Kamienica 467, tel. 18/3323094, www.wslonecznejdolinie.pl

KASINA WIELKA

Władysław Pawlaczyk, 34-741 Kasina Wielka 450, tel. 18/331 40 18
Jan Kaleta, 34-741 Kasina Wielka 126 tel. 18/331 40 80,
Jan Kaletka, 34-741 Kasina Wielka 451, tel. 18/331 40 69
„U Michała", Michał Lulek, 34-741 Kasina Wielka 552, tel. 18/331 42 28, www.agrowczasy.kasina-wielka.pl

KASINKA MAŁA

„U Grażynki" Grażyna i Józef Piwowarscy, 34-730 Kasinka Mała 228, tel. 12/331 31 38, 602 879 186, www.kasinkam.prv.pl
„Maciejówka" – Maria Czerwińska, 34-730 Kasinka Mała 567, tel. 12/266 79 59, www.kasinka.idara.pl

KONINA

Małgorzata i Krzysztof Sutor, 34-735 Konina 239, tel. 18/331 73 28

LIMANOWA

„U Krystyny", Krystyna Kurczab, Sowliny 64, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 36 18, 500 280 764, www.ukrystyny.limanowa.pl
Stefan i Danuta Hutek, Stara Wieś 751, 34-600 Limanowa, tel. 18/332 90 76
„U Bzyka", ul. Lipowa 18 b, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 86 66, 504 089 877, www.ubzyka.agro.pl
„Nad Stawem" Anna Śliwa, Sowliny 301, 34-600 Limanowa, tel. 508 518 795, www.staw.limanowa.pl
Pokoje gościnne „Pod Smrekiem" Anna Rosiek, ul. Graniczna 24, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 04 50, 337 04 51, 507 722 343,
Irena Kowalska, ul. E. Orzeszkowej 3, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 60 09, 504 479 136

Stanisław i Maria Wróbel, Łososina Górna 69, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 62 99

LUBOMIERZ

Stanisława i Ryszard Kuczaik, 34-736 Lubomierz 186, tel. 18/331 54 90
Noclegi u Strażaków, Remiza OSP, 34-736 Lubomierz, tel. 18/331 55 95
Irena Syjud, 34-736 Lubomierz 318, tel. 18/331 54 99
„Chatka" w Lubomierzu, 34-736 Lubomierz, tel. 18/331 10 82, 603 179 913, www.chatka-lubomierz.fm.interia.pl

ŁĘTOWE

Zofia Tromiczak, 34-733 Łętowe 41, tel. 18/331 51 81, 608 327 967
Krzysztof Cetera, 34-733 Łętowe 244, tel. 18/331 54 22,

ŁOSTÓWKA

Stanisława Zawodnik, Łostówka 221, tel. 18/3349241, 784676291, www.zawodniki.pl
Maria Farganus, 34-730 Łostówka 243, tel. 18/ 3349277, www.farganus.emil.tnp.pl
Anna Bojarska, 34-730 Łostówka14, tel. 18/331 18 09
Zofia Kiełtyka, 34-730 Łostówka 24, tel. 18/334 92 65,
„Pod Arkadami", 34-730 Łostówka 237, tel. 18/331 04 91, 515 102 164, 503 838 081, www.osrodek-podarkadami.com
„Domek w Ogrodzie", 34-730 Łostówka 221, tel. 18/334 92 41, 784 676 291, www.zawodniki.pl

MĘCINA

„Pod Sośliną", Janusz Łukasik, Męcina 354, 34-654 Męcina, tel. 501 620 955
Jolanta i Wojciech Włodarczyk, Męcina 726, 34-654 Męcina, tel. 18/332 72 42, 604 293 891
Kazimiera Piwowar, 34-654 Męcina 236, tel. 18/332 70 71
Marek Bukowiec, 34-654 Męcina 335, tel. 504 015167

MŁYNNE

Rafał Wątroba, Młynne 146, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 62 28

MSZANA DOLNA

Gospodarstwo agroturystyczne ul. Stawowa 45 a, 34-730 Mszana Dolna, tel. 18/331 16 81

MSZANA GÓRNA

„U Marysi", Maria Plachytka, 34-730 Mszana Górna 77, tel. 18/331 53 41, www.umarysi.noclegiw.pl

NIEDŹWIEDŹ

Anna Kalata, 34-735 Niedźwiedź 287, tel. 18/331 71 04
„Willa Ada", Maria Zapała i Adela Duda, 34-735 Niedźwiedź 39, tel. 18/331 70 77,
Maria Stróżak, 34-735 Niedźwiedź 95, tel. 18/331 70 37
Stanisława Cieniawska, 34-735 Niedźwiedź 239, tel. 18/331 71 79

NOWE RYBIE

„Kocębówka pod Dziołem" Lucjan i Daniela Kocęba, 34-652 Nowe Rybie 69, tel. 18/332 23 51, 600 034 870, www.kocebowka.pl

OLSZÓWKA

Józefa Nawara, 34-730 Olszówka 302, tel. 18/331 61 70
Janina Nawara, 34-730 Olszówka 87, tel. 18/331 62 97
Katarzyna Kraus, 34-730 Olszówka 211, tel. 18/331 60 28

PODOBIN

„Zagroda" Wielowska Zofia, 34-735 Podobin 139, tel. 18/331 78 84, www.eko-zagroda.nrs.pl
Pensjonat „Harnaś", Stanisław Smaciarz, 34-735 Podobin 190, tel. 18/331 78 51

POGORZANY / SMYKAŃ

Gospodarstwo agroturystyczne „Koziarnia" Jadwiga i Marcin Lorek, Pogorzany Smykań k/Szczyrzyca 221, 34-623 Szczyrzyc, 18/3320350, www.ekoagro.pl
„Apollo", Ryszard Hans, Pogorzany 153, 34-623 Szczyrzyc, tel. 18 3320038
Bożena Rojek, Pogorzany 207, 34-623 Szczyrzyc, tel. 18/3320377

PODSARNIE

Tadeusz Kowalczyk, 34-721 Podsarnie 29 a, tel. 18/277 19 11
„Sarenka" Teresa Sarniak, 34-721 Podsarnie 40, tel. 18/277 19 45
„U Sołtysa" Jacek Sarniak, 34-721 Podsarnie 41, tel. 18/277 19 45

PORĘBA WIELKA

„Watra", Barbara i Tadeusz Cichańscy, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 518, tel. 18/331 76 42, 889 272 702, www.watra-koninki.pl
„Ryś", Stanisław i Michalina Ryś, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 168, tel. 18/3319750, www.rys.agrowczasy.com
„Pod Brzegiem" Kazimiera Stróżak, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 593, tel. 018/331 77 27, www.agrowczasy-gorce.pl
„U Knapików", 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka-Koninki 580, tel. 18/331 76 84, www.koninki.info
Joanna Zapała, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 302, 18/331 80 93, 697 568 611
Joanna i Stanisław Cichańscy, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 581, tel. 18/331 77 85
Teresa i Krzysztof Gnieccy, 34-735 Poręba Wielka 523, tel. 18/331 77 75
Józef Haras, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 91, tel. 18/331 76 54
„U Misia", Danuta i Stanisław Hudomięt, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 506, tel. 18/331 76 12, www.mis.agrowczasy.com
Józef Kaciczak, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 119, tel. 18/331 78 11
Józefa i Marian Lupa, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 572, tel. 18/331 70 21
Katarzyna i Stanisław Ogiela, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 497, tel. 18/331 76 85
Józef Rapciak, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 52, tel. 18/331 77 03
Monika Rusnak, 34-735 Niedźwiedź, Koninki 692, tel. 18/331 77 77, www.rusnak-eko-agro.dl.pl
Maria Moskała, 34-735 Niedźwiedź 88, tel. 18/331 70 67
Helena Zapała, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 182, tel. 18/331 72 28, www.u-zapaly.prv.pl
„U Babci Zosi", Zofia Kaciczak, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 311, tel. 18/331 70 45, www.ubabcizosi.pl
Janina i Jan Duda, 34-735 Niedźwiedź, Poręba Wielka 474, tel. 18/ 331 76 18

PRZYSZOWA

„Jodełka", Celina i Stanisław Hebda, 34-604 Przyszowa 57, tel. 18/333 65 97, www.jodelka.nrs.pl
Janusz Mrowca, 34-604 Przyszowa 40, tel. 18/333 60 52
Józefa Marcisz, 34-604 Przyszowa 486, tel. 18/333 65 29
Teresa Hebda, 34-604 Przyszowa 364, tel. 18/333 62 88
Stanisław Ciągło, Stronie 183, 34-604 Przyszowa, tel. 18/333 60 69
Tomasz Leśniak, Stronie 130, 34-604 Przyszowa, tel. 18/333 60 30
Dorota i Kazimierz Kuchnia, 34-604 Przyszowa 360, tel. 600781 336
„Owieczka", Maria i Tadeusz Zygadło, Owieczka 40, 34-606 Łukowica, tel. 18/3335195, www.owieczka.nrs.pl

RABA NIŻNA

Krystyna i Józef Kowalczyk, 34-730 Raba Niżna 214, tel. 18/331 63 92
Teresa i Zenon Kania, 34-730 Raba Niżna 214, tel. 18/333 80 31, 600 242 998,

RABA WYŻNA
Marta Zięba, 34-721 Raba Wyżna 542, tel. 18/267 12 62
Jan Firek, 34-721 Raba Wyżna 589, tel. 18/267 15 66
Irena Czop, 34-721 Raba Wyżna, 499, tel. 18/267 15 03
Krystyna Wsół, 34-721 Raba Wyżna 218, tel. 504 565 472, 18/267 10 03
Irena Bryja, 34-721 Raba Wyżna 453, tel. 18/267 18 57
Janusz Sularz, 34-721 Raba Wyżna 601b, tel.600 570 098

RABKA-ZDRÓJ
„Cichy Zakątek", Katarzyna Sarka, ul. Bystra 13, 34-700 Rabka-Zdrój, tel. 18/267 90 17, 604 824 062, www.cichyzakatekrabka.pl

ROKICINY PODHALAŃSKIE
Barbara Dziwisz, 34-721 Raba Wyżna, Rokiciny Podhalańskie 38, tel. 18/267 85 62
Jadwiga Niżnik, 34-721 Raba Wyżna, Rokiciny Podhalańskie 148 b, tel. 18/ 2678716, www.jniznik.fm.interia.pl

RUPNIÓW
Czesław Kaim, Rupniów 157, 34-652 Nowe Rybie, tel. 18/332 23 25, www.kaim.cba.pl

SIENIAWA k. Raby Wyżnej
„Juhasik" Małgorzata Bochnak, 34-723 Sieniawa 121 a, tel. 506 511 422, 18/277 57 08
Krystyna Wójtowicz, 34-723 Sieniawa 18a, tel. 18/277 57 63
Krystyna Truty, 34-723 Sieniawa 217a, tel. 18/267 58 19
Henryk Czyszczoń, 34-723 Sieniawa 237, tel. 513 851 788

SKAWA
„Handzlówka" – Janina Handzel, 34-713 Skawa 457, tel. 607 754 928
„Pod Jednym Dachem" Joanna i Ryszard Rapacz, 34-713 Skawa 586 b, tel. 18/268 66 72
Stanisław Waksmundzki, 34-713 Skawa 5, tel. 18/268 65 46
Stanisław Wielgus, 34-713 Skawa 765, tel. 18/268 64 88
Agata Domagała, Skawa 85 a, 18/268 69 06
Anna Gal, 34-713 Skawa 685 c, tel. 18/269 21 77, 18/299 21 77

SKOMIELNA BIAŁA
Stanisław i Zofia Biernat, 32-434 Skomielna Biała 474, tel. 18/268 70 21
Zofia i Krzysztof Wieśniuk, 32-434 Skomielna Biała 249, tel. 18/268 71 86
Krystyna i Jacek Handzel, 32-434 Skomielna Biała 282, tel. 18/268 71 87
Władysław i Krystyna Zając, 32-434 Skomielna Biała 521, tel.18/268 71 08

SŁOPNICE
„U Marka", Marek i Urszula Waktor, 34-615 Słopnice 984, tel. 18/332 60 99, www.umarka.slopnice.eu
Domek letniskowy, Włodzimierz Łyżnicki, 34-615 Słopnice 1011, tel. 18/448 89 09, 602 512 557
Elżbieta Curzydło, 34-615 Słopnice 1201, tel. 18/332 61 16, 601 261 837
„Dom pod Mogielicą", Stanisław Piaskowy, 34-615 Słopnice 1095, tel. 18/334 81 59, 600 247 445, www.mogielica.agro.pl
„Przysłop", Danuta Kaim, 34-615 Słopnice 364, tel. 18/332 60 35
Ewa Wikar, 34-615 Słopnice 717, tel. 18/337 42 31, 603 171 364
Adam Florek, 34-615 Słopnice 1155, tel. 18/ 3326431

SPYTKOWICE
Małgorzata Miśkowiec, 34-745 Spytkowice 425a, tel. 18/ 268 80 70
Alina i Kazimierz Leksander, 34-745 Spytkowice 148a, tel. 18 /268 80 98
Edward i Monika Brandys, 34-745 Spytkowice 604, tel. 18/ 268 84 79
Agnieszka Jaromin, 34-745 Spytkowice 137a, tel. 18/ 268 85 77
Zofia Worwa, 34-745 Spytkowice 736, tel. 18/ 268 80 35
Małgorzata Sawina, 34-745 Spytkowice nr 87a, tel. 18 /268 82 55

STRONIE k. Łukowicy
Stanisław Ciągło, Stronie 183, 34-604 Łukowica, tel. 18/ 3336069
„Dwa Świerki", Wanda Augustyn, Stronie 9, 34-604 Łukowica, tel. 18/3336167, www.stronie.com.pl
STRÓŻA K. SKRZYDLNA
„Rokoszówka" Wacław Drożdż, Stróża 15, 34-625 Skrzydlna, tel. 18/333 11 57, www.rokoszowka.pl
SZCZAWA
Maria i Władysław Mazurek, 34-607 Szczawa 402, tel. 18/332 41 76
Aniela Kowalik, 34-607 Szczawa 274, tel. 18/332 42 51
ŚWIDNIK
„U Halina" Halina Gancarczyk, Świdnik 25, 34-606 Łukowica, tel. 18/3335456, www.uhaliny.nrs.pl
TYMBARK
„Tęczowa Zagroda" Władysław Dyduła, 34-650 Tymbark, ul. Kopana Droga 71, tel. 18/332 53 72, www.tz.limanowa.pl
Józefa i Władysław Dudzik, 34-650 Podłopień 59, tel. 18/332 54 03
Krystyna Kordeczka, 34-650 Podłopień 85, tel. 18/332 51 19
Janina Pazdan, 34-650 Tymbark 304, tel. 18/332 55 74
Maria i Adam Smoter, 34-650 Tymbark 141, tel. 18/332 50 48
ZALESIE k. Kamienicy
Dorota Marcisz, 34-608 Zalesie 217, tel. 18/334 67 09
„Panorama" Ryszard Kęska, 34-608 Zalesie 48, tel. 18/332 42 07
Maria Błachut, 34-608 Zalesie 38, tel. 18/334 67 34, www.agroturystyka-zalesie.emeteor.pl

Hotele, domy wczasowe, pensjonaty, zajazdy

DOBRA
„Zajazd" Zygmunt Ryś, 34-642 Dobra 752, tel. 18/333 06 66, www.zajazdwdobrej.pl
Apartamenty „Nad Rzeką", 34-642 Dobra 106A, tel. 18/333 00 57, www.nadrzeka.com.pl
Baza Noclegowa – Małgorzata i Jerzy Joniec, 34-642 Dobra 397, tel. 784 517 710
JODŁOWNIK
Pensjonat „Kostrza" w Jodłowniku, 34-620 Jodłownik 236, tel. 18/334 03 35, www.kostrza.com.pl
JURKÓW
Zajazd „Mogielica", Maria Janas, 34-643 Jurków 169, tel. 18/333 21 79, www.zajazdmogielica.pl
KAMIENICA
Ośrodek „Dworek – Gorce", 34-608 Kamienica Rynek, tel.18/332 30 71, www.dworek-gorce.com.pl
Ośrodek Rekreacyjno – Wypoczynkowy „Osada", 34-608 Kamienica 750, tel. 18/332 32 07, 667 165 222, www.osada-kamienica.pl
Willa „Tulipan", 34-608 Kamienica 282, tel. 18/332 33 45, www.tulipan-kamienica.com

LIMANOWA

Hotel „Siwy Brzeg**”,** 34-600 Limanowa, ul. B. Czecha 4, tel. 18/337 16 23, 18/337 23 87, www.ldk.limanowa.pl/hotel

Dom weselny „Walek”, Mordarka 514, 34 – 600 Limanowa, Tel. 503175290, www.walek.mordarka.pl

Hotel „Jaworz”**,** 34-600 Limanowa, ul. Sikorskiego 28, tel. 18/337 14 82, www.snieznica-limanowa.pl

Ośrodek Wczasowo-Sportowy, 34-600 Limanowa, ul. Zygmunta Augusta 10, tel. 18/337-14-95,18/337 14 70, www.limanowa.koon.pl

Ośrodek Wypoczynkowy „Pod Ostrą”, Stara Wieś, 34-600 Limanowa, tel. 18/3329330, tel. 18/337 20 45

ŁOSTÓWKA

Karczma „Oberwanka” i Gospodarstwo agroturystyczne – Wiesław Bierówka, Łostówka 227, tel. 18/3349141,www.oberwanka.pl, jazda konna

MSZANA DOLNA

„Folwark Stara Winiarnia”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Ogrodowa 2, tel. 18/331 23 82, www.folwark-starawiniarnia.pl

Pensjonat „Szczebel”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Krakowska 21, tel. 18/331 09 65, www.szczebel.com

Pensjonat „Skalna Grota”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Tolińskiego 23, tel. 18/331 24 63, www.skalna-grota.pl

Pensjonat „Zagórzanka”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Zarabie 27, tel. 18/331 16 96, www.zagorzanka.pl

„Wyspa Mszanka”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Zielona 2, tel. 18/331 90 78, www.mszanka.pl

Hotel „Janda”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Piłsudskiego 25, tel. 18/331 00 73, www.janda.mszana.net

Hotel „Lubogoszcz”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Piłsudskiego 6, tel. 18/3310002, tel. 18 331 00 89.

Ośrodek Wypoczynkowy „Słoneczko”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Stawowa 25, tel. 18/331 01 99, 694 842 268, www.sloneczko.kwi.pl

Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny „Słoneczny”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Słoneczna 2a, tel. 18/331 16 60, www.sloneczny.oz.pl

Ośrodek Rekreacyjno-Sportowy „Kamilka”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Zakopiańska 30 b, tel. 18/331 12 68, www.kamilka.wczasywpolsce.pl

Ośrodek Domków Wypoczynkowych „Chmurka”, 34-730 Mszana Dolna, ul. Starowiejska 4g, tel. 602 751 210, tel. 18/331 22 80, www.noclegi-chmurka.pl

Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy PCK, 34-730 Mszana Dolna, ul. Leśna 54 a, tel. 18/331 02 68, www.mszana.pck.malopolska.pl

MSZANA GÓRNA

Pensjonaty „Agnieszka” tel. 18/331 91 92 i „Janina” tel. 18/331 19 08, Zbigniew Wcisło, 34-733 Mszana Górna 482, www.dwagnieszka.com

PORĘBA WIELKA (KONINKI)

Ostoja Górska „Koninki” ośrodek konferencyjno–wypoczynkowy, 34-735 Poręba Wielka 251, tel. 18/3317580, www.ostoja.koninki.pl

Hotel Górski Raj *** Poręba Wielka 765 / Koninki, 34-735 Niedźwie-

dźwww.gorskiraj.com, e-mail: hotel@gorskiraj.com, tel.: 18/33 180 11, 18/ 54 17 335, Fax: +48 18/ 26 74 144

Karcma nad Podołem – Renata i Tadeusz Strama, Poręba Wielka 662, 34-735 Niedźwiedź, tel. 18/3319707

Dom Wczasów Dziecięcych, Poręba Wielka 205, tel.18/331 70 06, www.dwdz.pl

Willa „Tram" Janina Tram, Poręba Wielka 475, tel. 18/3317773, www.willa-tram.com.pl

Willa „Polanki" Agnieszka i Grzegorz Napora, Poręba Wielka 744, tel. 606 752 437 www.willapolanki.pl

RABA NIŻNA

Zajazd „Jeździec", Raba Niżna 226, tel. 18/333 80 31, 600 242 998, www.zajazd-jezdziec.com.pl

RABA WYŻNA

Zajazd pod Brzozami, 34-721 Raba Wyżna 378 a, tel. 507 065 950, www.zajazdpodbrzozami.pl

RABKA-ZDRÓJ

Biuro Promocji i Informacji Obsługi Ruchu Turystycznego, ul. Orkana 49, 34-700 Rabka Zdrój, 18/267 02 10, www.bit-bort.com.pl

„Ania" Ośrodek Wypoczynkowy, ul. Zakopiańska 38a, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 64 39, www.pensjonatania.republika.pl

„Benia" Dom Wczasowy, Ponice 61 a, 34-700 Rabka Zdrój, tel.18/268 51 69, www.benia.com.pl

„Ela" Dom Wczasowy, ul. Na Banię 3a, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/2677722, www.ela.region-rabka.pl

„Exploris" Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy, ul. Sądecka 62, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/269 11 00, www.exploris.pl/rabka-zdroj

Ośrodek Wypoczynkowy „Jan", ul. Zakopiańska 32, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 66 40, www.jan-rabka.pl

Pensjonat „Jaś", ul. Podhalańska 14d, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 71 27, www.willajasrabka.pl

Dom Wczasowy „Kresówka", ul. Nowy Świat 61, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 78 59,

Dom Wczasowy „Asia", ul. Podhalańska 93, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 60 56

Dom Wczasowy „Helena" ul. Leśna 12, tel. 34-700 Rabka Zdrój, 18/266 77 673

Pensjonat „Prezydent", ul. 34-700 Rabka Zdrój, Na Banię 16a, tel. 18/267 67 33, www.pensjonatprezydent.pl

Pensjonat „Amber", ul. Cicha 12, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 76 58, www.pensjonatamber.pl

Dom Wczasowy „Markus", 34-700 Rabka Zdrój, ul. Krótka 27, tel. 18/267 04 89, www.markus-nocleg.pl

„Krasnal" Ośrodek Wypoczynkowy, ul. Orkana 26, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 69 06, www.krasnal.rabka-zdroj.com.pl

Pensjonat „Lena", ul. Zakopiańska 58a, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 78 72, 18/267 63 99, www.lenarabka.obitur.pl

„Luboń Wielki" Dom Wczasowy, 34-700 Rabka Zdrój, ul. Zaryte 76 a, tel. 18/268 41 06, www.willalubon.pl

„Łowiczanka" Dom Wczasowy, ul. Brzozowa 2, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 76 72, www.lowiczanka.biuroraba.pl

Ośrodek Kolonijno-Wypoczynkowy „Patria", 34-700 Rabka Zdrój, ul. Polna 22, tel. 18/269 20 40

„Michael", Dom Rekolekcyjno-Formacyjny, ul. Leśna 23, 34-700 Rabka Zdrój, tel. 18/267 91 91

RUPNIÓW

Pensjonat „Smrek**",** Rupniów 190, 34-652 Nowe Rybie, tel. 18/333 90 21

SKRZYDLNA

„Karczma Zbójnicka" – Wola Skrzydlańska 114, 34-625 Skrzydlna, tel. 728 135 625, 12/373 62 96, www.karczmazbojnicka-kasina.pl

SZCZYRZYC

Centrum Turystyczne Ziemi Szczyrzyckiej, 34-623 Szczyrzyc 195, tel. 18/332 10 52, www.smzszczyrzyc.pl

SZCZAWA
Zajazd „Głębieniec", 34-607 Szczawa 380, tel. 18/332 41 40, www.glebieniec.com
Pensjonat „Gorc", 34-607 Szczawa 475, tel. 18/332 40 71, www.pensjonatgorc.pl
Centrum Szkoleniowo – Wypoczynkowe „Gawra", 34-607 Szczawa 345, tel. 18/3324116, www.szczawa.eu

Baza gastronomiczna

DOBRA
„Zajazd" Zygmunt Ryś, 34-642 Dobra 752, tel. 18/333 06 66
Mała gastronomia „ Smażalnia Ryb", 34-642 Dobra 633, tel. 18/333 06 79
„Mini Bar", 34-642 Dobra 397, tel. 604 608 409
„Bar u Czyrnków", 34-642 Dobra 663, tel. 18/333 01 59, www.nonameclub.pl
„Cafe Mania", 34-642 Dobra 39A, tel. 601 062 270
GRUSZOWIEC
„Bar pod Śnieżnicą**",** Gruszowiec 13, 34-642 Dobra, tel. 18/333 03 50
JODŁOWNIK
Pensjonat „Kostrza", 34-620 Jodłownik 236, tel. 18/334 03 35,18/ 334 03 36, www.kostrza.com.pl
JURKÓW
Karczma „Baranówka" – Eugeniusz Janas, 34-643 Jurków 233, tel. 18/333 24 09, www.baranowka.pl
Zajazd „Mogielica", Maria Janas, 34-643 Jurków 169, tel. 18/333 21 79, www.zajazdmogielica.pl
KAMIENICA
Karczma „Młyn", 34-608 Kamienica 368, tel. 18/332 30 20, www.karczmamlyn.pl
KASINA WIELKA
Grill-Bar gastronomiczny, 34-741 Kasina Wielka 347, tel. 18/331 41 79
KASINKA MAŁA
Restauracja „Wczasowa", 34-730 Kasinka Mała 1, tel. 18/331 30 09
Bar gastronomiczny „Agatka", 34-730 Kasinka Mała 665, tel. 18/331 31 26
LIMANOWA
Restauracja „Siwy Brzeg", ul. B. Czecha 4, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 38 78, 333 90 17, www.restauracja.siwybrzeg.pl
Restauracja „Jaworz", 34-600 Limanowa, ul. Sikorskiego 28, tel. 18/3371482, www.snieznica.limanowa.pl
Restauracja „Arkadia", 34-600 Limanowa, Rynek 13, tel. 18/337 12 24, www.restauracjaarkadia.com.pl
Restauracja „Świerkowa", 34-600 Limanowa, Rynek 16, tel. 18/337 19 49
Restauracja „Stary Browar", 34-600 Limanowa, ul. J. Marka 9, tel. 18/337 99 99, www.starybrowar.siwybrzeg.pl
Restauracja Orientalna „Mekong", 34-600 Limanowa, ul. Tarnowska 9, tel. 18/337 69 69.
Karczma „Matras", 34-600 Limanowa, ul. J. Marka, tel. 663833221
Bar „Jackówka", 34-600 Limanowa, ul. M. Konopnickiej 1, tel. 18/337 46 50, www.jackowka.republika.pl
Bar „Hermes", 34-600 Limanowa, Rynek 21, tel. 18/337 55 73
Pizzeria „Apollo", 34-600 Limanowa, Rynek 19, tel. 18/337 47 49
Kawiarnia „Zbójnicka", 34-600 Limanowa, Rynek 1, tel. 18/337 10 61
Pizzeria „Soprano", 34-600 Limanowa, ul. J. Marka 6, tel. 18/337 27 37, www.pizzeria-soprano.pl
MSZANA DOLNA
„Folwark Stara Winiarnia", 34-730 Mszana Dolna, ul. Ogrodowa 2, tel. 18/331 23 82, www.folwark-starawiniarnia.pl,
Restauracja „Alexandra", 34-730 Mszana Dolna, ul. Zarabie 30, tel. 502 070 473, 604 050 475
Restauracja „Foksal", 34-730 Mszana Dolna, ul. Ogrodowa 21, tel. 18/331 12 21, www.restauracja-foksal.pl

Restauracja Perła Galerii – (obok TESCO) 34-730 Mszana Dolna, ul. Starowiejska 4C, tel. 18 26 91 666, kom. 886 392 275, www.perla-galerii.pl
Restauracja „Magnolia", 34-730 Mszana Dolna, ul. Kolbego 6, tel. 18/331 01 44
„Szałas", 34-730 Mszana Dolna, ul. Kolbego 24, tel. 18/331 24 01
Pizzeria „Omega", 34-730 Mszana Dolna, ul. Piłsudskiego 6, tel. 18/331 01 82, www.pizzeriawlubogoszczy.pl
Pizzeria „U Tediego", 34-730 Mszana Dolna, ul. Kolbego 15 b, tel. 18/331 10 08, www.utediego.com.pl

MSZANA GÓRNA

Klub „Ecuador", 34-733 Mszana Górna 514, tel. 18/331 51 25

PODOBIN

Dom weselny „U Spyrki" – 34-735 Podobin 100, 18/331 97 95, www.domweselnyspyrka.pl

PORĘBA WIELKA

Hotel „Górski Raj" – 34-735 Poręba Wielka 765 (Koninki) – tel. 18/331 80 11, 18/541 73 35, www.gorskiraj.com
Karczma „Nad Podołem" – Chata weselna, 34-735 Poręba Wielka 662, tel. 18/331 97 07, www.chataweselna.pl

RABA NIŻNA

Zajazd „Jeździec", 34-730 Raba Niżna 226, tel. 18/333 80 31, 600 242 998, www.zajazd-jezdziec.com.pl

RABA WYŻNA

Zajazd pod Brzozami, 34-721 Raba Wyżna 378 a, tel. 507 065 950, www.zajazdpodbrzozami.pl

RABKA ZDRÓJ

Bar „Sponti", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Kilińskiego 49a, tel. 18/268 91 72
Bar „Uniwersalny", 34-700 Rabka-Zdrój, Rynek 26a, tel. 18/267 92 16
Bar „Myśliwski", 34-700 Rabka-Zdrój, Rynek, tel. 500 297 045
Kawiarnia „Stefania", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Jana Pawła II 57b, tel. 18/267 78 34
Kawiarnia „Zdrojowa", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Orkana 51, tel. 18/267 61 05, www.kawiarnia-zdrojowa.pl
Kawiarnia Pizzeria „Kasztany", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Parkowa 1, tel. 18/267 62 17, www.restauracja-kasztany.pl
Pizzeria „Calabria", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Orkana 49, tel. 18/268 04 37
Restauracja „Pod Wierchami", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Jana Pawła II 57a, tel. 18/268 00 84, 18/268 62 73
Restauracja „Siwy Dym", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Kilińskiego, tel. 18/267 66 74, www.siwydym.pl/restauracja.htm
Restauracja „Bistro Grill", 34-700 Rabka-Zdrój, ul. Jana Pawła II 37, tel. 18/267 04 99
Restauracja-Zajazd „U Guta", 34-700 Rabka-Zdrój, Rdzawka 114 A, tel. 18/267 82 51, www.uguta.pl

SKRZYDLNA
„Karczma Zbójnicka", Wola Skrzydlańska 114, 34-625 Skrzydlna, tel. 728 135 625, 12/3736296, www.karczmazbojnicka-kasina.pl
„Mini Bar", Czesław Kowalczyk i Piotr Zieliński, 34-625 Skrzydlna, tel. 18/333 10 01
SPYTKOWICE
Karczma „Rusnakówka", 34-745 Spytkowice 106, tel. 18/269 21 97, www.karczmarusnakowka.com
Restauracja „Maria Teresa", 34-745 Spytkowice 14, tel. 18/ 268 82 65
SZCZAWA
Zajazd „Głębieniec" i restauracja, 34-607 Szczawa 380, tel.18/332 41 40, www.glebieniec.com
SZCZYRZYC
Restauracja „Marysia" Barbara Czepiel w budynku Centrum Turystyczne Ziemi Szczyrzyckiej, Szczyrzyc 195, 34-623 Szczyrzyc, tel. 18/332 06 00, www.smszczyrzyc.pl
TYMBARK
Restauracja „Duet", 34-650 Tymbark 296, tel. 18/332 50 91
Bar „U Wodza", 34-650 Tymbark 440, tel. 18/332 53 68

Punkty informacji turystycznej

DOBRA
Punkt Informacji Turystycznej, 34-642 Dobra 635, tel. 18/333 01 17
LIMANOWA
Powiatowe Centrum Informacji Turystycznej, 34-600 Limanowa, ul. Rynek 25, tel. 18/337 58 00,
Informacja turystyczna: Wydział Kultury, Promocji, Turystyki i Sportu Urzędu Gminy Limanowa, 34-600 Limanowa; ul. M. B. Bolesnej 18B, tel./fax. 18/337 13 64; e-mail gzup_lim@poczta.onet.pl, godz. 8.00-15.00
Punkt Informacji Turystycznej przy hotelu „Siwy Brzeg", 34-600 Limanowa, ul. B. Czecha 4, tel. 18/337 16 23, e-mail ldk@cit-ldk.pl
MSZANA DOLNA
Urząd Miasta Mszana Dolna, ul. Marszałka Piłsudskiego 2, 34-730 Mszana Dolna, pon.-pt 8.00-16.00, tel. 18/331 00 09
RABKA ZDRÓJ
Biuro Promocji i Informacji, Obsługi Ruchu Turystycznego, 34-700 Rabka Zdrój, ul. Orkana 49, tel. 18/267 02 10
SŁOPNICE
Punkt informacji turystycznej w siedzibie Urzędu Gminy w Słopnicach, 34-615 Słopnice 91, czynny od pon.-pt. w godz. 7.30-15.30, tel. 18/332 62 00
TYMBARK
Urząd Gminy Tymbark, 34-650 Tymbark, tel. 18/332 56 37, 7:30 – 15:30
Tęczowa Zagroda, 34-650 Tymbark 71, tel. 18/332 53 72
Internat Zespołu Szkół im. KEN, 34-650 Tymbark, tel. 18/332 52 82

Górskie ochotnicze pogotowie ratunkowe

Centralna Stacja Ratunkowa Grupy Podhalańskiej GOPR – 34-700 Rabka-Zdrój, tel. 18/267 68 80, telefon ratunkowy GOPR 601 100 300, 985
Grupa Podhalańska GOPR, Dyżurka ratownicza, ul. Rynek 3, Kamienica 18/332 30 39
Grupa Podhalańska GOPR, sekcja operacyjna Limanowa, ul. Mordarskiego 6, 34-600 Limanowa, tel. 18/337 19 99, 504 127 863

Bibliografia (wybór)

Beskid Wyspowy, mapa turystyczna 1: 50 000, Compass, Kraków 2012.
Bobro J., Wojs A. *Ziemia Limanowska*, Kraków 1963.
Bogacz J. *Magiczna góra Kostrza.* w „Almanach Ziemi Limanowskiej" nr 14
Bogacz J. *Uzdrowisko Szczawa*. w „Almanach Ziemi Limanowskiej" nr 10
Bubula B. *Góry Limanowskie* . . . . Echo Limanowskie 148/149
Bubula B., „Nowe jaskinie Beskidu Wyspowego. Tajemnice Podziemi". Echo Limanowskie, Listopad 1997
Bujak F. *Limanowa – miasteczko powiatowe w zachodniej Galicji*, Kraków 1903.
Bugajski S. *Morskie Oczy w Limanowej.* Echo Limanowskie nr 152/153
Cabalska M. *Pradzieje powiatu limanowskiego*, Zeszyty Naukowe UJ. Prace Archeologiczne, zeszyt 12, Kraków 1970.
Chrzanowski T., Kornecki M. *Sztuka Ziemi Krakowskiej*. Kraków 1982.
Dziwik K. *Sądeczyzna wczesnośredniowieczna (do końca XIII w.) w świetle źródeł i dotychczasowego stanu badań.* Rocznik Sądecki, t. III, Nowy Sącz 1957.
Dyląg D., Sadowski P. *Beskid Myślenicki*. Pruszków 2005
Flis J. *Sądecczyzna i jej granice*. Rocznik Sądecki, t. I, Nowy Sącz 1936
Flizak S. *Kasinka Mała.* Materiały Etnograficzne z powiatu limanowskiego, PTE, Wrocław 1971.
Flizak S. *Polany w Gorcach i Beskidzie Wyspowym*, „Wierchy" 35:1966.
Gacek D. *Beskid Wyspowy – przewodnik*, Pruszków 2012
Garduła K. Ogórek L. *Śladami I wojny światowej między Rabą a Dunajcem*, Kraków 1988.
Gorce – przewodnik dla prawdziwego turysty. Pruszków 2012
Grabski M. *Osadnictwo niemieckie na Sądeczyźnie*. „Płaj" nr 19, Warszawa 1999.
Janicka-Krzywda U. *Chrześcijańskie tradycje Podkarpacia*. Pruszków 1996.
Janicka-Krzywda U. *Niespokojne Karpaty czyli rzecz o zbójnictwie*. Warszawa 1986.
Kaleciak P. *Kasina Wielka*. Materiały Etnograficzne z powiatu limanowskiego, zeszyt 1, Wrocław 1967.
Kaleciak P. *Gromada Tymbark. Zarys historii Tymbarku.* Materiały etnograficzne z powiatu limanowskiego, zeszyt 3. Wrocław 1986.
Kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Schematyzm diecezji tarnowskiej. Tarnów 1983.
Karwan K. *Wody mineralne Karpat.* „Watra" nr 6. Kraków 1984.
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce t. I, zeszyt 7 (powiat limanowski), Warszawa 1951.
Kondracki J. *Geografia Regionalna Polski*. Warszawa 2001
Kondracki J. *Karpaty.* Warszawa 1978.
Krygowski W. *Beskidy,* t. II (Wyspowy, Sądecki), Warszawa 1977.
Leszczycki St. *Nieznane góry – Beskid Wyspowy*. „Ziemia" 1947, nr 11–12.
Maciejczak W. *Mszana Dolna i okolice*. Mszana Dolna 1994.
Marszałek J. *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*. Warszawa 1993.

Matuszczyk A. *Beskid Wyspowy*. Pruszków 2008
Matuszczyk A. *Gorce, przewodnik monograficzny*. Poronin 1997.
Matuszczyk A. Trybowska E. *Rabka i okolice*. Rabka 1996.
Moskała E. *Góry Limanowskie.* Kraków 1965.
Nowakowski T. *Działania wojenne 1914–15 na terenie Galicji*. „Watra" nr 7. Kraków 1976.
Nyka J. *Gorce.* Warszawa 1974.
Pawłowski E. *Nazwy miejscowe Sądecczyzny*. Kraków 1965.
Pierwsza wojna światowa w Karpatach. Warszawa 1985.
Parafie Ziemi Limanowskiej. Proszówki 2007
Rotter A. *Z geomorfologii Beskidu Wyspowego*. „Karpaty", zeszyt 3, Kraków 1974.
Sanktuaria Diecezji Tarnowskiej. Tarnów 1983
Seweryn T. *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa 1958.
„Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich" – t. 1-15, pod redakcyą F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego. Warszawa 1880-1902
Słownik historyczno geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu
Sowa K. *Kamionna 802 m*. w „Echo Limanowskie nr 74.
Słownik historyczno geograficzny ziem polskich w średniowieczu. Woj.krakowskie
Stamirski H. *Sądeczyzna w 1629 r*. Rocznik Sądecki t. III, Nowy sącz 1957.
Sułkowski B., „Jaskinia Zbójecka na Łopieniu" – Almanach Ziemi Limanowskiej, nr 8, wiosna 2002
Sułkowski Z. *Laskowski Jabłoniec*. Almanach Ziemi Limanowskiej nr 11
Tomkowicz St. *Inwentarz zabytków powiatu limanowskiego*. Z rękopisu autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie. Kraków 2008.
Wielek J. *Limanowa i okolice*. Warszawa 1977.
Wielek J. *Strój Lachów Limanowskich*. Atlas polskich strojów ludowych. Warszawa 1988.
Wielocha A. *Kolonizacja józefińska w galicyjskich Karpatach*. „Płaj" nr 19, Warszawa 1999.
Własiuk U. *Szlak Papieski w Gorcach i Beskidzie Wyspowym*. Kraków 2003
Wojcieszak St. *Słopnice – dzieje wsi i parafii*. Kraków 2001
Wojs A. *Ziemia bocheńska*. Kraków 1963.
Wojs A. *Ziemia limanowska*. Kraków 1964.
Wojtusiak E. *Kultura ludowa w dolinie górnej Łososiny*. Kraków 1984.
Wroński J. Sz. *Szlakiem limanowskich Kaplic*. Echo Limanowskie nr 108

